T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKIN ÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEÇECİZÂDE İZZET MOLLÂ'NIN *ISLÂH-I NİZÂM-I DEVLETE DÂİR RİSÂLE* ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE EDİSYON KRİTİĞİ

HAZIRLAYAN
Lütfi DOĞAN

DANIŞMAN
Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ

T94304

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL -2000

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR V

ÖNSÖZ VI

I- HAYATI VE ESERLERİ

A. HAYATI VIII

B. ESERLERİ XIV

II- ESERİN ÖZETİ XVIII

III- ESERİN EDİSYON KRİTİĞİNDE VE TRANSKRİPSİYONUNDA İZLENEN YÖNTEM XXVI

IV- ESERİN METNİ

İZZET MONLÂ MERHÛMUN LÂYIHASIDIR 1

MUKADDİME 2

EVVELKİ BEND: *ESÂS-I NİZÂMÂT OLAN MECLİS-İ ŞÛRÂNIN TANZİMİDİR* 15

İKİNCİ BEND: *VÂRİDÂT-I DEVLET-İ ALİYYE MAKTÛ' OLUP HADEME-İ DEVLETE MAKTÛ'AN ÎRÂD VİRİLMENİN HÜSNİ BEYÂNINDADIR* 23

ÜÇÜNCÜ BEND: *SÛRET-İ MAKTÛ'İYYETİ BEYÂN İDER* 27

DÖRDÜNCÜ BEND: *NARH-I ÂMME SÛRETİDİR* 30

BEŞİNCİ BEND: *MÜHİMMÂT-I SEFERİYYENİN TANZÎMİ BEYÂNINDADIR* 33

ALTINCI BEND: *KAZÂLAR MAKTÛ' OLDUĞU SÛRETDE VİRİLECEK NİZÂMA GÖRE İKTİZÂ İDEN AKÇE BULUNMAZ İSE NE VECHİLE İDÂRE OLUNMASI BEYÂNINDADIR* 38

YEDİNCİ BEND: *EMVÂL-İ CİZYENİN GARET-GERÂN ELİNDEN HALÂS OLMASININ ÇÂRESİDİR* 42

SEKİZİNCİ BEND: *İHRÂC-I MA'DENE DÂ'İRDİR* 43

DOKUZUNCU BEND: *EHÂLİMİZİ KÂR Ü KESBE VE TİCÂRETE MEYL İTDİRMENİN VE MEMÂLİKİMİZDE ÇIKAN MENSÛCUN VE MA'MÛLÂTIN İ'MÂL Ü İSTİ'MÂLİ ESBÂBININ SÛRETİDİR* 44

ONUNCU BEND: *İSRÂF OLAN ŞEYLERİN Bİ'L-MÜLÂYİME DEF'İYLE HALKIN Bİ'T-TEDRÎC SEFÂHATTEN MEN' OLUNMASI BEYÂNINDADIR* 46

ON BİRİNCİ BEND: *VÂRİDÂT-I DEVLET-İ ALİYYE MAKTÛ' OLDUKDA VÜZERÂ-YI ÂLÎŞÂNA VESÂ'İR HADEMEYE ÎRÂD KALMAYUP NE VECHİLE İDÂRE OLUNMALARI BEYÂNINDADIR* 48

ON İKİNCİ BEND: *TARÎK-İ İLMİYYENİN NİZÂMÂT-I MUHARREREYE TATBÎKAN İKTİZÂ İDEN NİZÂMIDIR* 54

AHVÂL-İ ŞEYHÜ'L-İSLÂM 63

AHVÂL-İ KUZÂT-I ASÂKİR 64

AHVÂL-İ MEVÂLİ 65

AHVÂL-İ MÜDERRİSÎN 65

AHVÂL-İ MAHÂKİM 68

AHVÂL-İ NÜVVÂB 68

AHVÂL-İ TARÎK-İ KAZÂ 69

HÂTİME VE BA'ZI FÜRÛ'ÂT-I HAYRİYYE 73

BİBLİYOGRAFYA 84

DİZİN 86

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
bk.	bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
HH	Hatt-ı Hümâyûn
İ.Ünv. Ktb.	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
k.	kitaplığı
nr.	numara
s.	sayfa
TOEM	Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası
TY	Türkçe yazmalar

ÖNSÖZ

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu için tam anlamıyla bir restorasyon dönemiydi; yapısı itibariyle merkezileşerek ve bürokratlaşarak, eğitimi ve hukukuyla sekülerleşerek, toplumsal sözleşmesine yeni açılımlar getirerek restore edilen imparatorluk.

Bir dönemde ordusunun asker ihtiyacını batıdan devşiren imparatorluk bu sefer de varlığını sürdürebilmek için batıdan kurumlar devşirmekteydi. İmparatorluğun varlığını sürdürebilmesi için zorunluluk arz eden bu süreç modernleşme, çağdaşlaşma, batılılaşma gibi kavramlarla anlamlandırılmaya ve adlandırılmaya çalışılmıştır.

Dönemi anlamlandırma ve adlandırılmaya matuf çalışmaların sıhhatli bir şekilde yapılabilmesi yeniden yapılanma sürecinde etkin olan unsurların ortaya koyulmasıyla mümkün olacaktır. Devleti modernleştirme ameliyesinde etkin olan unsurların başında ise şüphesiz dönemin padişahları ve onların elit kadroları gelmektedir.

Kesintilere uğramasına rağmen III. Selim'le programlı bir batılılaşma süreci yaşayan imparatorluk, II. Mahmud'la birlikte kalınan yerden hızla ve kararlılıkla yürümesini bilmiştir. Dışarıya karşı herhangi bir askeri başarısı bulunmayan; fakat imparatorluğu kurum ve kuruluşlarıyla batılılaştırmada büyük mesafeler kaydeden II. Mahmud, batılılaşma tarihimizde en büyük reformist olarak yerini almıştır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Büyük ölçüde imparatorluğa en uzun yüzyılı yaşatacak ortamı hazırlayan bu reformist padişahın elit kadrosu içinde yer alan, devlet işleriyle ilgili görüşlerine müracaat ettiği hatta bu konuda bir layıha hazırlamasını emrettiği Keçecizâde İzzet Molla'nın layıhasının transkribiyle yenilenme hareketine katkısını, bir ölçüde de o dönemin bir aydınının devleti dönüştürmekle ilgili zihni kapasitesini ve vizyonunu ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmalarım esnasında gerekli ikazlarda bulunarak beni yönlendiren, motive edici sözleriyle çalışma gayretimi en üst düzeyde tutmamı sağlayan hocam Sayın Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca okumalarımda benden yardımlarını esirgemeyen hocam Sayın Yard. Doç. Dr. Mehmet Ali Beyhan'a teşekkür ederim.

I - HAYATI VE ESERLERİ

A. HAYATI

Keçecizâde İzzet Mollâ aslen Konyalı bir aileye mensup olup babası Salih Efendi (1150-1214/1737-1799), Mustafa Efendi (1100?-1181/1688-1767)'nin oğlu ve keçecilik zanatı ile iştigal eden, Konya'da Toprak Sokak Camii imamı Süleyman Efendi'nin torunudur. Ailenin fertlerinin keçeci lâkabını Süleyman Efendi'nin iştigal ettiği keçecilik mesleğinden aldığı anlaşılmaktadır.

İzzet Molla'nın dedesi Mustafa Efendi on bir-on iki yaşında iken babasından habersiz olarak Konya'dan İstanbul'a gelerek devrin meşhur âlimlerinden Pîrîzâde Sahib Efendi'ye intisap etti. Sahib Efendi'nin tavassutu ile kırk yaşında iken Davud Paşa Camii imamının kızı ile evlendi; bu evlilikten İzzet Molla'nın babası dünyaya gelmiştir. İzzet Molla'nın babası Salih Efendi küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başlamış ve Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin bir yazısı ile müderris olmuştur (1170/1756). Bir müddet Bursa'da kethudalık yaptıktan sonra İstanbul'a döndü. Fetvahane'de ve İstanbul mahkemelerinde memurluklarda bulundu. Geçim sıkıntısı gibi nedenlerden dolayı 1200/1785'te kendisine tevcih olunan Selanik Mevleviyeti'ni kabul etti, buradaki siyasi mücadelelerle geçen bir yıllık hayatını müteakip tekrar İstanbul'a döndü. İzzet Molla da bu sırada (1200/1785) İstanbul'da dünyaya geldi. Salih

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Efendi'nin, İzzet Molla'nın doğumundan sonraki yaşamı da birçok mücadele ile geçmiştir. Ailenin hemen hemen bütün fertlerinde görülen açık sözlülük Salih Efendi'ye de pek çok düşman kazandırmıştır. Pek çok haksızlıklara uğrayan Salih Efendi'nin ömrünün son dönemlerinde kendisine Anadolu kazaskerliği tevcih edilmiş; fakat bir müddet sonra vefat etmiştir(1213/1798).

Salih Efendi; Avratpazarı'ndaki viran ev hariç, -İzzet Molla'nın ifadesiyle- hüzn ü matemden başka bir miras bırakmamıştır. İzzet Molla bu nedenle eniştesi müderris Meş'alcizâde Es'ad ve yine eniştesi olan Kadıasker Moralızâde Hamid Efendi'nin himayesinde yaşadı[1]. Sıkıntı içindeki öğrenim hayatından sonra 1212/1797 tarihinde müderrislik diploması(ruusu) aldı.[2]

Gençliğinde eğlenceye ve içkiye düşkün olduğundan, biraz da düşmanlarının teşviki ile müderrislikten çıkarıldığı belirtilen İzzet Molla bunun üzerine büsbütün ye'se düşer. Bir ara intihara da yeltenir. Rivayete göre sabahleyin erkenden Göksu'ya gitmek üzere Bahçekapısı'ndan bir kayığa biner ve yanına da bir binlik rakı alır. Kuruçeşme sahilinden yalısının penceresi önünde oturan ve Sâib Divanı'nı okumakla meşgul olan meşhur lûgat müellifi Hançerli Bey'in dikkatini çeker. Onun, <<Efendi, bu Divan'daki şu beyitten böyle anlıyorum; acaba doğru mu?>> şeklindeki sorusuna İzzet Molla'nın verdiği cevap Hançerli Bey tarafından takdir edilmesine yol açar. Aralarında hasıl olan dostluk neticesinde Hançerli, İzzet Molla'yı Halet Efendi'yle tanıştırır[3].

---

[1] Fevziye Abdullah, <<Keçecizade İzzet Molla>>, *60. Doğum yılı münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 131-32.

[2] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, <<İzzet>>, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1937, s. 723.

[3] Abdullah, *a.g.m.*, s. 133. Bu olayı İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*,s.724 de farklı bir rivayetini şu şekilde nakletmektedir; Eflak beylerinden biri, Vassaf Tarihini okumakta; fakat bazı cümleleri anlamakta güçlük çekmektedir. O esnada da İzzet Molla –intihar maksadıyla- beyin yalısının önünden

İzzet Molla Şeyhülislam Salihzâde Ahmed Es'ad Efendi'nin de himayesini görmüş, onun vasıtasıyla Bursa müfettişliğine tayin edilmiştir(1809). Bu memuriyeti sırasında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın torunlarından İsmail Mekkî Bey'in kızı Hibetullah Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten Fuâd (Tanzimat döneminin önemli simalarından Sadrazam Mehmed Fuâd Paşa), Reşad, Murad ve Sedad adlı dört oğlu dünyaya gelmiştir[1].

İzzet Molla 1236/1820'de Galata kadılığına tayin olundu. Halet Efendi'nin 1238/1822 de nefy ve katledilmesi üzerine himayesinde bulunanların birçoğu takibe uğramıştı. İzzet Molla'nın ise bulunduğu makamı muhafaza etmesi düşmanlarının hasedini celbetmiştir. İzzet Molla'nın Hububat Nazırlığı'ndan suret-i haktan görünerek rüşvet aldığı, arpalıkların vesair niyabetlerin evvelkinden ziyade aylıklar ile verilmesine neden olduğu[2], Halet Efendi'nin lehinde, düşmanlarının ve sadrazamın aleyhinde konuştuğu iddialarına dayanılarak, 15 Cümâde II., 1238 (27 Şubat, 1823) tarihinde Keşan'a sürülmüş, bir yıl sonra, 15 Cemâda II., 1239 (16 Şubat 1824) da affolunarak İstanbul'a dönmüştür. 1241/1825'te Mekke, 1242/1826'da İstanbul payesi tevcihiyle Haremeyn ve 1243/1827'de de eyaletlerin tevzi defterleri müfettişliğine (mahallî idarelerin giderleri için halktan yapılan tahsilatı kontrol) tayin edildi[3].

---

geçmektedir. Ulemadan birisinin geçtiğini gören bey bunu fırsat bilerek İzzet Mollayı yalısına davet eder. Aralarında cereyan eden sohbetten sonra bey, İzzet Molla'dan çok memnun kalır. Daha sonra da İzzet Molla'yı Halet Efendi'yle tanıştırır.

[1] Sultan II. Mahmud'un huzurlarında bulunduğu bir sırada Sultanın kaç evladı olduğunu sorması üzerine sonları "dal"lı biten isimlerini sıraladıktan sonra, Sultan bir daha olursa ne isim vereceksin şeklindeki sorusuna; Allah'tan İmdad efendimiz şeklinde cevap verir İzzet Molla. Bkz. Reşad Fuad, <<Keçecizâde İzzet Monla>>, *TOEM*, s. 287.

[2] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Hatt-ı Hümâyûn (HH)*, Nr. 8671.

[3] Abdullah, *a.g.m.*, s. 135.

6 Zilkade 1243(20 Mayıs) tarihinde İstanbul'da Fetva Kapısı'nda Rusya'nın tecavüzkâr tutumlarına karşı Rusya'ya savaş açılıp açılmaması hakkında toplanan meclise birçok devlet adamı katıldı. Bunların arasında İzzet Molla da vardı.

Ruslar Mora'ya imtiyaz verilmesini istiyor ve daha birçok ağır tekliflerde bulunuyorlardı. Meclisin çoğunluğu Ruslar'ın tekliflerini kabul etmektense savaşa girmeye taraftardı. Sadrazam Selim Mehmed Paşa ise Yeniçeri ocağının kaldırılalı daha iki sene olduğunu, yerine oluşturulan Asakir-i Mansûre'nin ise gerek sayıca ve gerek keyfiyetçe henüz kâfi dereceye gelmediğini belirtip, savaşa girmenin vakitsiz olacağını ileri sürdü. İzzet Molla da bunun üzerine "vallahi efendim çok fenadan az iyi iyidir" diyerek savaşa girilmesi yönünde görüşünü beyan etti. Yapılan müzakereler sonunda meclisten savaş kararı çıktı[1].

Meclisten her ne kadar savaş kararı çıkmışsa da özellikle Hekimbaşı Behçet Efendi ve bazı devlet adamları savaşa muhalif oldukları halde bunu mecliste açıkça söylemeye cesaret edememişlerdi; daha sonra da İzzet Molla'yı savaşın durdurulması için bir rapor hazırlaması ve bunu padişaha sunması konusunda teşvik ettiler[2]. İzzet Molla da savaşın bir an önce durdurulması ve bir anlaşmanın sağlanması devletin menfaatleri açısından daha gerekli olduğu yolunda arkadaşı Defterdar Kesedarı Ömer Rasim Efendi ile birlikte bir layıha hazırladı. Hazırlanan bu layıhayı padişaha takdim etmeden önce çevresindeki kişilere göstermesi, mecliste savaş yönünde görüş beyan edip daha sonra savaşın aleyhinde sözler söylemesi II. Mahmud'u gazaplandırdı. Bunun

[1] İhsan Sungu, <<Mahmud II. nin İzzet Molla ve Asâkir-i Mansûre hakkında bir hattı>>. *Tarih Vesikaları*, I, 1941. s.162-163.

[2] *Tarih-i Lütfi*, I, s. 291-293.

üzerine Serasker Hüsrev Paşa, Sadaret Kaymakamı Hulûsî Paşa ile Reisülküttap Pertev Efendi'yi çağırttıran II. Mahmud, İzzet Molla'nın bu hareketinin idamı gerektirdiğini belirtip bu konuda gereğinin yapılmasını emretti[1]. Şeyhülislam Yasincizâde Abdülvehhap Efendi'nin ricası üzerine padişah, İzzet Molla'nın idam edilmesinden sarf-ı nazar ederek bunun yerine Sivas, Sinop ya da Amasya'ya sürgün edilmesini emretti[2]. Neticede İzzet Molla Sivas'a kal'a-bend olarak nefy edildi[3]. Ahmet Lütfi Efendi, İzzet Molla'nın nefy edilmesi hadisesine değinirken meclisteki konuşmasına atıfta bulunarak "Şair için mezhep yok ya, bu mecliste İzzet Molla böyle der. Sonra müstakil layıha ile bunun hilafına gider de Sivas'a kadar gider."[4] diyerek İzzet Molla'yı bu hareketinden dolayı eleştirir.

Nefyinden dokuz ay sonra 1829 (safer 1245) da Sivas'ta vefat eden İzzet Molla Şemseddin Sivasî merhumun civarına defn olundu[5]. Muharebenin neticesi, İzzet Molla'nın görüşlerinin haklılığını bilfiil ispat edince affını bildiren ferman Sivas'a gönderilmişse de İzzet Molla fermanın erişmesinden birkaç saat evvel vefat etmiş olduğundan fermanın teberrüken göğsü üstüne konularak birlikte defn edildiği rivayet olunur[6]. Ölümü ile ilgili olarak da İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Lütfi Tarihi*'nde "fücceten" ve *Sicill-i Osmanî*'de "kazaen" vefat ettiği yazıldığını söyledikten sonra Mollanın –oğlu Fuad Paşa ve torunları gibi- kalp illetine müptela olduğunu belirtip, fücceten vefat etmesinin daha gerçekçi olduğunu dile getirir[7].

---

[1] Sungu, *a.g.m.*,s. 163.
[2] BOA, *HH*, Nr. 25057.
[3] BOA, *HH*, Nr. 36393.
[4] Tarih-i Lütfi, I, s. 291-293.
[5] İbnülemin, *a.g.m.*, s. 734.
[6] Keçecizâde Reşad Fuad, <<Keçecizâde İzzet Monla>>, *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, s. 292.

[7] İbnülemin, *a.g.m.*, s. 735.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Medfun bulunduğu kabristan mahallinin 1916'da Sivas Valisi Muammer Bey tarafından park haline getirilmesi kararı üzerine Molla merhumun kemikleri torunu Reşad Bey tarafından İstanbul'a getittirilerek Avret Pazarı'nda Canbaziye mahallesinde bulunan Mustafa Bey Mescidi'nin haziresine, babasının yanına defn edildi.

Uzun boylu, seyrek sakallı, iri vücutlu; sözü ve özü temiz, idrak sahibi birisi olarak kendisini takdim eden İzzet Molla'nın keskin bir zekâya sahip olduğu, nüktedanlığı, hoşsohbetliliği eserlerinin tetkikinden ve çağdaşlarının ifadelerinden anlaşılmaktadır.[1] İzzet Molla yaşadığı devri dolduran insanlardandır. Bazen en tehlikeli vaziyetlerde bile sözünü esirgemeyecek kadar cesur, ihtiyatsız ve fevrî heyecana sahip bir kişilik arz eder[2]. Devlet adamlığı vasfıyla birlikte şairlik vasfını da hâiz olan İzzet Mollanın şairliği hakkında "Fazıl bir şair-i beliğdir ki asrının reisü'l-üdebâsı"[3] diye bahsedilmiş ve Divan Edebiyatının yetiştirdiği son şairlerden olduğu, XIX. yüzyıl edebiyatından bahseden eserlerde ittifakla dile getirilmiştir.

---

[1] Abdullah, *a.g.m.*, s. 137.
[2] Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1997, s. 88-90.*

[3] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II., İstanbul 1333, s. 320.

B. ESERLERİ

1. *Devhatü'l-mehâmid fî Tercemeti'l-vâlid*

Babasının hayat hikâyesini anlattığı on dokuz-yirmi sayfalık bu risale, İzzet Molla'nın nesir sahasındaki ilk eseridir. Eseri 1226/1811 de, 26 yaşında iken kaleme almıştır. Eser yer yer beyitler ve secilerle süslenmiştir.

2. *Gülşen-i Aşk*

Yaklaşık 300 beyitten oluşan "fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla yazılmış bir mesnevidir. Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ının tesirleri görülen , renkli hayalleri, canlı tabiat tasvirlerini ihtiva eden tasavvufî mesnevisinde İzzet Molla, Mevlâna'yı kendisine ilâhî aşkı tanıtan bir varlık olarak kabul eder. Eser 1227/1812 tarihinde tamamlanmış ve şairin ölümünden on dokuz yıl sonra basılmıştır (İstanbul 1265/1848).

3. *Mihnet- keşan*

İzzet Molla, Keşan'a sürgün edilişini, oradaki çektiği sıkıntılarını ve İstanbul'a dönüşünü dile getirdiği, "fa'ûlün fa'ûlün fa'ûlün fa'ûl" kalıbıyla yazdığı bir mesnevidir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İzzet Molla bu eserinde yalnız sürgün edilişini ve bir yıl boyunca çektiği sıkıntılarını dile getirmekle kalmamış, uğradığı çeşitli yerleri tasvir etmiş, karşılaştığı ilginç tipleri aktarmıştır. Dağınık bir hâlde bulunan eseri Âtıfzâde Hüsam Efendi düzenleyip kardeşi Vahîd Efendi de ilk nüshasını temize çekmiştir (1240/1824). Eser İzzet Molla'nın ölümünden sonra 1269/1852 da İstanbul'da Ceride-i Havadis Matbaası'nda basılmıştır.

4. *Dîvân*

İzzet Molla şiirlerini iki ayrı isim altında toplamıştır. Bunlardan birincisi Bahâr-ı Efkâr'dır ki şairin gençlik yıllarında yazdığı şiirleridir. İzzet Molla bu şiirlerini Keşan'dan İstanbul'a döndükten iki yıl sonra Ârif Hikmet Bey'in teşviki ile düzenlemiştir (1241/1825-26). Kasidelerin ve tarihlerin konulara ayrıldığı eser Bulak'ta basılmıştır (1255/1839).

İzzet Molla'nın 41 yaşından sonra yazdığı şiirlerini topladığı Hazân-ı Âsâr adlı küçük divanı diğer eserleri gibi ölümünden sonra 1257/1841'de Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.

5. *Lâyıhalar*

İzzet Molla'nın edebî eserlerinin yanında siyasî fikirlerini de içeren iki önemli lâyıhası mevcuttur. Bu iki eser İzzet Molla'nın siyasî görüşlerindeki seviyesini göstermekle birlikte dönemin bazı konularını da aydınlatması bakımından önemlidir.

Bunlardan birincisi "Lâyıha-i İzzet Mollâ", "Islâh-ı Nizâm-ı Devlete Dâir Lâyıha-Risâle" gibi adlarla bilinen II. Mahmud'un 1243/1827'de Osmanlı Devleti'nin gelir ve giderlerini tahkik ve tahrir etmesini, sadakat ve dirayetinden dolayı emretmesi üzerine tahkikat ve tetkikatta bulunarak kaleme aldığı eseridir.[1]

Eserin birçok nüshası mevcuttur. Bunlardan iki tanesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde 9670 ve 2679 numarayla kayıtlıdır. 9670 numaralı nüsha "Islâh-ı Nizâm-ı Devlete Dâir Risâle" adıyla geçmektedir. Eser, 38 varak, 19 satır olup, rik'a yazı ile tertip edilmiştir. 2679 numaralı nüsha ise "Islâh-ı Nizâm-ı Devlete Dâir Lâyıha" adıyla geçmektedir. Eser, 50 varak, 21 satır olup, kötü bir rik'a yazı ile tertip edilmiştir.

Bir diğeri ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Yeni Yazmalar Bölümü, Nr. 355'te "Lâyıha-i İzzet Mollâ" adıyla kayıtlı nüshadır. Eser 33 varak, 21 satır, 205 mm. Boy ve 120 mm. eninde olup, güzel bir talikle aharlı sarımtrak kağıt üzerine serlevha müzehhep, cetvelleri yaldızlı olarak tertip edilmiş; mikleb ve şemseli vişneçürüğü deri ciltle kaplıdır.

Bir diğeri de Atatürk Kitaplığı'ndaki nüshadır. Muallim Cevdet K. 337'de "Keçecizâde İzzet Mollâ Lâyıha" adıyla kayıtlı olup; 69 varak, 17 satır, 170x120cm. üzerine kötü bir rik'a yazı ile tertip edilmiştir.

Eserin bir nüshası da Prof. Dr. İsmail Erünsal'ın şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır. Nüsha 65 varak olup 19 satır üzerine kötü bir rik'a yazı ile tertip edilmiştir.

---

[1] Lâyıhanın değerlendirilmesiyle ilgili bk. Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a Islâhât Düşünceleri", *İlmî Araştırmalar 8*, İstanbul 1999, s. 58-63.

İkincisi ise Rusya ile yapılan harbin bir an evvel durdurulması hakkındaki ve sürgününe sebep olan lâyıhasıdır. İzzet Molla bu layıhasında harbe dayanak teşkil eden sekiz nedeni sıralamış ve bu sekiz nedene sekiz cevap vermiştir. Padişahın emri üzerine Molla'nın layıhasının yapacağı olumsuz tesiri önlemek için Beylikçi Akif Efendi'ye layıhadaki fikirleri çürütecek bir reddiye yazdırıldı. Reddiyeye Pertev Efendi de bazı ilaveler yapmıştır.[1]

[1] Tafsilat için; İhsan Sungu, a.g.m., s. 166-183.

II. ESERİN ÖZETİ

Eserin **Giriş** kısmında Keçecizâde İzzet Molla'ya devletin gelir ve giderlerinin araştırılması görevinin, konuya olan vukufiyetinden dolayı II. Mahmud tarafından tevcih edildiği belirtilmekte, padişahın birçok inayetine mahzar olan İzzet Molla'nın da bu görevi bir nevi tahdis-i nimet veya ihsa-yı teşekkür olarak algıladığı, devletin bekası ve düzene girmesi hususunda bir katkısı olursa kendisini bahtiyar addedeceği ifade edilmektedir.

Mukaddime kısmında ise reform hareketlerinde izlenecek yol, dikkat edilecek hususlar ve çıkabilecek engeller sıralanmaktadır.

İzlenecek yol hakkında devletin varlığı ve bekası için öncelikli konulardan olan askerlikle ilgili olarak yapılacak düzenlemelerin (özellikle asker sayısının artışı ile ilgili) getireceği mali külfeti de düşünerek dengeli bir şekilde yapılması gerektiği vurgulanmakta, daha önceki dönemlerde bunun göz ardı edildiği, geçimini sadece aldığı aylıkla sürdüren askeri sınıfın aylığını alamadığı dönemlerde uygunsuz hareketler içine girdiği, hatta adam öldürmeye bile tevessül ettikleri, bu gibi olayların ise devletin otoritesini sarstığı anlatılmaktadır.

Reform hareketlerinin başarıyla uygulanabilmesi için devletin sağlam mali kaynaklara sahip olması gerektiği, tebası esham, mukataa vb. gelir kaynaklarıyla geçinen bir devletin bunu sağlamasının çok zor

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

olduğu, bu durumun bir an önce düzeltilmesi gerektiği, sadece niceliksel asker artışı ile yetinilmeyip, niteliğe daha da çok önem verilmesi gerektiği, bu düzenlemeler yapılırken de suistimallere açık kapı bırakılmaması, halkın mağdur edilmemesi gerektiği, bu tür suistimallerin Nizam-ı Cedid döneminde görüldüğü, misal olarak da Vâlde Kethüdası Yusuf Ağa'nın yaptığı suistimaller dile getirilip, bunun neticesinde halkın bu tür suistimalleri Nizam-ı Cedid'den kaynaklandığı zehabına kapılarak yapılan yenilik hareketlerine karşı tavır aldıkları ifade edilmektedir.

Bununla birlikte yapılacak düzenlemelerin bazı sıkıntılar yaratabileceği, bazılarının eleştirilerine sebep olabileceği; fakat sağlayacağı büyük faydalar düşünülerek ufak tefek kusurların büyütülmemesi gerektiği belirtilmektedir.

Devletin içinde bulunduğu sıkıntılı duruma bakarak ümitsizliğe kapılmanın yersiz olduğu, birçok devletin bu gibi badireleri atlattığı, Avusturya'nın, Fransa'nın, Prusya'nın ve Mısır'ın eski durumlarına atıfta bulunularak, girişilen reform hareketleri neticesinde durumlarını nasıl düzelttikleri örneklerle aktarılmaktadır. Mehdi beklentisi içine girip, ahirüzzamandır gibi laflarla kendilerini teselli edenlerin sözlerine kulak asılmaması gerektiği, şartların da yapılacak reform hareketleri açısından müsait olduğu, daha önceki reform hareketlerinin önünde en büyük engel teşkil eden Yeniçeri ocağının kaldırılmış olduğu, eğer gayret edilirse Allah'ın yardımıyla reform hareketlerinde başarıya ulaşılabileceği, yok gereği üzere devletin kurum ve kuruluşlarına çeki düzen verilmezse, eski usul hususunda ısrar ve devam edilirse boş yere zaman kaybedilmiş ve emek sarf edilmiş olacağı belirtilmektedir.

Evvelki bend, esâs-ı nizâmât olan Meclis-i Şûra'nın tanzimi başlığı altında devlet işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli olan kurumlar, kurumların işleyiş biçimleri, işleyiş biçimlerinden doğan aksaklıklar ve bunlar için yapılacak düzenlemeler dile getirilmektedir.

Devletin bütün işlerinin Meclis-i Şûra'da görüşülüp karara bağlanması gerektiği, doğru kararlar alabilmek için bunun elzem olduğu, aynı zamanda Allah'ın da buyruğu olduğu, meclisin böyle bir fonksiyonu eda edebilmesi için üyelerinin de ehil kişiler arasından seçilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Meclis-i Şûra'nın yaklaşık yüz seneden beri sadece bir kurum olarak mevcudiyetini devam ettirdiği, mecliste alınan kararların hiçbirisine riayet edilmediği, zaten bunun yansımalarının da devlet düzenindeki aksamalarla görüldüğü, halkın Meclis-i Şûra'ya bakışına da dikkat çekilerek halk nazarında meclisin ifa ettiği fonksiyonun devlet büyüklerine dalkavukluk etmekten ibaret olduğu, başlarına bir iş gelir korkusuyla sorumluluk almaktan kaçındıkları, makamlarını, mevkilerini muhafaza etme bahasına devlet büyüklerinin aldığı yanlış kararlara ses çıkarmadıkları dile getirilmektedir. Fakat bunların ne Meclis-i Şûra üyelerinden ne de devlet büyüklerinden kaynaklanmadığı, uzun bir süreden beri devlet kurumlarının işleyiş tarzının bozulmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir.

Meclis-i Şûra'ya üye seçilirken dikkat edilecek hususlar, üyeliklerin süreleri, üyeliklerin iptali ile ilgili konular, mecliste konuların müzakere ediliş biçimleri ile ilgili görüşler ifade edilmektedir.

Bâb-ı Âlî'de görüşülecek işlerin belli bir program dahilinde ve belirlenmiş bir zaman cetveli çerçevesinde görüşülmesi gerektiği ve bunlarla ilgili öneriler sıralanmaktadır.

Ayrıca askerlerin kılık-kıyafetlerinin de bir bütünlük arz etmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

İkinci bend, vâridât-ı devlet-i aliyye maktu' olup hademe-i devlete maktû'an îrâd virilmenin hüsni beyânı başlığı altında memur maaşlarının bir ödenek dahilinde ve düzenli bir şekilde verilmesinin faydaları ve bunun sağlanabilmesi için devletin üzerine düşen görevler sıralanarak, devletin memur alacağı zaman memurlara yapılacak ödenekleri de düşünerek kadro tahsis etmesi gerektiği, ödenekleri düşünülmeden kadro tahsis edilen memurların geçimlerini sürdürmek için uygunsuz hareketler içine girdikleri, bunun da düzenin bozulmasına sebebiyet verdiği, devletin memur maaşlarını düzenlerken memurların rütbeleri ve çalışmaları göz önünde bulundurarak yapması gerektiği, memurların rütbelerinden doğan maaş farklılıklarının da makul bir seviyeye çekilmesi gerektiği dile getirilmektedir.

Üçüncü bend, sûret-i maktû'iyyeti beyân başlığı altında vilayetlerin vergilerinin ne şekilde tahsil edileceği, tahsildarların seçimi ve görev süreleri, vilayetlerin güvenliğinin ne şekilde sağlanabileceği konularıyla ilgili öneriler sıralanmaktadır.

Ayrıca memurlara geçimlerini temin edebilecekleri miktarda muayyen aylıklar tahsis edilmesinin lüzumu üzerinde durulmaktadır.

Dördüncü bend, narh-ı âmme sûreti başlığı altında pahalılığının nedenleri, buna karşı alınacak önlemler sıralanmaktadır.

Fiyatlar konusunda devletin bir düzenlemesinin olmadığı, gümrüklerdeki vergilendirme işlemlerinin bir nizam dahilinde yapılmadığı, bunun da fiyatların yükselmesine neden olduğu, esnaflardan yüksek oranda vergi tahsil edildiği, esnafların da bunu fiyatlara yansıttığı, kıtlık zamanlarında vurguncuların malları fahiş fiyatlarla sattıkları, bunlara ise ihtisap ağalarının ve kadıların göz yumduklarını dile getirilmektedir.

Önlemler konusunda ise fiyatların devlet tarafından belirlenmesi, belirlenen fiyatların üstünde mal satan olursa en ağır şekilde cezalandırılması, gümrüklerden alınan vergiler ile esnaflardan alınan vergilerin bir düzene konulması gerektiği ifade edilmektedir.

Beşinci bend, mühimmât-ı seferiyyenin tanzimi başlığı altında ordu için gerekli olan malzemelerin,yiyecek ve giyecek gibi maddelerin devlet tarafından belirlenen fiyat üzerinden nakliyesi ve nakliye masrafları da satıcılardan olmak üzere temin edilebileceği, ordunun barut ihtiyacının Anadolu'da ve Rumeli'de beş mahalden temin edildiği, eğer bu yerler ihtiyaca cevap veremez ise bu yerlere ilaveler yapılabileceği; fakat bu ilaveler konusunda gerekli araştırmaların yapıldıktan sonra işe girilmesi, bir de ordu için gerekli olan nakliye araçları hususunda bir fabrikanın kurulması, bunları çekecek hayvanlar için büyük kazalara büyük ahırlar yapılması ve bunlara bakacak ehil kişilerin görevlendirilmesi, ihtiyaç zamanı dışında bu arabaların ve hayvanların kiraya verilebileceği dile getirilmektedir.

Altıncı bend'de devletin gelirleriyle giderleri arasında dengenin kurulması, eğer gelirler giderleri karşılayamazsa giderlerden kısıtlama yoluna gidilmesi, insanların ayaklarını yorganına göre uzatmaları

gerektiği gibi devletlerinde gelirlerine göre harcamalar yapmaları gerektiği belirtilmektedir.

Yedinci bend'de cizyenin toplanmasıyla ilgili olarak şevval ayında Anadolu'ya ve Rumeli'ye ulemadan veya devlet ricalinden güvenilir bir kişi ile birlikte patrik tarafından seçilen bir rahip gönderilip alâ, evsât ve ednâ şeklinde cizyelerin belirlenip bu şekilde tahsil edilmesi, cizye tahsildarlarının cizyeden başka bir para tahsil ederlerse görevden alınması; fakat devlet tarafından bir miktar muhassiliyye adı altında tahsisat yapılabileceği, cizyenin de maktu olarak tahsil edilemeyeceği ifade edilmektedir.

Sekizinci bend'de devlet tarafından yapılan maden işletmeciliğinin maliyetinin yüksek olduğu, bundan dolayı devletin maden işletmeciliğini özel teşebbüse kumpanya suretiyle ihale edip, belirlediği bir fiyatla çıkarılan madenleri devletin satın almasının daha uygun olacağı dile getirilmektedir.

Dokuzuncu bend'de yerli sanayinin geliştirilmesinin gerekli olduğu, bunun için alınabilecek önlemler sıralanarak, devletin zanaatkarlara her konuda yardımcı olması gerektiği, yeni iş kuranları gerektiğinde sermaye ile desteklemesi ve bu kişileri üç sene vergiden muaf tutması, dışardan ithal edilen emtianın yerli üretimle karşılanması ve halkın yerli mamul almaya teşvik edilmesi gibi önerilerde bulunarak bunların ülke ekonomisi açısından gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Onuncu bend'de devletin israfı yasaklamalar ile önlemesi yerine müsrif olanlardan, lüks bir yaşam sürenlerden bir nevi lüks tüketim vergisi adı altında vergi alınmasının daha yerinde olacağı belirtilmektedir.

On birinci bend'de devletin gelirlerinin belli olduğu, bu yüzden devletin de gelirleri çerçevesinde harcamalar yapması gerektiği, memur alımlarının ve ücretlerinin de bu bağlamda düşünülmesi, devleti yönetenlerin günü kurtarma politikalarından vazgeçip daha uzun vadeli politikalar üretmeleri gerektiği, devletin bütün kurumları için ayrı ayrı nizamnameler hazırlanıp, kurumların da bu nizamnameler çerçevesinde çalışması gerektiği dile getirilmektedir.

On ikinci bend'de ilmiye sınıfına ehil olmayan kişilerin alındığı, ilmiye sınıfına girebilmek için uyulması gerekli olan prosedürlere riayet edilmediği, bunun da bazı sıkıntılar yarattığı, eğer bu konularda gereken hassasiyet gösterilirse sıkıntıların giderilebileceği belirtilip ilmiye sınıfı için yapılabilecek düzenlemeler sıralanmaktadır.

Ahvâl-i şeyhülislâm başlığı altında şeyhülislamlık dairesinde istihdam edilecek kişilerin ne şekilde alınması gerektiği, bunların yetki alanları, maaşları ve çalışma saatleri hakkındaki öneriler aktarılmaktadır.

Ahvâl-i kuzât-ı asâkir başlığı altında kadı-askerlere verilecek payeler ve kadı-askerlerin maiyyetleri ile ilgili hususlar dile getirilmektedir.

Ahvâl-i mevâli başlığı altında ilmiye sınıfının yüksek rütbelilerinden olan mollaların tayinleri ve maiyyetleriyle ilgili hususlar, mollalara verilecek payelerle ilgili konular ifade edilmektedir.

Ahvâl-i müderrisîn başlığı altında müderrislerin atamaları ile ilgili hususlar dile getirilmektedir.

Ahvâl-i mahâkim başlığı altında mahkemeler, mahkemelerde istihdam edilen kişilere verilecek mansıplar ve bu kişilerin çalışmaları ile ilgili hususlar sıralanmaktadır.

Ahvâl-i nüvvâb başlığı altında naiblerin tayinleri, tayin şekilleri ve maiyyetleri ile ilgili hususlar dile getirilmektedir.

Ahvâl-i tarîk-i kazâ başlığı altında kadılık mesleğinin diğer mesleklerden daha ziyade nizama muhtaç olduğu, kadılık görevini ifa eden kişiler arasından başka işle iştigal edenler olursa meslekten ihraç edilmesi, kadı sayısının sınırlı tutulup mümkün olduğu kadar azaltılması cihetine gidilmesi, eğer bu şekilde gereken ihtimam gösterilirse beş sene zarfında kadılık mesleğinin düzene gireceği belirtilmektedir.

Hâtime ve bazı fürû'ât-ı hayriyye başlığı altında şu ana kadar dile getirilen hususların ilk bakışta birtakım yeni kanunlar ihdas etme, yeni düzenlemeler yapma gibi görünebileceği; fakat iyice dikkat edildiğinde eski kanunların ve usullerin günümüz şartlarına uyarlanmasından başka bir şey olmadığı, bu uyarlamalar yapılırken Avrupa'daki uygulamalardan da yararlanılması, devletin bütünüyle yeniden zamanın şartlarına göre dönüştürülmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Ayrıca sosyal hayatın tanzimi ile ilgili hususlardaki (giyim-kuşam, müslim-gayrimüslim ilişkileri, işsizlik vb.) görüşler sıralanıp padişaha duayla risale noktalanmaktadır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

III. ESERİN EDİSYON KRİTİĞİNDE VE TRANSKRİPSİYONUNDA İZLENEN YÖNTEM

Eserin edisyon kritiği ulaşılabilen beş nüsha üzerinde çalışılarak gerçekleştirilmiştir. Bu nüshaların iki tanesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, 9670 ve 2679 numarayla kayıtlı, bir tanesi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeni Yazmalar Bölümü 355 numarayla kayıtlı, bir tanesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları 337 numarayla kayıtlı, bir tanesi de Prof. Dr. İsmail ERÜNSAL'ın şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır.

Müellif nüshasını tespite yönelik çalışmalar neticesinde nüshalarda kayda değer bir ibareye rastlanılmamakla birlikte sadece İ. Ünv. Ktb. TY, 9670 numarayla kayıtlı nüshanın son kısmında yer alan "*İzzet*" ibaresinden hareketle bu nüshanın esas alınmasına karar verilmiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki nüsha hariç diğer nüshalar arasındaki farklılıklar oldukça azdır. Bu yüzden nüshaların kodlanmasında esas alınan nüshanın ardından, farklılıkların çok az olduğu nüshalar sıralanmış, ardından da Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki nüsha sıralanmıştır.

Bu çerçevede esas alınan İ. Ünv. Ktb. TY, 9670 numara ile kayıtlı nüsha *A* nüshası olarak; İ. Ünv. Ktb. TY, 2679 numara ile kayıtlı nüsha *B* nüshası olarak; Prof. Dr. İsmail ERÜNSAL'ın şahsi kütüphanesindeki nüsha *C* nüshası olarak; Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları 337 numarayla kayıtlı nüsha *D* nüshası olarak; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeni Yazmalar Bölümü'nde 355 numarayla kayıtlı nüsha ise *E* nüshası olarak kodlanmıştır.

Eserin edisyon kritiği aşağıda belirtilen hususlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir:

a) *A* nüshasında ifade edilen bilgiler diğer nüshalarda farklı bir şekilde ifade edilmiş ise bu farklı ifade şekilleri dipnotta belirtilmiştir.
b) *A* nüshasında bulunmayıp diğer nüshalarda bulunan bilgiler eğer *A* nüshasındaki bilgileri tamamlayıcı ve zenginleştirici nitelikteyse metne eklenilmiş ve yapılan bu eklemeler dipnotta belirtilmiştir.
c) *A* nüshasında belirtilen bir ifade diğer nüshalarda farklı bir şekilde belirtilmişse ve diğer nüshalardaki ifade biçimi *A* nüshasının genel akışına daha uygun ise metne diğer nüshalardaki ifade biçimi yerleştirilmiş ve *A* nüshasındaki ifade biçimi dipnota alınıp, yapılan değişiklik dipnotta açıklanmıştır.

Eserin transkripsiyonu ise şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

a) "*ğayın*" ve "*kaf*" harflerinden sonra gelen uzatmalı a, ı, u sesli harfleri ā, ī, ū şekillerinde gösterilmiştir.
b) "*ayın*" ve "*hemze*" harfleri kelime içinde ve sonunda geçmişse; "*ayın*" (') şeklinde, "*hemze*" ise (') şeklinde gösterilmiştir.

IV. ESERİN METNİ

[2a] İZZET MONLÂ MERHÛMUN LÂYIHASIDIR.[1]

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm.

Rabbühü'l-'avn ve't-tevfîk. Bu bende-i pâdişâh-ı felâtûn-dirâyet. Keçecizâde Mehmed İzzet. Bana emr eyledikde Hân-ı Mahmûd dahl ü harc-ı memâlikin tahkīk. Hatt-ı şâhânesin görüp İzzet didi târîh-i hâme-i (1243)[2] tevfîk. Senesinde me'mûriyet-i mezkûre ile insân zümresinden ta'dâd ve merkûz-ı fıtrat-ı bendegânem olan sadâkat-ı cibilliyeden mâ'adâ dirâyet dahi isnâd buyurulup, bu i'timâd-ı şâhâne ve hüsn-i teveccühât[3]-ı mülûkâneleri hakk-ı nâ-müstahakk-ı ubeydânemde bunca inâyât-i sâbıka ve lâhika-i tâcdârânelerinden ziyâde bende-i kerem-şermendelerin müstağrak-ı bahr-i hicâb ve kenâre-i cûyâ-yı deryâ-yı ıztırâb eyledikde gûyâ şükrâne-i inâyet ve îfâ'-yı farîza-i tahdîs-i ni'met zımnında ba'zı işitilmiş ve ba'zı düşünülmüş ma'lûmât-ı asdikā-yı Devlet-i Aliyyeler'in cem' idüp, me'mûriyyet-i âcizânem vazîfesine ilhâkla lâyıha sûretinde bir müzekkire ma'rûz-ı bâr-gâh-ı felek-iştibâh-ı hüsrevâneleri kılınmıştır. Hefevât-ı kalem, hezeyân-ı rakam-ı âcizânem dâmen-i merâhim-i pirâmen-i zillu'llâhileriyle mestûr ve icrâya şâyân olmadığı vâreste-i delîl ü bürhân olduğundan afv ü safh-ı tâcdârâneleriyle sa'y-i bendegânem meşkûr buyurulmak, akdem-i recâ-yı abd-i bî-nevâ kılınmıştır. İşbu ma'ruzât-ı kemterânemden murâd hâşâ fe-hâşâ arz-ı liyâkat ve isti'dât ve dîger mâ-fi'l-fu'âd olmayup; ancak eben an cedd hânedân-ı şevket-i erkân-ı Osmâniyye mâ-barihet ağsân devhatü ma'dûdeten ile's-semâ'i's-sultâniyyeden görülen ni'am-i gûnâ-gûnî tefekkür ve bi't-tahsîs min-gayri liyâkatin zât-ı sürûş-ı simât-ı kerâmet-âyât-i hilâfet-penâhîlerinden nâ'il

---

[1] İzzet Monlâ merhûmun lâyıhasıdır *A,C* ; Lâyıha-ı Keçecizâde İzzet Monlâ merhûm rahmetu'llahî aleyh *B* ; Lâyıha-ı İzzet Monlâ merhûm rahmetu'llahî aleyh *D*.

[2] 1243 *E*.

[3] teveccühât *A,B,C,D*; teveccüh *E*.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

olduğum kerem-i mâ-lâ-nihâye ve bi-sâbıka-i hidmet-i nevâziş-i bî-hadd ve ihsâ'-yı teşekkürden ibâretdir. Yoğise[1] mevlâ bilir ki merâm-ı diğer yâhûd ber-muktezâ-yı [2b] tab'-ı beşer bir ümniyye-i âher hâtıra gelse cenâb-ı dânende-i serâ'ir-i kulûb cellet-azamutu ani'n-nekāyis ve'l-'uyûb hazretlerinden hicâb ve birtakım mâlâ-ya'nî ile ser-i mihr-efser-i hümâyûnları tasdî'inden ictinâb olunurdu. Zîrâ sâye-i saltanatlarında âbâ vü ecdâdının görmediği ve belki ümîd itmediği inâyetlere mazhar olan bendegânın tahsîl-i âmâl merkezinde pür-kâr kalmaları dâ'ir olmıyacağı zâhirdir. Lâkin âlemde bî-garaz nesne olmadığından bu tesvîd-i kırtâsdan merâm bi-hakkın el-melikü'l-'allâm[2] ancak Devlet-i Aliyyeleri'nin ilâ-kıyâme's-sâ'ate bekāsı ve sâye-i saltanatlarında şu yapılmaz denilen âlemin te'sîs-i binâsı ve şevketlü, kudretlü, veliyyü'l-ni'metimizin bendegâneleri[3] hakkında hüsn-i teveccüh ve hayr du'âlarının istibkāsıdır. Ve min-Allahi't-tevfîk ve aleyhi't-tekelân.[4]

MUKADDİME

Akdem-i mehâmm-ı devlet ü dîn ve elzem-i tedârükât-ı saltanat-ı ebed-karîn olan teksîr-i asâkir husûsunun mâ-yetevakkaf aleyhi tevfîr-i îrâd ve terfîh-i ibâddan ibâret olup, bu iki mâddenin cem'î zâhir bünyân-ı zemâneye göre[5] biribirine mugāyir görünmekle adîmü'l-imkân kıyâs olunur. Fi'l-hakīka nazara-i ûlâda hem terfîh-i hâl ve[6] hem tevfîr-i mâl-i îrâd cem'-i ezdâd ve hem-nişînî-i şîşe vü pûlâd tahmîn olunmağla kāsır-ı himmetân bîrûn-i dâ'ire-i imkân zann iderler. Eğerçi cemî'-i nâsın bildiği

---

[1] Yoğise *A*; yohsa *B,C,D.*
[2] merâm bi-hakkın el-melikü'l-allâm *A,B,C,D*; merâm ancak Allahü'l-melikü'l-allâm *E.*
[3] veliyyü'l-ni'metimizin bendegâneleri *A,B,C,D*; veliyyü'l-ni'metimiz efendimizin bendegâneleri *E.*
[4] Ve min-Allahi't-tevfîk ve aleyhi't-tekelân *B,C,D,E.*
[5] göre *E.*
[6] terfîh-i hâl ve *A,B,C,D*; terfîh-i hâl-i ibâd *E.*

gibi ise de erbâbı himmetiyle mümkün olur. Meselâ şîşeyi ateşle kızdırup tamâm-ı şîşe ateş oldukda sahra ve pûlâda evrilse zarar itmez. İnd'el-ukalâ refâh-ı ibâd tekessür-i îrâd ile lâzım ve melzûm kabîlindendir. Bu da'vâya delîl-i akvâ asker ve îrâdını uydurmuş memâliki ma'mûr düvel-i keferenin ahvâl-i meşhûdeleri olmağla ba'zı askeri içün fenn-i harbe dâ'ir terceme olunan kütüb gibi tanzîm-i memâlikelerine dâ'ir olan kütüb-i nizâmiyyeleri tetebbu'[1] itmeyüp, nizâmlı şeyleri [3a] beğenmeyüp, emr-i ticâret ve gars-ı zirâ'at ve tahsîl-i kuvvet ü kudreti râhatımız içün terk idüp tâ'ife-i nisvâna şâyân olan eshâm ve mukâta'a ile geçinerek ve kimi yalnız zalemeye istinâden bâd-ı hevâ akçe kazanup ta'ayyüş iderek bi'l-külliyye mu'âmelât-ı sâ'ire ber-taraf olup; ancak kazanc-ı Devlet-i Aliyye'nin îrâd-ı azîmi olan emvâl fukarâ'-yı memâlike îrâs-ı hasâretden ibaret olmuş idi. Mukaddemâ[2] derbendî asker ve nizâmsız leşker zemânında ne alsan hayr itmez ve ne virsen yetmez. Alınan harâm, virilen harâm iken al tâkye vir külâh ne hâl ise el virirdi. Lâkin bi-inâyeti'llâhi te'âlâ, tanzîmine muvaffak olunan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye tertîbâtı hevâ'î vâridâtla beter şey olmayup, vakt ü zemânıyla gerek mâhiyye ve gerek sâ'ir mâlzemeleri tamâm tehyi'e olunmadıkça teksîr [ve] tevfîri mûcib-i mazarrat olacağı bedîhîdir. Zîrâ hirfet ü sanâyi 'den memnû' ve izdivâc ve mu'âmelât-ı sâ'ire-i[3] zarûriyyeden men' olunmuş askerin aylığı ve yıllığı tedâhüle gelmez. Zîrâ li'llâhi'l-hamd ve'l-minne yalnız pâdişâhımızın inâyetine muhtâc oldular. Rabbe'l-âlemîn bizleri de böyle eyleye, âmîn. Mukaddem ki havene pâresiz kaldığı zemân katl-i nefse kadar irtikâb idüp masârıf-ı

---

[1] nizâmiyyeleri tetebbu' *A,B,C,D*; nizâmiyyeleri terceme olunsa zâhir olur. Mâ-yecûzu bi'ş-şer' mertebesi mukābele bi'l-misil câ'izdir. Bizim kusûrumuz ancak ahvâl-i selef tetebbu' *E*.
[2] Mukaddemâ *E*.
[3] sanâyi 'den memnû' ve izdivâc ve mu'âmelât-ı sâ'ire *A,B,C,D*; sınâ'atdan ve ticâret ve izdivâc ve sâ'ire *E*.

zarûriyyesin görürdü. Bunlar sadaka-i şâhânelerine muhtâclardır.[1] Ve bu sûretde menâfi'-i mülkiyye Devlet-i Aliyye'mize hasr ü kasr olunup, herkese ya'ni gerek ulemâ vü ricâl ve gerek askerîye vazîfe-i mukannene virülüp, îrâdât-ı re'âyâ vü berâyâdan zalemenin elini kesüp cem'-i mâl mümkün olmaz ise bundan böyle yigirmi tertîb asker yapmağa aklen makderet ü kudret yoktur.[2] Havâss-ı Hümâyûn ve Darbhâne-i Âmire ve Evkāf-ı Hümâyûnları'yla dahi i'âne buyurdular, yine olmadığı zâhir oldu. Velev süllim yigirmi bin âdem dahi olsa nemize vefâ ider. O sûretde devletimiz altmış bin askere mâlik olmuş olur. Yine seferler vukû'unda hezâr tecrübe olunan derbendî askere muhtâc olacağız. Zîrâ düşmenlerimizin tertîbâtına nazaran müretteb askerimiz ekall-i kalîldir.[3] Bunun çâresi ya ma'âdin [3b] bulmak yâhûd bida' ihdâs olunmak yâhûd gümrük ve zecriyye ve cizyeye[4] ve mukāta'âta vesâ'ir vâridât-ı Devlet-i Aliyye'ye zamm ile olur sanursak el-'iyâzü bi'llâh bir zemân gelür ki bu tertîbâtı beslemeğe kudret kalmaz. Halkdan her ne alınur ise nâsın ma'âdeni olmadığından ya biribirine gadr veyâhûd dolandırma veyâhûd sirkata veyâhûd satdıkları şeylere zamm iderek ahvâl-i âlem dîger-gûn olup, masârıf-ı Devlet-i Aliyye evvelkinden yüz mertebe efzûn olmağla bi'l- külliyye idâreden kalur. İki Yüz Yedi[5] târîhinde Nizâm-ı Cedîd ihdâs olunup Îrâd-ı Cedîd tertîb olunmuş idi. Beş-on sene yelken cerriyle mülk o hasâreti duymayup hüsn-i idâre gibi şey görünmüş idi. Lâkin ilâ el-ân sikleti ve hasâreti çekilmektedir. O zemân cihet-i meşrû'a ve ma'kūleden Îrâd-ı Cedîd tertîb olunarak ref'-i mezâlim ile herkes Nizâm-ı Cedîd'e rabt

---

[1] Bunlar sadaka-i şâhânelerine muhtâclardır *E.*
[2] aklen makderet ü kudret yoktur *A,B,C,D*; aklen kudret yoktur *E.*
[3] ekall-i kalîldir *A,B,C,D*; ekall ü kalîldir *E.*
[4] zecriyye vü cizyeye *A,B,C,D*; cizye vü zecriyyeye *E.*
[5] Miladi 1792.

olunup haklarına râzî olalardı. Zann olunan[1] te'yîdât-ı İlâhiyye ile şimdiye kadar müstakırr olup birkaç yüz bin asker peydâ olurdu. Nizâm-ı Cedîd-i müstahsene usûlu inde'l-ukalâ makbûl ü mergūb olup ta'n ü levm-i âlemden aklen vârestedir. Lâkin mukaddem iki def'ada nizâm virildikde ibtidâ bida' ve mezâlimden şürû' olunmağla halk o ta'addîyâtı Nizâm-ı Cedîd'den oldu zann idüp esâs-ı maslahata ta'n-endâz oldular.Yoğise dîn ü îmânı[2] olan, ocaklı olmayan müslim hâşâ nizâm-ı müstahseneye dahl itmez. Lâkin Nizâm-ı Cedîd arasında Yûsuf Ağa ve emsâlinin memâlik-i hâkāniyyeden bürhân ü isbâtla beş-on senede yüz bin[3] kîse akçe alup o sebebden zalemeye ruhsat virüp memâliki tahrîb itdikleri re'ye'l-'ayn müşâhede olundu. Bu usûl[4] Nizâm-ı Cedîd'den midir? deyü su'âl olunsa cevâbı nedir?[5] Devlet-i Aliyye'miz memâliki vefret-i mezrû'âtla eltaf-ı büldân ve kesret-i mağrûsâtla mahsûd-ı pâdişâhân-ı zemân olup birâz müddetdir bir âlay gözü doymaz [4a] havene elinden vîrân ve ahâlîsi bî-zâbıt ü tertîb perîşân olmuşdur. Bârî kişver-i Devlet-i Aliyye'den çıkan akçe tamâmiyle mîrîye îrâd kayd olunsa mezâlim ise de müstevfîân-ı emvâl pâ-der-gil-i hayret ve akçe tedârikinde dûçâr-ı envâ'-ı meşakkat olmazlar idi.

İşte emvâl-i fukarâ dâhil-i hazâ'in-i âmire olmadığından masârıf-ı zarûriyye içün zarûrî *yecûz ve lâ-yecûz* idrârâta meyl ü rükûn iderek aldığımız akçeden ziyâde es'ârın tezâyüdüyle aldığımız çuka vü abâ ve me'kûlâtdan cânib-i mîriyye zarar itmededir ve gittikçe zarar ziyâdelenmededir. Ve şu tedârik olunan asâkirden mâ'adâ, meselâ yigirmi

---

[1] olunan *A,B,C,D*; olunur ki *E.*
[2] dîn ü îmânı *A*; ednâ dîn ü îmânı *B,C,D,E.*
[3] beş on senede yüz bin *A,C,D*; beş on bin *B*; beş on senede dört yüz bin *E.*
[4] Bu usûl *A*; bu da usûl *B,C,D,E.*
[5] cevâbı nedir? *A,B,C*; cevâbı var mıdır? *E.*

bin asker yapılmak, otuz bin kîse akçeye muhtâc ve bu otuz bin kîse akçenin yeri olmayup yine ta'addîyâta muhtâcdır. Bu usûl böyle kalursa ta'addîyât dahi netîce bulup zamm kabûl idemez, zamm kabûl itse dahi o mikdâr asker ile yine işimiz bitmez. Zîrâ elli-altmış bin asker anca muhâfaza-ı memâlike yetişmez. Bu illet-i kadîmenin ilâcı şu Asâkir-i Mansûre'nin efrâdı mukaddem müstahdem olup işe yaramayan âdemler iken hüsn-i nizâma idrâcla bu sûret-i haseneyi kesb itdiğinden bulunabilir. Bu bed' olunacak nizâmâtın mahzûru olmayup a'zâr-ı bî-nemâz gibi birtakım dâhî mutâla'alar olunur ise Eşkînci mâddesiyle cevâb virilür. Ref'-i Ocak gibi emr-i muhâl ender-muhâl ittifâk-ı vüzerâ vü ulemâ vü ricâlle bî-garaz olarak maslahatu'llâha teşebbüs olunduğundan netîce-i hayriyyesi meşhûdumuz oldu. Şimdiye kadar i'mâr-ı bilâd ve ikdâr-ı ibâd gālibâ murâdu'llâh olmadığından maslahat-ı cesîm görünmede idi. El-hamdüli'llâh[1] ve'l-minne itfâ-yı nâ'ire-i dûdmân-ı haveneden sonra te'yîdât-ı İlâhiyye cenâb-ı hazret-i zillu'llâhiye mu'în ve ârâ'-yi sâ'ib-i vükelâ-yı Devlet-i Aliyye tevfîkāt-ı Rabbâniyye'ye karîn olduğu tecrübe olundu. Ba'd-ezîn iktizâ iden nizâmâtda tehâvün ve kusûr ya üşenmeden ya cüz'î mahzûr düşünmeden dolayıdır; ancak birkaç bî-magz av'av-ı kilâbdan [4b] bî-hâsıl ta'ne-i müzahreflerinden ictinâben yâhûd elimizden akçemiz[2] gider sanup eline[3] akçe geçeceğini bilmeyen humekānın hâtırlarını saymağı irtikâben maslahat-ı hayriyyeden geri durmak gayret-i dîniyyeye münâfîdir. Velev süllim ba'zı ednâ mahzûr dahi olsa bu makūle umûr-ı hayriyyede halka teba'iyyet lâzım değildir. Zîrâ eğer mahzûr mutâla'ası dercnin-i evvel der-pîş-i tefekkür olaydı Câmi'-i Sultân[4] Ahmed Hânî'de bir âkıl âdem

---

[1] El-hamdüli'llâh *A,B,C,D*; li'llâhi'l-hamd *E*.
[2] akçemiz *A,B,C*; akçelerimiz *D,E*.
[3] eline *D,E*.
[4] Sultân *D*.

taht-ı livâ'i-r-resûl bulunmazdı. Umûr-ı dîniyye vü milliyyede muktezayât-ı akl ü dehâ geri kalur. Artık bundan sonra *illâ lâ-yu'ahhar*[1] fermânıyla âmil[2] olup Ümmet-i Muhammed aleyhi's-selâm hakkında a'zam-ı inâyet-i samedânî olan veliyyü'n-ni'metimiz gibi şehr-yâr-ı gayret-şi'âr bir milkdâr-ı İskender-i iştihârın vakt ü zemânı âsâyiş-i ibâd içün kitâbete masrûf ve gül-gonce-i vucûd-ı hümâyûnları perverde-i gül-bister nâz ü na'îm olup, askeriyyesi miyânında li-'ilâ-i kelimeti'llâhi te'âlâ ta'lîm[3]-i fenn-i harble me'lûf iken bu kadar inâyet görerek bizlerin usûl-i sâbıkada ısrârda[4] bulunduğumuz hâlde istikrârımız el-iyâzu bi'llâhi te'âlâ sahatu'llâhı da'vet kabîlindendir. Su'âl olunursa[5] ki bu eski âleme nizâm virmek i'âde-i ma'dûm kabîlinden değil midir? Cevâb virilür ki Nemçe Devleti vükelâsı ma'a-küfr, hem te'yîdât-ı İlâhiyye'den mahcûr[6] iken tedâbîr-i akliyye ile iki bin senelik devletlerini idâre eyleyüp tedâfü'î vü tahaffüzî düşmenleriyle söyleşmededirler. Hattâ iki def'a pây-ı tahtları istîlâ mertebesine gelmiş iken devletimizin vakt-i hedm ve inhitâtıdır diyerek tedâbîri terk idüp artık böyle oturmadan gayrı çâre yoktur, bakalım felek ne yapar dimeyüp yeni zuhûr itmiş sâhib-i kudret bir devlet oldular. Frençe Devleti'nin dahi Tolon'da vesâ'ir tersânelerinde donanmaları bi'l-külliyye yanmış ve ehâlîsi fakr ü fâkadan cânlarından usanmış iken Ponaparta himmetleri revnak-yâb olmuş iken Ponaparta izmihlâlinde Memâlik-i Frençe düşmenleri askerine ulûfe virerek harâb olup, nihâyetü'l-emr el-ân tahsîl itdikleri [5a] kudreti tedâbîr-i akliyye ile bulmuşlardır.

---

[1] illâ lâ-yu'ahhar *A,B,C,D*; el-hayru lâ-yu'ahhar *E*.
[2] âmil *A,C,D,E*; hâsıl *B*.
[3] ta'lîm *E*.
[4] ısrârda *E*; ısrâr *A,B,C,D*.
[5] Su'âl olunursa *A,B,C,E*; su'âl vârid olursa *D*.
[5] mahcûr *A,B,C,D*; mahcûrlar *E*.

[6] mahcûr *A,B,C,D*; mahcûrlar *E*.

Prusya Memâliki memâlik-i fesîhatü'l-mesâlik-i Osmâniyye`nin hums mertebesi değil iken Azmî Efendi merhûmun sefâretnâmesinde tahrîrine göre sâhib-i şükr ve akrânı miyânında mu'teber bir devletdir. Şi'âr-ı ehl-i İslâm olan mâdde-i irtişâyi ref'le herkes devletin atiyye-i mukannenesine kanâ'at ve fazla mâllarıyla ticâret ü harâset iderek vâridât-ı devletlerini musâmaha ile yağma-gerâne yedirmeyüp mîrîlerine münhasır itmeleriyle sefâretnâme-i mezbûrede beyân olunduğu üzre üç-dört yüz bin asker ile ilâ el-ân kaviyyü'l- iktidâr bir devletdir. Zulmet-i küfr ile virilen nizâm[1] böyle mü'esses iken bu kadar bendegân-ı saltanat-ı seniyyenin şeref-i nûr-ı îmân ile li-vechi'llâh mübâşeret ideceği nizâm serî'e't-te'sîr olup harâb-âbâd-ı âlem envâr-ı ma'delet ile rûşen olamaz mı? Usûl-i efrenciyyeye bizim usûlümüz mugāyirdir diyerek bu mukaddemâta cevâb sadedinde olup nihânî mâdde-i irtişânın ref'ine kendi cerr ü menfa'atinin ve tesâvîden hâric vâridâtının noksâniyyetine râzî olmayup mektûm-ı kîse-i efkârı olan emvâl-i fâsideyi bir alay sözlerle[2] setr itmeğe çalışanlara harâbe-zâr-ı mısr-ı Kāhire`yi önlerine koyup şöyle deriz ki: Frençe istîlâsı ve beyler belâsıyla Mısr-ı nâdirü'l-'asr denilen iklîm, vefret-i mekârihle beyâbâne dönmüş idi. Ve eskiliği bizden eski ve anında nizâmı ukalâmız indinde mümkün değildir. Pâdişâhımızın bir mutavassıtü'l-akl ümmî vezîri o eski Mısr`ı yeni dünyâya döndürdü; fakat menâfi'-i Mısriyye`yi Alî Paşa hazâin-i Mısriyye`ye hasr eyleyüp, iktizâ iden âdemlere maslahatına göre vezâ'if ta'yîn itmekle hem irtişâyı ref' ve hem yağma-gerânı def' eyledi. Mısr`ın eski keyfiyyetini bilenin bu sûret aklına gelir miydi? *Himmetü'r-ricâl takla'ü'l-cibâl* temîmesini nüsha-i bâzdan mübâşeret kılınarak yine bed' olunsa bi-tevfîki'llâhi te'âlâ husûl-pezîr olmaya. Ulemâmız ulemâ-yı

[1] nizâm *A,B,C,D*; nizâmât *E.*
[2] bir alay sözlerle *A,B,C,D*; birtakım sözlerle *E.*

Ezher`den ezher-cihet efdal ve ricâl ü ketebemiz anın dîvân efendisinden a'kal olduğu ma'lûm-ı ukalâdır. Bizler de yigirmi otuz senelik ömr içün sa'âdet-i ebediyyeyi terk idüp böyle birbirimize [5b] bakarak herkes elinden geldiği kadar[1] mâ-dûnunun cânını yakarak bu mekârihe râzî olmak[2] velîyyü'n-ni'metimizin ihsân ideceği mertebeye kāni' olsak, devletimizin îrâd-ı hakīkīsine masârıf-ı zarûriyyesini uydursak, ziyâdesini bir âlay bî-kes fukarâdân isteyeceğimize Cenâb-ı Hakk`tan istesek acebâ bir mâni'-i kavî mi vardır? Meselâ hademe-i Devlet-i Aliyye`nin vâridâtı kıbel-i Devlet-i Aliyye`den maktû' olsa eski îrâd ü emvâl sâhibleri ziyâde şey'e mâlik olur. Muharrir-i fakīr ancak ihsân-ı şâhâneye muhtâc olarak kalur. İbtidâ bu sûretden zarar idecek bu abd-i kesîrü'd-düyûn ve adîmü'l-îrâddır. Lâkin şu sûret-i hasene nizâm-pezîr oldukda hîç işe yaramaz kimse[3] sorup aramaz. Bendegâne virilecek mikdârı atiyye-i cüz'iyye ile Beykoz`da bir harâbe evde yüz yıl oturmağa râzıyım. Tek, Devlet-i Aliyye`miz davranup düşmenlerinden intikām idüp evlâdlarımız sâyesinde âsûde olsun[4] ve dâmen-i kıyâmete dek rahmetle yâd olalım. Ocak-bucak var iken bu mutâla'alara kâh havf-ı mevt, kâh izmihlâl-i ocağ-ı makhûre zemîn düşünmeden zemân yoğidi. Lâkin li'llâhi'l-hamd ve'l-minne Devlet-i Aliyye`mize muhâlif ferd-i âferîde kalmadığından bundan böyle ta'n ü teşnî'-i ağyâr ancak[5] vükelâ-yı Devlet-i Aliyye`ye râci'dir. Gelelim zuhûr-ı Mehdî yakīn iken nizâm-ı âlem olamaz diyen âdemlere şöyle cevâb viririz ki: Mehdî yarın zuhûr idecek olsa biz bundan adâlet ü nasfetle çalışalım ki bizi Mehdî-yi muntazar adl ü dâdde görüp âferîn disün. Hikâye, bir avret

---

[1] kadar *D,E.*
[2] olmak *A,B,C,D*; olmasak *E.*
[3] kimse *A,C,D*; kimesne *B,E* (genelde).
[4] olsun *A,B,C,E*; olsunlar *D.*
[5] ancak *E.*

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

tathîr-i câme ideceği günün gicesi câme-hâbını telvîs idermiş. Su'âl olundukda yarın tathîr-i câme idecek olduğumdan bu gicelik ihtiyâr-ı külfet-i temeşşî itmem deyü cevâb virmiş. Anın gibi Mehdî zuhûr idecek diyerek tanzîm-i memâlik itmemenin ma'nâsı yokdur. Mehdî-i devr ü zemân hâme-i İslâm ü İslâmiyân olan böyle bir pâdişâh-ı azîmü'l-kadrin kadrini bilmeyüp maslahat-ı hayriyyesini terkle Mehdî beklemek kangı âkılın kârıdır. Ba'zı kesânın [6a] âhirü'z-zemândir şöyledir böyledir diyerek bâzû-yı ehl-i himmete futûr virecek sözlerine cevâb kütüb-i siyâsiyyede muharrerdir. Yarın kıyâmet kopacak dirler ise bugün gars-ı eşcâr idin, deyü eser rivâyet iderler. Kıyâmet yalnız bu ümmet içün değildir. Velev rûz-i kıyâmet yakîn olmuş yine şefkat alâ halki'llâh ile i'lâ-yı kelimetu'llâhda[1] bulunmak umûr-i uhreviyyemize fâ'ide ider. Rûz-i mev'ûd zuhûr itmezden evvel kıyâmeti düşmenlerimize koparmak Rabbü'l-âlemîn mukadder eyleye, âmîn. Hulâsa-i kelâm, mehmâ-emken mâ-yelîki üzre herkese nizâm virilmedikçe şu uslûb-ı kadîm üzre kim çâre mülâhaza ider ise vâhî ve izâ'a-i inâyet olduğu zâhirdir. Su'âl vârid olur ki taraf-ı Beytü'l-mâl'den şimdiki hâlde kimseye bir şey virildiği yoğiken idârede acz, hademe-i devlete geçinecek kadar şey bulmayınca kābil olabilür. Cevâb viririz ki ibtidâ emvâl-i berâyâ ve atâyâ-yı pâdişâh-ı inâyet-fermâ yağma-gerândan halâs olup îrâd[2]-ı kadîmemiz bir iyice hisâb olunup memâlik-i şâhâneden maktû'an alınacak akçenin vâridât-ı kadîmesi ihrâc olunacak[3] her ne artarsa ana göre gerek askeriyyemizi ve[4] gerek hadememizi uydurmak lâzım gelmez mi? Meselâ bir âdeme eski

[1] ile i'lâ-yı kelimetu'llâh *E.*
[2] îrâd *A,B,C,D* ; îrâdet *E.*
[3] olunacak *A,B,C,D*; olunarak *E.*
[4] ve *E.*

vâridâtdan[1] bu hisâba göre beş yüz guruş dûn teklîf olunsa o âdem, elbette siz zulm idin, halkı tahrîb idin, asker kullanmayın, tophâneyi sedd ü bend idin, bahreyne gemi çıkarmayın, mücerred bana pâre virin, diyebilir mi ve didiği sûretde dinlenür mü? Zulm ü ta'addî bir vechile kalkmaz ve bu masârıf-ı kesîre zulmsüz bitmez diyenlere cevâb viririz ki el-hâletü hâzihi mevcûd olan îrâda noksân gelmeden ve birtakım îrâd tedârik iderek der-dest olan mezâlimi hüsn-i sûrete komak mümkündür. Be-her-hâl bir devlete fukarâsı hidmet itmedikçe o devlet devlet olamaz. Buhârâ ve Harezm`de olan tavâ'if-i mülûke cesîm devletler kıyâs olunmaz. Bu cesâmete göre cesîm îrâd ister ve cesîm îrâd re'âyâ vü berâyâ ile[2] olduğu mâ-lâ-kelâmdır. Binâberîn hazinemizi muhâfaza ve[3] re'âyâmızı muhâfaza ile olacağı zâhirdir. Bu su'âle dahi cevâb viririz[4] ki [6b] Gürcistan`dan ve Tataristan`dan ve Kazak tâ'ifesinden Devlet-i Aliyye`mize bir guruş îrâd ve bir nefer asker hâsıl olmazdı. Şimdilerde bu, düşmene geçdi. Bu kadar menâfi' hâsıl olmadadır.[5] Meğer ki âdemleri ziyâde olmuş ve arâzîleri inbâta başlamış[6] ola[7] ve menâfi'leri mukaddem ma'dûm iken yeni halk olmuş ola. Su'âl vârid olur ki bunları kim yapacak? Cevâb viririz ki bi-tevfîki'llâh[8] biz yaparız. Zîrâ bu kadar mülküne nizâm virmiş devletler var, bir devletden âher devlete vükelâ gelüp nizâm virdiği yokdur, yine o[9] mülkün vükelâsı yapar. Bizim mevcûd olan vükelâmız li'llâhi'l-hamd ve'l-

[1] bir âdeme eski vâridâtdan *E*; bir eski âdeme vâridâtdan *A,B,C,D*.
[2] ile *E*.
[3] ve *A*.
[4] Bu su'âle dahi cevâb viririz *A,B,C,D*; bu su'âle bir cevâb dahi viririz *E*.
[5] Şimdilerde bu düşmene geçdi. Bu kadar menâfi' hâsıl olmadadır *A*; şimdilerde yedd-i düşmene geçdi. Bu kadar menâfi' hâsıl olmadadır *B,C,D*; şimdilerde yedd-i düşmene geçeli bu kadar menâfi' hâsıl olmadadır *E*.
[6] inbâta başlamış *A,B,C,D*; inbâta yüz tutmuş *E*.
[7] ola *D*.
[8] bi-tevfîki'llâh *E*.
[9] o *B,C,D,E*.

minne hâ'in ve mecnûn değildir; fakat usûlumuz bozuk olduğundan bu hâle göre Aristo ve Eflatun[1] gelse böyle olur. Şu mâdde-i ta'lîmin hüsnünü zann iddirmeğe kırk yıl küfr ve inâd üzre odabaşı olmuş bir mütemerrid, la'în, ocak eskisi, hınzîr kabîlinden inkâr idemez; zîrâ vâzıh ve rûşendir. İşte ta'lîm mâddesi gibi umûr-ı dîniyyeden mâ'adâ kefere devletlerinin nizâmâtı devlet-i İslâmiyye'ye[2] gālibdir; zîrâ küfr[3] hulûde'l-i'tikāddırlar. Anın içün dünyâlarına nizâm virmişlerdir. Biz dahi lâyık olan murûriye'l-i'tikād olup hulûdiye'l-mu'âmele olmayız. Su'âl vârid olur ki vüzerâya tahsîs olunacak meselâ bin kîse akçe ile bir vezîr nasıl geçinsin? Cevâb viririz ki bu ta'addîyâtla müreffeh geçinmek iktizâ iderdi. El-ân ekserisi medyûndur. İltizâmât vüzerâya hasr olunmadan garaz, refâh-ı hâlleri iken renc-i güzeşteden dolayı ekser vâridâtları[4] sarrâfâne îrâd olup, Katolik ve Ermeni tâ'ifesi ma'mûr-âbâdân ve ümerâmız siper-i mezâlim olarak pey-siper-i vâdî-i hirmân oldukları[5], kazançlarımız cihet-i ma'kūle ve meşrû'adan olmamağla itdiğimiz irtikâbâtdan fâ'ide itmek şöyle dursun îrâdât-ı kadîmemize dahi halel gelüp külle yevm mücâzât-ı İlâhiyye zuhûriyle ne mâlımızda bereket ne kulûbumuzda emn ü râhat kaldı. Su'âl vârid olur ki bu kadar mekârih ve ta'addîyâtla hademe-i devletin [7a] aldıkları akçeye göre kendilerde yâhûd virdikleri âdemlerde de defâyin-i Kārûn olmalıydı. Ma'a-hazâ ki ne kendilerinde ne etbâ'larında bir mütemevvil âdem vardır. Bu sûretde mezâlimleri olmamak iktizâ ider. Cevâb viririz ki kazançlarımız mu'ayyen olmayup akçemiz der-dest olmadan ziyâde[6] kazanuruz hülyâsıyla evvelce akçe sarfından ve

---

[1] ve Eflatun *E.*
[2] nizâmâtı devlet-i İslâmiyyeye *A,B,C,D*; nizâmı düvel-i İslâmiyyeye *E.*
[3] küfr *A*; kefere *B,C,D,E.*
[4] vâridâtları *A,B,C,D*; vâridâtı *E.*
[5] oldukları *A,B,C,D*; oldular *E.*
[6] ziyâde *E.*

güzeşteden vesâ'ir sefâhetden medyûn olup bir kāt da mağbûz-ı İlâhiyye olan irtişâ' akçesiyle varımızı ifnâ' itmedeyiz. Meselâ vüzerâ-yı izâmdan birinin mühürdârı, paşasından bir nemâlıca fermân yâhûd mütesellimlik hulyâsıyla maslahat der-dest olmadan yigirmi-otuz bin guruş istidâne ile sarf iderek çâr-çeşmle o hidmete müterakkıb olur. Bî-çâre bilmez ki ya paşası azl ola ya fevt ola ya kendi dâ'ireden tard ola veyâhûd gideceği hidmet tahmîni mertebesi çıkmaya. İşte üç-dört emr mümkün mü? Mutâla'a itmeyüp[1] bir emr-i mevhûm içün kendi[2] mübtelâ-yı duyûn ide[3]. Verâset götürdüğü sûretde o otuz bin guruşu çıkarmak içün fukarâyı zâr ü zebûn eyler. Lâkin[4] o misâl kılınan mühürdâr bin guruş mâhiyye ile hidmet ider olsa aşını işine uydurup bu hasâretlere ne kendi uğrar ve ne halkı uğradır. Meselâ bir kapucubaşı bir mütesellimlik yakalayup Aydın'da bir-iki sene otursa bir-iki bin kîse akçe kazanıyor.[5] Komşu olan kapucubaşı Ramazan'da dîvân rahtını satup mu'âyede haberiyle gelen mîr-i alem çukadârına on guruş bahşiş viremeyerek geçinür. İkisinin de Devlet-i Aliyye'ye hidmeti sebkat itmiş olmadığından bu tercîh-bilâ müreccah mâddesi âlemi dil-hûn itmededir. Sadr-ı a'zam-ı magāzî-şiyem vezîr-i selîmü'l-hilkata ve ser-asker-i zafer-rehber Hüseyin Paşa-yı kerr ü fer-peykere def'aten hüsn-i hitâmında[6] virilen hançerlere zann iddirmeğe vüzerâ-yı âlîşândan birisi hased itmiş değildir. Hidmet mukābili olan kereme kimse bir şey diyemez. Ve tesâvî [7b] mâddesi ancak inâyât-i pâdişâhîde gerekdir. Yoğise halkın eskiden eline geçmiş mâlını alıp müsâvî

---

1 itmeyüp *E.*
2 kendi *A*; kendisi *E*; kendini *B,C,D.*
3 ide *D.*
4 eyler. Lâkin *A,B,C,D*; eyler iken *E.*
5 kazanıyor *A,B,C,D*; kazanır *E.*
6 zafer-rehber Hüseyin Paşa-yı kerr ü fer-peykere def'aten hüsn-i hitâmında *A,B,C,D*; zafer-peyker Hüseyin Paşa'ya ve Kapudan-ı derya Mehmet Paşa kerr ü bî-peykere vak'a-i hüsn-i hitâmında *E.*

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

halkı[1] itme değildir. Hidmet ve merâtibe göre tahsîs olunan ni'am-ı pâdişâhîye kimse i'tirâz idemez ve ref'-i muhâsede vü fesâde bundan gayrı çâre yokdur. Bunun misâli el-ân tanzîmine muvaffak olan[2] Asâkir-i Mansûre'dir. Meselâ[3] Fazlı Ağa Binbaşı'nın, sağ kol ağası olan İbrâhîm Ağa[4], binbaşının sağ kol ağası olayım deyü temennî eylemez. Binbaşı olmak ziyâde fenn-i ta'allüm bilmek ile olduğundan binbaşı olayım diyen âdem fenn-i ta'allümü ahze çalışır. İşte bu sûret-i muharrereye yegân yegân dikkat olunup cerh ü ta'dîl olunarak bir nizâm mümkün olur ise akl-ı kāsıra-ı ubeydâneme göre her şey yoluna girer. Lâkin[5] bu dâd ü sited ve bu me'lûf olduğumuz cevr-i lâ-yu'add böyle kalur ise nizâmât-ı askeriyye dahi şimdiki hâlinde kalmayup giderek anlar da[6] tağyîr-i usûl ile dürlü dürlü sûretlere teşebbüs iderler. Zîrâ yalnız, asker nizâmında olup biz böyle bî-nizâm olarak nizâmlı şey'e nizâmsızlıkla nizâm virme dâ'iyyesi hatâ-yı fâhişdir. Mevâdd-ı muharreyi külliyyen inkâr idersek artık bir şeyden iştikâ itmek yaraşmayup herkes el-hamdüli'llâh bundan a'lâ fırsat olmaz diyerek imrâr-ı zemân itmelidir. Bu mevâddı ikrâr itdiğimiz sûretde çâresine bakmak farîza-i zimmetdir. Böyle şer' ü kānûna kā'il, adl ü dâde mâ'il pâdişâh-ı hamiyyet-dest-gâhın hüsn-i terbiyesiyle âleme nizâm virilemezse felekten iştikâ ve kadere iftirâ iderek imrâr-ı evkāt mutlakā tekâsülümüzden olduğu âşikâr olup, biz erbâbı değiliz dimeden gayrı çâremiz yokdur. Hulâsa-i kelâm, hazâ'in-i mîriyyenin mübtelâ olduğu fikdân-ı nukūdu fukarâ-yı memâlik, evâmir-i aliyyede görerek ve mübtelâ oldukları müzâyakayı düşünerek, yağma-gerân-ı emvâli bilerek âsâyişe müterakkıb

[1] müsâvî halkı *A,B,C,D*; halkı müsâvî *E*.
[2] olan *A,B,C*; olunan *D,E*.
[3] Meselâ *A,D*; farazâ *B,C,E*.
[4] ağa *D,E*.
[5] Lâkin *A,B,C,E*; şimdi *D*.
[6] Anlar da *B,C,D,E*; anlara *A*.

olurlar. Meselâ zât-ı [8a] şevket-me'âb-ı hüsrevâneye elmâsdan bir kasr yapılmak iktizâ eylese bir kimse müdahharı olan cevâhiri ketm itmez. Lâkin bilseler ki fi'l-hakîka binâsına şürû' olunan kasr-ı şâhâneye sarf olunmuş ola. Ekser böyle olmayup[1] virdikleri elmâsı mübâşirlerin hançerinde[2] görürler. Bu ki mubâya'acılar[3] tâ'ifesidir. Ba'zı memâlikde manzûr-ı bendegânemdir ki otuz baratalı uşaklı bir kapucubaşı ağa memlekete bast-ı kālîçe-i sıklet eyleyüp bedeliyyeyi peşîn virseler almayup, bir sene kendini besletmek içün beyhûde ikāmet ider. Bu takdîrce halkın iştikâsı mübâya'adan olmayup mübâya'acıdan olduğu zâhirdir. Netîcetü'n-netîce: *İn tensuru'llâhe yensurkum*[4] nass-ı celîlince[5] şefkat-ı alâ halki'llâh[6] müsteclib-i şefkatu'llâh olacağı âşikârdır.

<u>EVVELKİ BEND</u>: *ESÂS-I NİZÂMÂT OLAN MECLİS-İ ŞÛRÂNIN TANZÎMİDİR.*[7]

Este'îzü bi'llâh "*veşâvirhum fi'l-emri fe-izâ azemte fe-tevekkel ala'llâh*"[8] medlûl-i şerîfince Devlet-i Muhammediyye'de cemî'-i mesâlih erbâb-ı şûrâya havâle olunup, istisnâsı aklı ile müstesnâ olan âdemler rütbe münâsebetiyle dâhil olmayup, "veşâvirhum" daki zamîrin merci'-i hakîkîsi olan ukalâ-yı devlet intihâb olunmak ve sünnet-i seniyye bunun üzerine dir ki erbâb-ı şûrâ lâyık-ı meclis-i şûrâ ola. Zîrâ yüz seneyi mütecâvizdir ki meclis-i şûrânın yalnız hey'et-i mahsûsası kalup şerâyit-i meşveretden birine ri'âyet olunduğu yokdur. Meclis-i şûrâ ise mebde-i cemî'-i nizâm-ı

---

1 olmayup *A,B,C,D*; bulmayup *E*.
2 hançerinde *A,B,C,D*; hançerlerinde *E*.
3 Bu ki mubâya'acılar *A*; bunlar mubâya'acılar *B,C,D*; buna misâl mubâya'acılar *E*.
4 Kurân-ı Kerîm, Muhammed Sûresi, 7. Ayet, s. 506 (ayetin me'âlinde: "... eğer siz Allah'ın dinine yardım ederseniz, Allah da size yardım eder...").
5 nass-ı celîlince *A,B,C,D*; nass-ı kerîmi üzre *E*.
6 Halki'llâh *B,C,D,E*; halk *A*.
7 Tanzîmidir *A,B,C,D*; sûretidir *E*.
8 Kurân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, 159. Ayet, s.70 (ayetin me'âlinde: "... umuma ait işlerde onlara danış. Artık kararını verdiğin zaman da Allah'a dayanıp güven. ...").

âlemdir. Meşveret fâsid olduğu sûretde *binâü'l-fâsidi ale'l-fâsidi fâsidun* kaziyyesince nizâm-ı âlem dahi fâsid olur. Mesmû'ât-ı nâsa göre meclis-i şûrâ küberâ-yi Devlet-i Aliyye'ye müdâhaneden ibâret olup, hem mütehayyiz[1] ise vâkı'â söz efendi hazretlerinindir, diyerek kubbeyi anın üstüne çevirme âdet olmuşdur. Meselâ umûr-ı mâliyyeden kat'â haberi olmayup, aşağı kapudan neş'et etmiş beş kerre beş yigirmi beş olduğunu bilmez âdemė beş sene defterdârlık itmiş âdemin bi'l-iktizâ [8b] müdâhane itdiği meşhûddur. Yukarı kapudan neş'et idüp kal'a kapusundan çıkmamış, umûr-ı mülkiyyeden gāfil mütehayyiz âdeme üç seferde mükâleme olarak bulunmuş âdem li-hikmetin medâr eylediği rivâyet olunur. Bu mu'âmeleden garaz, ibtidâ muhâfaza-i câh olup, sâniyen hitâm-ı re'yde bir mazarrat-ı mülkiyye zuhûr ider ise maslahat şahs-ı mütemeyyizin üzerinde kalup anın pençe-i tekebbüründen halâs olmadır. Ve herkes bu usûl üzre bu mu'âmelede ma'zûrdur. Zîrâ ferd-i mütemeyyizin re'y-i sahîfini tasdîk itme zarûrî görüldüğü[2] vâki'dir. Bu sûretde herkes mâl ü câh havfiyle Devlet-i Aliyye'yi hulyâdan çıkarup şahs-ı mütehayyizin işâret-i ebedî ve nâzikânesine müterakkıblardır. Her kim değiliz dirse kezb-i sarîhdir. Zîrâ kelâm-ı hakk tefevvühüyle meclisden tard olunup belki nefy olmuş vardır. Zîrâ merd-i hakk-gû derdini anladıncaya kadar ferd-i mukbil işini göreceği âşikârdır. Bayağı mesned-i vâlâ-yı vekâlet-i mutlakada bulunanlar dahi bi'l-iktizâ bu mu'âmeledir. Ve bu mâddede kimsenin kusûru olmayup yüz seneden beru zuhûr itmiş usûlun mazârratıdır. Yoğise ne şahs-ı mütehayyizin ne eşhâs-ı sâ'irenin cünhası vardır. Müşâvere müşâvere olduğu takdîrce[3] isterse her mukbilin yanında beş on mukbil yamâk olsun

---

[1] hem mütehayyiz *A*; hem mümeyyiz *B,C,D*; her kim mütemeyyiz *E*.
[2] görüldüğü *E*; görüldü *A,B,C,D*.
[3] takdîrce *A,B,C,D*; takdîrde *E*.

maslahat gümüş[1] gibi meydana çıkar. Min ba'di ulemâ ü ricâlden câh ü rütbeye bakılmayup mütesâviyetü'l-ikdâm olup, şûrâ intihâb olunup[2] ve o müntahabların re'ylerinde sahâfet zuhûr ider ise birkaç mâddede tecrübe olundukda bi'l-muvâcehe ilzâm olunup, müşâvereden tarhla âher hidmetde istihdâm olunmak lâzımdır.[3] Zîrâ ba'zı kimse âmir ve ba'zısı me'mûr olmağa şâyândır. Ba'zı âdem re'y idemez amma bir re'y olunmuş maslahat kendüye[4] havâle olunsa bozamaz. Bunun misâli kudemâ-yı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Evkāf-ı Hümâyûn Nâzırı El-hâc Yûsuf Efendi'dir. Bu vechile intihâb olunarak tekrâr meclis-i şûrâ münakkah olmuş [9a] olur. Ba'de huzûr-ı fâ'izü'n-nûr-ı mülûkâneye erbâb-ı meclis cem' olunup, ba'd-ezîn hod-pesendlikle kendi re'yinde ısrâr ve tedbîrini istisvâb itmeyüp nefsini istishâb itmemek ve levm-i lâ'imden hazer olunmamak, aklı kesdiği husûsda buna re'y-i diğer gerekdir deyü semt-i mücâdeleye gitmemek ve li-hikmetin kimseyi tasdîk itmemek ve li-hikmetin tezyîf itmemek ve kelâm-ı hakkı huzûr-ı ma'nevi-i İlâhiyye'de söyler gibi söylemek üzre Hırka-i Sa'âdet Odası'nda herbirine yemîn virülüp, şûrânın hâricinde şöyle dinmeliydi böyle dinmeliydi[5] diyen bî-insâfları bilâ-emânin te'dîb itmek üzre şevketlü, kerâmetlü efendimiz bi'z-zât ta'ahhüd buyurmaları ve iki üç mâhda bir kerre mu'azzamât-ı umûr-ı mülkiyye ru'yeti zımnında erbâb-ı şûrâyı meclis-i hümâyûna götürüp, zât-ı kerem-simât-ı şâhânelerini erbâb-ı şûrâya iltihâk buyurmayup, verâ'-i kafes-i zerrînden mâh-ı nihân-sitân gibi çemen-sitân-ı bendegânelerine havâle-i çeşm-i dikkat buyurup, karâr-ı erbâb-ı şûrâ mehbit-i ilhâmât-ı İlâhiyye olan kalb-i hümâyûnlarına hayrlı

---

[1] gümüş *A,B,C,D*; gün *E*.
[2] mütesâviyetü'l-ikdâm olup, şûrâ intihâb olunup *A,B,C,D*; mütesâviyetü'l-ikdâm erbâb-ı şûrâ intihâb olunup *E*.
[3] lâzımdır *E*.
[4] kendüye *A,B,C,D*; kendine *E*.
[5] dinmeliydi *A,B,C,D*; söylenmeliydi *E*.

gelürse fermândâde-i istihsân olmaları, ârâ-yı vükelâ-yı devlet matbû'-ı tab'-ı hikmetdânları olmadığı sûretde diğer meclis emr buyurmaları. Meclis-i şûrâya envâr-ı baş-ı iclâl olmaları mûcib-i hadşe-i derûn ve huzûrlarında söz açmak hadd[1]-i bendegîden bîrûndur. Bir de zât-ı şevket-me'âb-ı hüsrevâneleri kangı cânibe temâyül buyururlar ise erbâb-ı meclis o cânibe[2] meyl ideceği zâhirdir. Zîrâ mehâbet-i zillu'llâhi hoş-rübâ-yı erbâb-ı şûrâ olup, hilâfına kimsede ityân-ı kelâma kudret kalmaz; çünkü iyâzen bi'llâhi te'âlâ, hilâfını iltizâm bî-edeblik ve bir nev'-i tuğyân[3] ve bi'l-âhire Cenâb-ı Hakk'a isyândır. Binâberîn zillu'llâh-ı fi'l-âlem efendimiz netîce bulan ârâ-yı sâ'ibeye dikkat ve rûhâniyyet-i seyyide'l-mürselîne tevessül buyurup ve icrâsına emr ü irâde ve akl-ı derrâk ve hâtır-ı tâb-nâk-ı hümâyûnlarına muhâlif olan mevâddın şûrâsı i'âde buyurulmak. Ve her netîce bulan [9b] husûsda müftiyü'l-enâm bulunanlardan fetvâ ve erbâb-ı şûrâdan sened ahz olunup, Hırka-ı Sa'âdet Odası'nda vaz' olunmak[4]. Tedâbîr-i mülkiyyede beyn-i erbâb-ı şûrâ muhâlefet vâki' olup nizâ'a[5] mü'eddî olan husûsda muktezâ-yı akl ü irâde gerü kalup, ancak seyf-i sârim-i şerî'at-ı mutahhara ile kat' olunmak. Ve maslahat var yok Bâb-ı Âlî'de penceşnebe günleri cem' olup dâ'imâ celb-i menfâ'at ve def'-i mazarrat mütâla'a eylemeleri vesâ'ir me'mûrlar Bâb-ı Âlî'ye haftada bir gün cem' olup maslahatlarını ifâde itmeleri. Meselâ cum'airtesi günü sadr-ı a'zam hazretleri hâlî kalup maslahat-ı hîşleriyle ve ba'zı ziyâret-i merâkıd-ı mutahhara ile ve ba'zı mesîreyi teşrîf buyurup yâr ü ağyâr kimse o gün zât-ı devletlerini ziyâret ile ta'cîz itmemek. Pazar günü asâkir nâzırları

---

[1] hadd *B,C,D,E.*
[2] temâyül buyururlar ise erbâb-ı meclis o cânibe *E.*
[3] bî-edeblik ve bir nev'-i tuğyân *A,B,C,D*; bî-edeblik belki bir nev'-i tuğyân *E.*
[4] Hırka-ı Sa'âdet Odası'nda vaz' olunmak *A,C,D,E*; Hırka-ı Sa'âdet Odası'nda sandûka men' olunmak *B.*
[5] vâki' olup nizâ'a *A,B,C,D*; vâki' olan ve nizâ'a *E.*

efendiler bi'l-cümle Bâb-ı Âlî'de bir mekân-ı mahsûsda cem' olup fes nâzırı ve cizye nâzırı vesâ'ir ufak tefek ümenâ ânda bulunmaları, ne kadar luzûmlü alınacak şey var ise her nâzırın askerinin cesâmetine göre alınmak. Meselâ çukacı dükkânlarından bi't-taharrî ne kadar çuka var ise haber alınup askerimize yarayan, meselâ bin pastav çuka bulundu. Fî'âtını o gün hepsi berâberce kesüp her sınıfın cesâmetine göre taksîm oluna. Bunun mecmû'u asâkir-i şâhânedir, başka devletin[1] askeri değildir. Nâzırın her birisi bende çuka çok bulunsun deyü kırk pâre ziyâdeye iştirâ ideyor[2]. Öbür nâzır hiç bulamıyor, sâ'ir şeyler dahi buna mukayyesdir. Biribirinden haberi olmamağla eşyânın galâsına sebeb oluyorlar. Kendilerine virilecek akçeleri dahi hep bir arada virilmek. Herkes cesâmet-i askerine göre alsun. Biri tesâdüf itdirüp ziyâde akçe alıyor, birisi iki ay[3] bir pâre alamıyor. Her biri âhere dürlü şeyler söyleyor. İşte bu takrîb ile kīl ü kāl dahi ber-taraf olur. Yevm-i mahsûsalarında her ne istid'â idecekler ise cümlesi diyeceklerini birden makām-ı sadâret-i uzmâya ifâde ideler. İktizâsına göre cevâbları [10a] alınup avdet iderler. Cevâbları te'ehhür iderse irtesi hafta istifsâr ideler ve bir hafta nâzır-ı asâkir olan efendiler kendi işlerini ve istid'âlarını düşünüp ifrât-ı müsta'cel şey olmadıkça Bâb-ı Âlî'ye gelmeyeler. Pazar irtesi günü ummâl-i mâl ve defterdârân cem' olup dahl ü harc-ı Devlet-i Aliyye beynlerinde müzâkere olunmak. Salı günü erzâk-ı Âsitâne'ye me'mûr efendiler, ağalar cem olup Âsitâne'nin erzâkı idâresinin sohbetini eyleyüp istid'â idecekleri evâmir ü nevâhîden her ne ise taraf-ı vekâlet-penâhîden taleb eyleyüp, anlar da yevm-i ma'hûdlarında başka günde gelmeyeler. Çaharşanba günü sadreyn-i İstanbul kādîsı ve bilâd-ı

---

[1] devletin *A,B,C,D*; devletlerin *E*.
[2] ideyor, *B C,D,E*; ide *A*.
[3] ay *A,B,C,D*; mâh *E*.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

selâse kādîları ve müfettişler iktizâsına göre birden bilâ-ta'âm arz odasına cem' olup, kahve nûşundan sonra sadr-ı a'zam hazretleri teşrîf buyurup murâfa'alar istimâ' olunmak. Bir günde mümkün olan şey içün iki günü ta'dîl abesdir. Pençeşnebe günü huzûr-ı Âsafî'ye müntehab olan erbâb-ı şûrâ cem' olup her bir husûs müzâkere olunmak[1] ve düvele dâ'ir maslahatları o gün söyleşmek. Ve cum'a günü îdü'l-mü'minîn olmağla isteyen Bâb-ı Âlî'ye gelüp vükelâyı ve sadr-ı a'zam hazretlerini görüp[2] istirhâm ü istid'âlarını ifâde ideler. Hafta tertîbinin fevâ'idi la-yuhsâ, mazarratı var ise pek ednâdır. İbtidâ evvelki fâ'idesi mesâlihin biribirine karışmamasıdır. Meselâ kethüdâ beye tüfekhâne nâzırı gelüp diyeceğini dirken, ihtisâb ağası kömürcü esnâfını ne yapalım diye düşer. O aralık ekâbir-i ricâl-i devletden birisi gelür ana ikrâm sadedinde iken hammâllar kethüdâsı der-miyân olur. Dirken Nemçe tercemânı takrîr götürür ki re'îs efendi karışmam didi siz de bir kerre görün dir. Hulâsa-i kelâm, bizler gibi mutavassıtü'l-akl âdemler değil biz[le]r cumhûr-ı kâ'inât olsak başa çıkmaz. İkinci fâ'idesi Nizâm-ı Cedîd-i müstahsenenin şart-ı akdemi olan tesâvî-i elbise husûsudur ki Asâkir-i Hâssa-i Hümâyûn ki anlar müstesnâdır. Ve her devlet de öyledir ve anlar solak-peyk hükmündedirler. [10b] Andan mâ'adâsı meselâ[3] binbaşılar bir meclisde olsa elbiselerinden fark olmayup çehrelerinden fark olunmak iktizâ ider; zirâ tefâvüt-i elbise [ve] ifrât-ı mertebe askeri ifsâd ider.[4] Akdem-i hüsniyyât-ı Nizâm-ı Cedîd ref'-i muhâsededir. Yalnız hased zâbıtâna olunmalı, zâbıtân dahi fenn-i ta'allümde[5] mehâret ile nasb olunduğundan sa'y ü kûşiş-i asâkirî mûcib

[1] olunmak *E.*
[2] görüp *E.*
[3] meselâ *E.*
[4] Zirâ tefâvüt-i elbise[ve] ifrât-ı mertebe askeri ifsâd ider *E.*
[5] ta'allümde *A*; ta'lîmde *B,C,D,E.*

olur. Yohsa yörüğe salâ olursa[1] el-iyâzü bi'llâh bizim Âsitâne'miz evliyâyı bozar. Şu Kayseri'den gelen türkçegizler şimdiden süs ta'bîriyle duyûna giriftâr oluyorlar. İşte nâzırlar elbiseyi biribiriyle söyleşerek yapsalar kimesne[2] biribirinden ziyâde hüsn vireyim deyü telvîs-i maslahat itmez. Meselâ tâkyeye oya yaparlar on seneye kadar oyadan takye yaparlar. Evveliyyât-ı nizâmda dikkat ü te'emmül şerîta-i hazm ve ihtiyâtdandır. Her biri cem' olup bu makûle şeyler der-miyân olunsa ittifâk-ı ârâ ile olduğu sûretde i'tirâz vârid olamaz. El-hâsıl şu tertîb ile kapu istirâhat ider ise herkesin aklı başına gelür. Bu muhâceme[3], bu rütbe gayret-pesend olunur. Firenkler ukalâdandır dirler gelsün bizim paşa kapusunda şu galabalıkda hidmetde olsunda görelim, bizim kadar aklı kalursa o zemân akıllıdır dirim. Bundan sonra hademe-i bâb-ı Devlet-i Aliyye[4] murâfa'a günü hânelerinde istirâhat buyuralar. Fakat ekâbirden birisi li-ecli'l-ihtiyât Bâb-ı Âlî'de bulunmak lâzimedendir ki sadr-ı a'zam hazretlerine mu'âvenet ider. Gerek erbâb-ı şûrâ ve[5] gerek hademe-i Devlet-i Aliyye'nin bir cünhası zuhûr ider ise kendine bir kerre beyne'l-vükelâ ifâde oluna, te'eddüben[6] terk ider ise febihâ, itmediği sûretde cünhasına göre te'dîbini erbâb-ı şûrâ sadr-ı a'zam hazretlerinden istid'â, sadr-ı a'zam hazretleri dahi[7] mübârek atebe-i hümâyûna inhâ' eyleyüp şevketlü, kudretlü efendimiz dahi bi'd-dikkate ve't-taharrî mâddeyi istiknâh buyurup, muvâfık irâde-i seniyyeleri ise te'dîb buyurmaları[8], te'dîbine irâdeleri ta'allük itmediği sûretde şûrâda

---

[1] olursa *E.*
[2] kimesne *E.*
[3] muhâceme *A,B,C,D*; muhâcemede *E.*
[4] bâb-ı Devlet-i Aliyye *A,B,C,D*; Bâb-ı Âlî *E.*
[5] ve *E.*
[6] te'eddüben *A,B,C,D*; te'eddüb idüp *E.*
[7] dahi *D,E.*

[8] buyurmaları *A,B,C,D*; buyurup *E.*

mevcûd efendilerden ise def' ü istiskâl ve hademe-i Devlet-i Aliyye'den ise dûçâr-ı varta-ı in'izâl olması. Ve erbâb-ı şûrâdan olan âdemin tarîklerince olacakları [11a] resmen menâsıbdan mâ'adâ hiçbir ferdine pâye, hiçbir ferdine ihsân-ı şâhâne olmamak. Bir maslahat-ı hayrda bulunurlar ise cümlesine ale't-tesâvî inâyet olmak[1]. Meselâ bir hatâ zuhûr iderse cümlesi birden mazhâr-ı itâb olmak[2]. İçlerinde mütemerrid âdemler türeyip hilâf-ı ta'ahhüd mu'ârazalara başladıkda cümlesi birden o mâddeyi makām-ı vekâlet-i küberâya arz idüp umûr-ı cüz'iyye-i mülkiyyeden ise hall ü akd-i sadâret-penâhi ile faysal bulmak. Yok umûr-ı azîme-i dîn ü milletden ise şer'-i şerîfe havâle birle müfti'l-enâm hazretlerinden istiftâ olunmak. Hademe-i devletden olup şimdilik maslahatda olmayan âdemlerden birinin hâtırına bir i'tirâz gelürse tezkere ile şûrâ günü erbâb-ı şûrâdan istifsâr ide. Ve istifsârından garaz[3] kendine kat'â zarar gelmeye. Ve i'tirâz yollu ise Devlet-i Aliyye'ye hidmet dîne hidmetdir deyüp hiçbir ikrâm olunmaya. İ'tirâzından muhtî ise hatâsına vâkıf oluncaya kadar iskâtına erbâb-ı şûrâ ihtimâm ide. Zîrâ sâ'ilin redd-i su'âli vâcibdir. Zîrâ devlet denilen şey hey'et-i ictimâ'iyyeden ve şer'ân bir imâmü'l-müslimînden ibâretdir. Bu sûretde ekâbir-i ricâl ü ulemânın bu su'âller vazîfesinden hâric değildir. Şahs-ı mu'terize cevâb-ı aklî virülüp mucâb olmadığı sûretde[4] işte şevketlü pâdişâhımızın bulunan vükelâsı bunlardır. Siz dahi ziyâde âkıl âdemler isterseniz başka mülke teşrîf buyurun deyüp[5] ecvibeyi kat' eylemek. Yine mucâb olmayup erâcîfe ictisâr iderse bilâd-ı âhere alâ-tarîkü'n-nakl irsâl olunmak. Ve erbâb-ı şûrâda a'lâ hisâb bilür, coğrafya bilür ve oldukça

---

[1] ale't-tesâvî inâyet olmak *A,B,C,D*; ale's-seviyye inâyet buyrulmak *E*.
[2] Meselâ bir hatâ zuhûr iderse cümlesi birden mazhâr-ı itâb olmak *E*.
[3] garaz *E*.
[4] sûretde *B,C,E*.
[5] deyüp *E*: deyü *B,C*.

hendese bilür, kütüb-i siyâsiyye okumuş, fenn-i mükâleme vü muhâvereye vâkıf, aklını cerbezeden tahlîs itmiş âdemler bulunmak esâs-ı maslahatdandır. Hademe-i devletde bunlar şart olmayup bunları bilenlerin sözüyle karâr virilmiş maslahatı ber-vech-i istikāmet görecek âdemler olmak kifâyet ider. Hulâsa-i kelâm, ibtidâ meclis-i şûrâ ber-vefk-i muharrer[1] yâhûd sûret-i âher tanzîm olunmadıkça sâ'ir umûru tanzîme çabalama beyhûdedir zann olunur. Bu mübâhasede akvâl-i kesîre vardır. Ekser kütüb-i [11b] ahlâkda muharrerdir, mürâca'atla tenvîr-i müdde'â ve istişhâd-ı da'vâ kābildir.

<u>İKİNCİ BEND</u>: *VÂRİDÂT[2]-I DEVLET-İ ALİYYE MAKTÛ' OLUP HADEME-İ DEVLETE[3] MAKTÛ'ÂN ÎRÂD VİRİLMENİN HÜSNİ BEYÂNINDADIR.*

Bu def'a me'mûr-ı rü'yeti[4] olduğum defâtir husûsuna her ne kadar ihtimâm ü dikkat ve sarf-ı mâ-hasal-ı miknet ve beher gün salb ü siyâset olunsa yağma-gerândan memâlik-i şâhâneyi tahlîs adîmü'l-imkân olup, bu mertebe takayyüd-i tâmmla yalnız fukarânın meh-mâ-emken oldukça istirâhatını mûcib ola. Yoğise derd-i azîm olan yağmaya çâre ve merhem-i yâre olamaz. Li'llâhi'l-hamd ve'l-minne sâye-i hümâ-vâye-i mülûkânede menzil mâddesi bir cesîm fesâd iken izâlesiyle mazhar-ı du'â-yı hayr olundu. Bizim ukalâmıza evvel su'âl itsek hiç menzil gibi Devlet-i Aliyye'ye lâzım, usûlüne konmuş şey el-iyâzu bi'llâh ne vechile tanzîm olunur. Bu kadar haber-i meserreti kim götürecek, bu kadar hademe-i Devlet-i Aliyye aldığı hidmeti kirâya mı virsün? şudur budur diyerek envâ'-ı sedd ve gûnâ-gûn bendler çekerler idi. Ve bu sadedlere havâle-i

---

[1] ber-vefk-i muharrer *A,B,C,E*; ber-vech-i muharrer *D*.
[2] vâridât *A,B,C,D*; îrâdât *E*.
[3] hademe-i devlete *A,B,C,D*; hademe-i saltanat-ı seniyye *E*.
[4] me'mûr-ı rü'yeti *B,C,D,E*; me'mûriyyeti *A*.

sâmi'a-i i'tibâr olunmadığından hamden li'llâhi te'âlâ menziller yoluna girdi. İşte bu nizâmât-ı maktû'iyye dahi böyledir. İbtidâ îrâd ü masârıf maktû' olduğu sûretde cemî'-i milelde harâm ü menfûr-ı tamm-ı sadr-ı İslâm olan mâdde-i irtişâdan herkesin kîse vü hemyânı tâhir olsa bereket zâhir olacağı, bir kimsenin bir kimseden öğreneceği kalmayup, müstahdemi olduğu Devlet-i Aliyye'yi bir de bâ'is-i vâridâtı olan efendisini düşünüp, gayrıdan kat'-ı ümîd eyleyüp ve[1] ber-vech-i istikāmet zarûrî hidmet ideceği ve ekâbir-i Devlet-i Aliyye dahi[2] dest-âvîz ümniyyesinden berî olup rızâ-yı devletde olmayan şahsın aleyhine ittifâk idecekleri ve bu maktû'a nizâm [12a] virilüp şân-ı Devlet-i Aliyye'ye göre herkese geçinecek mikdârı ve birkaç yılda hâne vü sâhilhâne alacak[3] kadar fazla ile[4] îrâd tahsîs olunsa bize rüşvet aldırmıyorlar deyü kim erâcîfe ictisâr idebülür? Eğer erâcîf ider olursa gel efendi ben râşîyim deyü bize bir sened vir seni rüşvetden men' itmeyelim denilse acebâ cevâbı var mıdır? Bu maktû' mâddesinden hased bi'l-külliyye mürtefi' olup erbâb-ı câh beyninde muhabbet hâsıl olacağı, Devlet-i Aliyye'nin inâyâtı herkesin rütbe ve hidmetine göre oldukda bir âdemin evvel kazandığı şey'e hased itmenin ma'nâsı yokdur; lâkin ider olursa bi-hakkın olmadığından iskât olunur. Ancak hademe-i devletden biri lâ-'an-asl tok ve diğeri lâ-'an-asl aç olduğu sûretde su'âl olunsa cevâbı yokdur. Meselâ bir kapucubaşı bir takrîb vükelâdan birisine kendini sâdık bildirerek bir tarafın mübâya'asını alıp birtakım akçeler kazanup geldikde andan men ve andan kâr-güzâr diğer kapucubaşı ne vechile sukût ider. Sonra harîf bir hezeyân itse te'dîb olunur.[5] Kaderine râzî değilmiş dinülür

[1] ve *E.*
[2] dahi *E.*
[3] alacak *B,C,D,E*; alınacak *A.*
[4] ile *E.*
[5] Sonra harîf bir hezeyân itse te'dîb olunur *E.*

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ise mukadderât-ı İlâhiyye gāyet kavî olup i'âneye muhtâc değildir. O mâdde-i mübâya'adan altmış kîse akçeyi Devlet-i Aliyye alup[1] o iki kapucubaşıya taksîm olunacağı zemân kapucubaşı olur. Yâhûd ma'âza'llâh devletçe bir töhmeti zuhûr idüp o hisseden mahrûm olur ise o zemân mukadder imiş dirim. Zîrâ kader-i İlâhi hâkim-i câbirdir.[2] Yoğise bulunduğumuz mecâlise nazaran kim parlak müdâhane ve kim sıkça mürâsele iderse hidemâtda müstahdem olduğu mücerreb-i bendegânemdir. Hattâ vükelâdan birisiyle hem-sohbet iken bir gün muharrir-i fakīre İzmir'de İzmir gümrükçüsü Kâmil Efendi'nin senâsını ıtrâ eyledi. Medâyıh-ı şahs-ı merkūm bir mertebeye vardı ki az kaldı Kâmil Paşalığa yol bula. Ben didim ki efendim Edirne'de ve Musul'da ve Antalya'da ve Kirmân'da [12b] bir ehl-i ırz, müstakīm gümrükçü yok mudur, yohsa oralarda kazmîr çuka mı[3] yokdur? didiğimde, behey harîf[4] mehd-i yümn deyü cevâb virdi. İşte biz pâdişâhımızdan geçinmeyüp İzmir gümrüğünden geçindiğimiz içün hem berekâtı hem rahat-ı kalbimiz olmuyor. Her ne zemân Devlet-i Aliyye[5] gümrükden ve bizler Devlet-i Aliyye'den geçinürsek İzmir gümrükçüsünün hüsn ü kubhu âşikâr olur. Ve illâ Hudâ hakkiçün kim sâdık ve[6] kim hâ'indir bilinmeyüp böylece çıkar gideriz. Hademe-i Devlet-i Aliyye muvazzaf olduğu sûretde[7] ibtidâ tekessür-i hademeden halâs olup[8] dûr ü dırâz âdem seçerek râbıtalı âdemler peydâ olur. Meselâ yılda bin kîse akçe alacak[9] vezîr kim olursa olsun dinmeyüp

---

[1] alup *E.*
[2] câbirdir *B,C,D,E*; sâbirdir *A*.
[3] mı *E.*
[4] herif *E.*
[5] Aliyye *E.*
[6] kim sâdık ve *E.*
[7] sûretde *A,B,C,D;* hâlde *E.*
[8] olup *E.*
[9] alacak *E.*

bayağı bir sene taharrî olunur. Akçe[1] cânib-i mîrîden alınmanın fazâ'ili beyâna gelmez. Su'âl vârid olur ki biz hem mürettebât-ı devleti aluruz hem yine irtikâbâtdan geçmeyiz de ne fâ'ide itmiş oluruz. Cevâb virilür ki şu Asâkir-i Mansûre'nin içinde kulluk neferi olup kenîsa kapusunda yumurta tokuşdurup mahalle aralarında re'âyâyı soyup paskālyalarda pâreye dadanmış âdem yok mudur? Şimdi niçün o mekârihe tasaddî idemiyorlar? Nizâm bir acîb şeydir ki yolluca virilür ise üç yüz yılda gücüyle[2] bozulur. Hem[3] li'llâhi'l-hamd ve'l-minne kulluk neferi bozuntusu[4] Türk kadar olamaz mıyız? Anlar şekāveti terk idüp bu nizâma girdikde biz de mevlâ-yı müte'âlden havf idüp pâdişâhımızın ni'metinden âr idüp idrârât-ı mekrûheye el uzatmasak[5] olmaz mı? Amma ba'de'n-nizâm olursa müsâmaha olunmayup[6] o zemân siyâset her sınıfa lâyık olur. Lâkin böyle nizâmsızlıktan[7] her kim bu makūle şey içün te'dîb olursa tercîh-bilâ müreccah kabîlinden olup, bizim ki duyulmayup anın cürmü mukaddem duyulmasından gayrı sebeb bulunamaz. Akçesi cânib-i mîrîden olan mevâdda hâlâ dikkat ziyâdecedir. Lâkin bâd-i hevâ merâtib gibi şeyler kimsenin gözünde değildir. Meselâ vüzerâ-yı [13a] izâmdan biri etbâ'ından birine bir kapucubaşılık recâ eylese hemân müsmir olur. Lâkin ağa-yı mûmâ-ileyhe geçinecek ba'zı eshâm gibi şey isteseler gālibâ virilemez. Nüfûz ve merâtib i'tibâr-ı pâdişâhî ve nakd-i devr-i râtıb[8] i'tibâr-ı İlâhî ile olduğundan , ibtidâ rütbe virilecek şahsın geçineceğini düşünmek lâzımdır.

---

[1] Akçe *A,B,C,D* ; akçesi *E.*
[2] gücüyle *A,B,C,D*; gücle *E.*
[3] Hem *E.*
[4] bozuntusu *E.*
[5] uzatmasak *E* ; uzatmasa *B,C* ; uzatma *A.*
[6] olunmayup *E.*
[7] böyle nizâmsızlıkdan *A* ; böyle nizâmsızlıkda *B,C* ; bu nizâmsızlıkda *D* ; bu bî-nizâmlıkda *E.*
[8] nakd-i devr-i râtıb *A,B,C,D* ; nukûd ve revâtıb *E.*

Zîrâ rütbesi cesîm kendi bir pâreye[1] mâlik değil âdemin eline fırsat geçdiği zemân sirkat dahi itse[2] ta'yîb olunmaz. İşte îrâdımız el sırtından olduğundan artık yüreğe salâ diyerek herkes ta'addîsine göre menâfi' kesb iderek âlem yokluğa girdi. Ba'd-ezîn virilecek nizâma himmet olunsa birkaç yüz nefer âdem ziyâde kazancından sûret-i zâhirde dûr olursa[3] bile nice yüzbin âdem mutayyeb olacağı âşikârdır. Kat'-ı erzâk maslahatı fi'l-hakīka meş'ûm şeydir. Lâkin bir zâlimin rızk-ı vesî'inden biraz tenkīs olunup o menâfi'den beş on âdem hissedâr olunursa hiç kimse ta'n idemez. Lâkin şimdiye kadar tahmîn-i nizâm olunarak ba'zı şeyler olup az vaktde erâcîf zuhûriyle terk olunmuşdur. Anın birisi merhûm Hûrşîd Paşa'nın ta'yînâtı Bâb-ı Âlî'yi kat' eylediğidir. O vechile virilen nizâm kârger olamaz. Zîrâ birtakım âdemin hem tekeddür-i kalbine bâ'is olup hem karşılığında birkaç guruş kendine menfa'atden gayrı fâ'idesi olmaz. Kat'-i erzâk öyle olmalı ki rızkı kat' olan[4] âdem dahi aç kalmayup fazlası birkaç başka âdemi doyura. Meselâ kaleme müdâvemet itmez, elinden yazı yazmak gelmez bir kâtibin[5] iki bin beş yüz guruş mevkūf ve atiyye ve hidmet-i mübâşiriyyesinden bin guruş kat' olunup beher gün bâd-ı hevâ yazı yazar kâtib-i hakīkī olan âdeme virilse anın sürûru öbürünün kederini basdırır. Hulâsa-i kelâm, [13b] bî-garaz virilen nizâma herkes kā'ildir, kā'il olmayan var ise nâ-dân ü câhildir. Birkaç nâ-dân ü câhilin teşnî'-i nâ-becâsından ihtirâzen umûr-ı hayriyyeyi te'hîr câ'iz değildir.

<u>ÜÇÜNCÜ BEND</u>: *SÛRET-İ MAKTÛ'İYYETİ BEYÂN İDER.*

---

[1] pâreye *B,C,D,E* ; pâre *A*.
[2] itse *E*.
[3] birkaç yüz nefer âdem ziyâde kazancından sûret-i zâhirde dûr olursa *A,B,C,D* ; birkaç yüz nefer âdem zâhiren kazancından dûr olursa *E*.
[4] olan *A,B,C,D* ; olunan *E*.
[5] Meselâ kaleme müdâvemet itmez, elinden yazı yazmak gelmez bir kâtibin *A* ; meselâ hiç kaleme müdâvemet itmez ve elinden yazı yazmak gelmez bir kâtibin *B,C,D* ; meselâ hiç kaleme gelmez ve elinden yazı yazmak gelmez kâtibin *E*.

İşbu kudûm idecek rûz-i hazarda gelen defâtir-i memâlike dikkat olunup, ona kıyâsen altı mâhlık dahi zamm olunup yâhûd sene hitâmında mecmû'-ı defterler[1] yekûn olundukda bir mikdârı kazâsına göre tenzîl olunup, tekâlîf-i vilâyet kâffeten ber-vech-i muhassıllık bir iki uşaklı, yerine göre beş-altı uşaklı tertîb olunacak hademeden muhassıl konularak üç taksîtle akçe fukarâdan ne cins akçe edâ olunmuş ise bilâ-tebdîl ve lâ-tağyîr irsâl olunmak. Ve iltizâmât-ı Devlet-i Aliyye dahi maktû'ân vücûh-ı memleketlere virilüp, kâr ü zararı vilâyetin olarak yüzde iki guruş tahsîldâriyye kolunarak[2] ma'rifet-i şer'le bilâ-harc defter muhâsebesi görülüp akçesi üç taksîtle muhassıla teslîm olunmak. Ve her memleketin vücûhundan bu iltizâmât[3] beş nefer âdeme münhasır olup iltizâmâta göre anlara da bir mikdâr şey ta'yîn olunmak. Beher sene kur'a ile o beş nefer âdem azl olunup yerine vücûh-ı memleketden diğer beş nefer nasb olunmak. Vücûh dinmek dahi ana munhasır olmalı ki lâ-akall hânesinin iki hidmetkârı ve selâmlığı ola. Ve muhassıllar ise bir er kişizâde a'yân ü hânedân-ı memleket ve hademe-i devlet ve etbâ'-ı vüzerâ ve etbâ'-ı ricâlden olmak. Ve her memleketin masrafına göre muhassıllık mâhiyyesi ta'yîn olunmak. Ve mâl-ı mukāta'ât-ı nâs bi't-tamâm bilâ-tebdîl Devlet-i Aliyye'ye gelüp bir hazîne-i mahsûsadan herkesin üç taksîtle sehm gibi akçeleri bilâ-ezâ vü cefâ edâ olunmak. Cemî'-i mukāta'âtın bedel-i iltizâmları evvelce yoklanup iki seneden berü zamm olanları tenzîl olunup o vechile maktû'ân vilâyet vücûhuna [14a] virilmek. Akçe irsâlinde cebelû yanınca âdem iktizâ itdikde akçenin külliyyetine göre ve cebelûsuna ve ma'iyyetinde gelen âdeme bu'd ü mesâfeye nazaran vilâyet tarafından

---

[1] sene hitâmında mecmû'-ı defterler *A,B,C,D* ; sene hitâmında defterler *E.*
[2] yüzde iki guruş tahsîldâriyye konularak *A,C,D,E.*
[3] bu iltizâmât *E.*

akçeler virilmek. Vakt ü zemânıyla taksîtlerini edâ itmeyen kazâların maktû'âtını sarrâflardan alıp isti'câli bâbında emr-i âlî ısdâr olunup vülât-ı kirâma irsâl olunarak andan sâ'î yediyle irsâl idüp güzeştesiyle mutâlebe olunmak. Virmedikleri sûretde zencrenle edâ itmedikleri taksîtlere bir o kadar dahi zamm olunmak. Ve zabt ü rabt-ı memlekete muhassıllar karışmayup hükkâm-ı şer' ma'rifetiyle ve muhassıl nezâretiyle her kazâya ellişer yüzer dahi ziyâde ve noksân Asker-i Mansûre konulup anların zâbitleri şer'-i şerîf üzre iktizâ iden hududu'llâhı icrâ itmek. Bu takrîble[1] her memleketde yerliden Asker-i Mansûre yazulup altı ay vatanlarında oturup altı ay yine o sancâğın kazâlarında değişerek kullanmak. Ve herkes vatanında ve garîb-i vatanları olan mahallde ve iktizâ itdikçe seferde bulunmak üzre onbeş guruş mâhiyye ile[2] belki daha dûnla Asker-i Mansûre tedârik olunmak emr-i esheldir. Virilecek nizâmdan hâsıl olacak âsâyiş görüldükde bayağı memleketine göre asker tertîbine herkes râzılardır. Oraya buraya asker irsâl idüp hastalananı ve sakat olanları geri gelerek birtakım cân telef olmadan vatanlarında bulunmak Ümmet-i Muhammed'e hayrlı hem devletimizin masârıfına medârdır. Bu usûl Avrupa'nın ekser mahallinde cârî olduğu ma'lûmdur. Zîrâ yigirmi guruş mâhiyye ile asker beslemek ancak Âsitâne'nin galâsına mebnî burada câ'izdir. Boza, ta'ne ma'cûnu, dolmacı[3], helvacı olmayan yerde mezâlimden kurtulmuş Türk'ün eline ayda beş altı guruş girse kifâyet ider. Hademe-i saltanat-ı seniyyeye alâ-haddihim ma'âşlar ta'yîn olunup herkese haddince dâ'ireler tanzîm olunarak nizâm virilse kimse tevfîr-i dâ'ireye kādir olamaz. İşte yasağ böyle olur. Yohsa [14b] şunu giysünler bunu çıkarsunlar dimekle bitmez.

---

[1] takrîble *A,B,C,D* ; sûretle *E.*
[2] ile *E.*
[3] Boza, ta'ne ma'cûnu, dolmacı *A,B,C,D* ; yohsa bozacı, ta'ne ma'cûncu, dolmacı *E.*

Hattâ îrâd-ı mu'ayyen bilindiği sûretde kimse kimseye ödünç akçe dahi viremez. Âkıl olan âdemler de almaz. Zîrâ bin guruş ma'âş yüz kîse borcu ödemez.[1] Ve maktû'ât-ı Devlet-i Aliyye'ye kanâ'at itmeyen mütemevvil âdemler ticâret ve harâsete ve envâ'-ı kâra sulûk idecekleri bedîhîdir. Bu sûretde arkası sivrilerek birkaç yıl zarfında mülkümüz ten-dürüst olacağı Cenâb-ı Rabbü'l-âlemînden niyâz olunur.

DÖRDÜNCÜ BEND: ***NARH-I ÂMME SÛRETİDİR.***

Cemî'-i îrâd-ı Devlet-i Aliyye ve masârıf-ı saltanat-ı seniyye maktû' olduğu takdîrce refte refte narh ve terâzûye bakılmayarak es'ârın fi'âtı değişerek eşyâya galâ târî oldukça, meselâ kerâste vesâ'ir iştirâsı elzem olan eşyâyı nâs bildiği gibi satarak herşey çığırından çıktığı sûretde be-her-hâl mâl-ı maktû' kifâyet itmeyerek, şimdiki ağnâm bedeliyyesi gibi yine[2] onbeş guruşluk şey'e kırk pâre virilüp almak iktizâ ider. Bu keyfiyyet eski keyfiyyet olup bakılmadığı sûretde iki üç sene zarfında hem cânib-i mîrî hem ibâdu'llâh mübtelâ-yı ıztırâb olacağı, kable'n-nizâm gereği gibi ihtimâm olunup ber-narh âmmeye sûret virilüp memâlike işâ'a olunmak. Eğer Devlet-i Aliyye'nin ta'yîn ittiği râddeden tecâvüz iderse o zemân fi'ât-ı mîriyye lakırdısı kalkup narh-ı âmme kaça kat' olunduysa andan mâ'adâsının iki mertebesi olup, biri zarar-ı mîrî ve biri zarar-ı ibâdu'llâh içün kazâlardan ahz olunmak. Âsitâne'de cesâret ider olursa sattığı cinsin bir senelik kârı cânib-i mîrîden ahz olunmak. Ve bu te'dîbât işâ'a olunup ba'de mübâşeret olunmak mezâlimden ma'dûd olmayup teh[dî]dât-ı lâyıkadandır. Zîrâ *el-mâl şakīkü'r-rûh* beyhûde âdem zâyi' itmeden ise elinden katle bedel akçesini almak, yine ısrâr iderse i'dâm olunmak [15a] iktizâ ider. Ve bu nizâmâta haftada bir kerre erzâk nâzırı tarafından yegân

---

[1] yüz kîse borcu ödemez *A,B,C,E* ; yüz kîse akçeyi ödemez *D*.
[2] yine *E*.

yegân dikkat olunmak. Eşyâda kaht olursa min-kıbeli'llâhdır. Galâ kendi kusûrumuzdandır. Buğday az olduğu sene bahâsı fâhiş olarak ziyâdeye çıkmak neden iktizâ ider, niçün ziyâde akçe viren içün bulunup az virene bulunmaz? Ancak muhtekir ve mültezim makūlesi, der-uhdeciler tâ'ifesi ve esnâf-ı bî-insâf[1] azacık kahtı Allâh'dan arayup ibâdu'llâhı izrâr itmededirler. Meselâ memâlikimizde kaht olup âher mülkden zahîre iştirâsına muhtâc olduğumuz sûretde el-iyâzu bi'llâh her kaç guruşa satarlarsa o mikdâra almağa muhtâcız. Zîrâ kalem-revmiz değil ki emr ü nehy idelim. Yâhûd karîb olan memâlikde kaht olma mülâbesesiyle ba'îd olan mahallerden celbi iktizâ idecek eşyâda yalnız nakliyyeden tefâvüd iktizâ ider. İstanbul'da yâhûd falan mahallde falan şey'in geçimi dervâcı varmış diyerek muhtekir makūlelerinin ziyâdeye satmalarından îcâb ider. Bu nizâmdan sonra etrâka refâh gelerek[2] Âsitâne-i Aliyye'nin levâzımâtını düşünmez olup meselâ Kayseriyye âsûde olduğu sûretde Türkler kazancından vazgeçüp istirâhata meşgûl olarak sahtiyân i'mâl eylemez olurlar.[3] Bir takrîb yine Âsitâne müzâyakaya dûçâr olur. Nizâmdan akdemce Âsitâne-i Sa'âdet'e her beldeden ne gelürse bir mufassal defter eyleyüp bir nısfı dahi zamm iderek irsâline fukarâyı ta'ahhüd itdirmek. Zîrâ sekene-i Âsitâne zırâ'atden âciz ve hayvânât besler makūle olmamağla taşralara tabî'î muhtâcdır. Ve her pây-ı taht böyledir. Ve bu nizâmât ihtisâb nizâmı gibi beş on günün içinde gass ü semîn, meselâ sarrâfândan nısf-ı tertîb-i asker akçe almak ve alınmak mümkün[4] iken tütüncü makūlesi ve çilingîr ayârında zimmîlerle müsâvî ihtisâb alındı. O da ba'zı erbâb-ı

---

[1] esnâf-ı bî-insâf *B,C,D,E* ; insâf-ı bî-insâf *A*.
[2] gelerek *A,B,C,D* ; gelüp *E*.
[3] olurlar *A,B,C,D* ; olur *E*.
[4] akçe almak ve alınmak mümkün *A,B,C* ; akçesi alınmak mümkün *E*.

ağrâzın[1] lisânları havfiyle idi. Hattâ merhûmlardan birine cânım efendi sarrâfândan niçün ihtisâb akçesi alınmıyor didim. Anlardan akçe almak bir vechle câ'iz değildir deyü bir dâhî cevâb [15b] virdi. Tecâveza'llâhü an-seyyi'âtihi. Hâlâ Âsitâne ve İzmir ve Burusa vesâ'ir mahallerin ihtisâbları karârgîr olup bir ahsen nizâma konmamışdır. Zîrâ ba'zı derbendlerden gelen ve giden eşyâdan akçe alınması biribirine muğâyirdir. Hiç olmazsa gümrüklere tatbîk olunarak akçe alınsa. Meselâ bir gün bir araba kömürden üç guruş alurlar irtesi gün[2] kırk pâre alurlar, bir gün beş araba geçti[3] deyü[4] beş guruş getürürler, irtesi günü hiç gelmedi deyüp bir pâre getürmezler. Okka kantâr diyerek bir fî'ât vaz' olunmamış ki ziyâde mutâlebe olundukda halk virmesün. Hulâsa-i kelâm, hâlâ bu usûl üzre birtakım akçeler kaynamadadır ve ihtisâbdan bu teseyyüb ile itdiğimiz zarar menâfi'den ziyâdedir. Meselâ ihtisâbdan alınan pâre bir dükkândan on pâredir.[5] On pâreyi akçe ve pûl itsek harîfin sattığı şey'e tahmîl olunsa pûl değil darı düşmez iken ihtisâba akçe viriyorum diyerek harîf beş kat ziyâdeye satıyor. Esâslı bir nizâmı yok ki ana nazaran söz söylensün. Bârî tehdîd-i nâ-becâ olsun, olsa yine korkarlar. İşte karmakarışık hâlâ bir ucu bulunduğu yokdur. Bu abd-i kesîrü't-taksîre kalsa meselâ ziyâde ebniye yapanlardan ve ziyâde ûr[û]ba giyenlerden ve eşyâ-yı nefîseden gâlî ihtisâb alunup erzâka dokunulmasa. Zîrâ yine mazarratı Devlet-i Aliyye'mize â'id oldu. Bir kerre ihtisâbdan evvel[6] es'âr defterlerine nazar olunsun bir de ba'de'l-hisâb olan defterlere dikkat olunsun. Masârıfda hayli fark itmişdir. Meselâ asker yapıldığı günlerde alınan çukadan şimdi alınan çukalar ziyâde

---

1 ağrâzın *A,C,D* ; i'tirâzın *E.*
2 gün *A,B,C,D* ; günü *E.*
3 geçti *E.*
4 deyü *A* ; deyüp *B,C,D,E.*
5 Meselâ ihtisâbdan alınan pâre bir dükkândan on pâredir *E.*
6 evvel *E.*

bahâ iledir. Ve bu makūle eşyâ-yı hasîseden şey ahzı yine umûrumuza vâfî olmayup zararını fâ'idesi korumaz. Bu makūle şeyler vakfın noksân îrâdı içünse du'â-gûy vazîfesi satmak gibidir. Bir iyice düşünülse yine vakfa muzırrdır. Vakfın noksânına çâre îrâdını câbîlerden güzelce muhâfaza idüp vakfa nemâ gelinceye dek vezâyifi rakabe itmekdir. Yohsa yine mü'ezzin efendi [16a] bildiğinden geri kalmamak içün bin akçe du'â-gûy yapıp sâ'ir vazîfeye akçe yetişmez iken tersine biraz şey dahi ihdâs kabîlindendir. El-ân İstanbul Kādîları ve İhtisâb Ağaları es'âra bakılmıyor dimesünler içündür. Yohsa usûl bu iken kādî-ı şer' hâkim ve Oklides hakîm[1]-i muhtesib olsa çâre yokdur. Ziyâde ihtimâm olunmak lâzimedendir. Böyle nizâmât öyle beş on gün zarfında biribirini musaddık olarak tanzîm olunur mevâddan değildir. Bu makūle şeylerin mu'âraza-i latîfe ile hüsn ü kubhu zâhire çıkar. Yalnız ağnâm mâddesi içün kassâbbaşı ve ma'zûlleri ile bir mâh gereği gibi meşveret eyleyüp maktû' olduğu sûretde kaça kat' olunsa elverir ve ne cânîblerden ağnâm celb olunmak iktizâ ider yegân yegân mutâla'a olunarak bi-'inâyeti'llâhi te'âlâ tanzîm olunur. Yohsa el-'iyâzu bi'llâh meselâ onbeşer guruşa ağnâm bedele kat' idüp tertîbâtı Türkler kış o[r]tasında bulamayup, her koyuna elli guruş virsek bulunmadığı vaktde maktû'a peşîmân olmanın ma'nâsı yokdur. Güzelce dikkat olunduğu sûretde mahzûru zuhûr itmez. İtse de yine maktû'dan olmayup terâhî vü tekâsülden iktizâ itmiş olur. Hulâsa-i kelâm, bir maslahat ihtimâmsız olmaz.[2]

<u>BEŞİNCİ BEND</u>: ***MÜHİMMÂT-I SEFERİYYENİN TANZÎMİ BEYÂNINDADIR.***[3]

---

[1] hakîm *B,C,D,E* ; hakem *A*.
[2] Hulâsa-i kelâm bir maslahat ihtimâmsız olmaz *A,B,C,D* ; Hulâsa-i kelâm her maslahat ihtimâmsız bitmez *E*.
[3] Mühimmât-ı seferiyyenin tanzîmi beyânındadır *A,B,C,D* ; tertîbât-ı seferiyye beyânındadır *E*.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ne mikdâr levâzımât-ı saltanat-ı seniyye var ise beher sene lâzım olundu. Nârh-ı ammeden[1] guruşda dörder pâre noksânına nakliyyesi mâl sâhiblerinden olarak tâmmü'l-vezn mahallerine teslîm olunmak şartıyla yedd-i vâhidden akçesi virilmek üzre eşyâya galâ gelür ise fî'ât-ı mîriyye zamm olunmayup râyic üzre iştirâ olundukta o[2] iştirâ olunan şey kangı kazâdan ise zarar kasabaya deyü alınan akçe gibi zarar-ı beytü'l-mâl ve zarar-ı ibâdu'llâh diyerek fazla iktizâ iden akçe o vilâyetden [16b] alınmak. Meselâ kendir ipliği kāçâre geçerse o mikdâra iştirâ olunmak nizâmdan olup[3], gitdikçe kaç guruş ziyâde iderlerse o mikdârı kendir alınan mahallden cebren ü kahren ahz olunmak. Bunun fâ'idesi odur ki râyice taraf-ı mîrîden akçe zamm olunmayup fî'ât-ı mîrîdir. Ana zamm olunmaz diyerek bedel-i ağnâma döndüğü sûretde Devlet-i Aliyye matlûbâtını bedel-i cüz'î ile virüp iktizâ iden noksânını[4] ibâdu'llâha satılan şey'e zamm iderler. Bu sûret-i muharrerede fesâd der-kârdır. Lâkin mîrî ibâdu'llâhdan ayrılmadığı sûretde mîrî sâyesinde ibâdu'llâh da râhat ider. Zarar-ı mîrî diyerek alınan akçe hasârat-ı mîrîyi korudukda ne vechile satarlarsa satsunlar dinmeyüp ibâdu'llâhın aldığı şeylere de zarar-ı ibâdu'llâh deyü cânib-i beytü'l-mâla akçe alınmak. Bu sûret ta'addî gibi görünüyor ammâ bizim re'âyâ vü berâyâmız da yüz bulduğu sûretde insâfı elden bırakırlar. Buna binâ'en[5] bu makūle nizâmlı ta'addiyle es'âr ziyâdeye çıkamaz. Bu takrîb mühimmât-ı seferiyye ehven bahâ ile tanzîm olunup, bu dahi maktû' sûretine gire. İbtidâ güherçile bir mahalle satılmayup değeri her ne ise bir

---

[1] olundu. Nârh-ı ammeden *A,B,C,D* ; olanları nârh-ı ammeden *E*.
[2] o *E*.
[3] olup *E*.
[4] noksânını *E*.
[5] Buna binâ'en *A,B,C,D* ; ana binâ'en *E*.

şey'e karâr virülüp o fi'âta iştirâ olunmak. Ve bir mahallde barut-ı siyâh[1] i'mâl olunmamak. Rumili'de beş mahallde, Anadolu'da beş mahallde barutçular olup Devlet-i Aliyye'nin fi'ât-ı maktû'ası üzre bir mikdâr kâr konularak lâzım olunanlar iştirâ eylemek. Eğer beş mahall kifâyet itmezse luzûmu olan mahaller müzâkere olunup ana göre ta'yîn-i mahall olunmak. Daha evlâsı hudûd-ı hâniyyede[2] satılup başka mahallerde satılmayup luzûmu olan yerler ahâlîsi istid'â idüp, vâlî ve hâkimleri ma'rifetiyle Devlet-i Aliyye'den râyic ile irsâl olunmak nice fevâ'idi müştemildir. Zîrâ her mahallde barut yapılmak mülke muzırrdır. Su'âl vârid olur ki hudûd-i hâkāniyyeden mâ'adâ mahallde olan ahâlî İstanbul'dan barut gelmeğe niçün muhtâc olsun? [17a] İstanbul her husûsunda taşraya muhtâcdır. Bu mâddede taşra İstanbul'a muhtâc olsa ne lâzım gelür. Beride levâzım-ı zarûriyyenin akdemi olan zahâyir mâddesidir. Mübâya'a bedele maktû' olduğu sûretde Âsitâne dûçâr-ı galâ olacağı bedîhîdir. Bunun da sûreti her kazâya mukaddem tertîb olunan zahâyir kadar şey yine iskelelere tesyîl olunmak üzre ta'ahhüd itdirüp mahalline göre fi'ât-ı lâyıka kat' olunup fukarâ ziyâdeye satmağa başlarsa zarar-ı mîrî mâddesi ve zarar-ı ibâdu'llâh şimdiki kat' olunan fi'âtdan ne derece icâb iderse o kadar akçe o kazâdan ahz olunmak. Mübâya'a mâddesinden tenzîl îcâb itmez[3]. Belki kîlede birer ikişer guruş zamm iktizâ ider. Zîrâ mübâya'acılar kalkup mübâşirler ref' olduğu sûretde fukarâ-yı memlekete ziyâde akçe virmek cânlarına minnetdir. Mübâya'a mikdârı zahâyire ta'ahhüd itmiş kazâların münâsib iskelelerine Devlet-i Aliyye tarafından tüccâr irsâl olunmak. Maslahat bu sûrete girerse düşmenlerimizden zahîre almağa hâcet kalmaz. Demir

[1] siyâh *E.*
[2] Hâniyye *A,E* ; hâkāniyye *B,C,D.*
[3] itmez *B,C* ; itmeyüp *E.*

mâddesi ve kendir mâddesi ve kerâste vesâ'ir mevâdd bunlara kıyâs olunmak. Levâzımât-ı seferiyye ki araba ve deve ve mekârî mâddeleridir. İbtidâ bir araba fabrikası ihdâs olunup bir seferde ne kadar araba[1] iktizâ ideceğini ser-asker paşa vesâ'ir asker[2] nâzırları ve mühimmât-ı hıyâmiyye nâzırlarından istifsâr olunup envâ'-ı arabalar ve tarîk-i suhûleti düşünülerek cânib-i mîrî telefden vikāye olunarak ba'zısı kazâlara kirâya virilerek kirâsıyla masârıf-ı ta'mîr ve tecdîdleri korunularak bir def'a[3] birkaç bin kîse akçe sarf olunup her seferde hem kazâları ve hem beytü'l-mâlı hasâretden kurtarup bu mâdde içün kazâların maktû'na senevî masârıfımız kadar şey zamm olunmak. Ve bir mu'temed arabacıbaşı nasb olunmak yâhûd top arabacıbaşı idâre itmek. Biri de levâzımâtın topkeşân vesâ'ir mekârî bârgîrleridir. Bu mâddeye de ibtidâ bir beş bin kîse akçe sarf olup, bir mekârîcibaşı nasb olunarak [17b] cesîm kazâlara cesîm âhûrlar yapılup, nakl-i zahâ'ir vesâ'ir işde kirâya virilerek masârıfı ve kârı mekârîcibaşının olup, telef olunan bârgîrlerin fî'ât-ı ma'lûmesinden sülüsünü mekârîcibaşı ve sülüsânini cânib-i mîrî çekmek üzre bu masârıf içün kazâlardan senevî birer mikdâr akçe alınmak. Ve deve ve arabaların öküzleri bunlara kıyâs olunmak. Ve bu üç mâddenin me'mûrlarından başka üçüne bir nâzır nasb olunup ihtimâm olunmak. Topkeşân bârgîri iktizâ itdikçe kazâlarda mevcûd bârgîrlerden götürdülüp yerine başkaları[4] konmak. Vesâ'ir levâzımât-ı seferiyyede birer senevîyye kat' olunup kazâlardan ahz olunmak. Su'âl vârid olur ki bârgîrler bakılmayarak ölür ve senede ölmüş bârgîrlerin masârıfları mîrîden çıkar olur ve kazâlarına mezâlime mübtelâ olur. Cevâb viririz ki eğer ihtimâm olmazsa hâlâ nizâm virdiğimiz askerimiz dahi

[1] araba *B,C,D,E.*
[2] asker *B,C,D,E.*
[3] bir def'a *E.*
[4] başkaları *B,C,D,E* ; başka *A.*

bozulup giderek onbaşılar yüzbaşıyı döğer ve yüzbaşı binbaşıyı dinlemez ve âhâd-ı askerin mütemevvil olanları kendilerine ay yıldız nişânı yapdırırlar. Bunu[1] itdirmeyecek Devlet-i Aliyye`dir. Her şey'e bakılmazsa böyle olur. Bu i'tirâz şöyle söze benzer ki bir musallî âdem nihâyet ben bî-namâz olurum diyerek şimdiden terk-i namâz eyleye. Bu tefekkürle âdem bir şey yapamaz. Siyâset-i şer'iyye ne gün içündür. Bir kerre usûlümüz değişüp cemî'-i mevâdd usûl-i Nizâm-ı Cedîd`e tatbîk olunup şerî'at-ı mutahhara nâzır olduğu sûretde mekârîcibaşı cânı isterse bir bârgîr telef eylesün. Seyf-i siyâset-i şer'iyye ile birinin başı kesilse bin mekârîcibaşıya kadar Hüdâ hakkiçün kendileri bârgîr tîmâr ider. Li'llâh olan nizâm pek güç bozulur. Silahdâr Mehmed Paşa merhûmun li-vechi'llâh şefkat-i ala'llâh ile şöyle nizâm[2] virdiği kuzu yasağı el-ân bâkīdir. Şimdi kuzu yiyen âdemi Silahdâr Mehmed Paşa siyâset idebilür mü? Yohsa vefâtından sonra [18a] gelen sadr-ı a'zamlar[3] yasağı icrâ itsünler deyü ba'zı îrâde mi vakf itdi? Esta'îzü bi'llâh "*ve li'llâhi cünûdü's-semâvâti ve'l-arz*"[4] âyet-i kerîmesi ashâb-ı hakka yardım itmededir. Yohsa cenâb-ı hakk sübhâne ve te'âlâ`ya asker lâzım değildir. Te'yîdât-ı[5] ma'neviyye budur. Ancak *el-hakku ya'lû ve lâ-yu'lâ aleyh* tedkīk ü tahkīk ile şer'-i şerîfe tatbîk ile iktizâ iden siyâseti icrâ ile bir nizâm bozulur ise anın kusûru bu kemterde icrâ olunsun. Esâsı fâsid, bozulan şeylerle böyle mü'esses nizâma karşı söylemek[6] nizâmdan hâricdir.

---

1 Bunu *A,B,C,E* ; bunları *D*.
2 şefkat-i ala'llâh ile şöyle nizâm *A,B,C,D* ; şefkat-i alâ halki'llâh ile şu nizâm *E*.
3 sadr-ı a'zamlara *B,C,D,E* ; sadr-ı a'zam da *A*.
4 Kurân-ı Kerîm, Fetih Sûresi, 7. Ayet, s. 510 (ayetin me'âlinde : Göklerin ve yerin orduları Allah`ındır).
5 Te'yîdât *B,C,D,E* ; te'dîbât *A*.
6 söylemek *A,B,C* ; söylenmek *D,E*.

ALTINCI BEND: ***KAZÂLAR MAKTÛ' OLDUĞU SÛRETDE VİRİLECEK NİZÂMA GÖRE İKTİZÂ İDEN AKÇE[1] BULUNMAZ İSE NE VECHİLE İDÂRE OLUNMASI[2] BEYÂNINDADIR.***

Bir kerre kazâların yegân yegân defâtiri rü'yet olunup hazîne defteri ve mukāta'ât hazînesine vesâ'ir hazâ'ine tertîb olunmak.[3] Îrâd-ı kadîmemizden mâ'adâ ne mikdâr akçe bulursak anı sermâye idüp îrâd-ı[4] kadîmeyi üzerine zamm idüp ne mikdâr akçemiz hâsıl olduğu tebeyyün ider ise ana göre askerimizi ve ma'âşlarımızı[5] vesâ'ir mühimmât-ı lâzimemizi uydurmak iktizâ ider. Meselâ kadîm ve hâdis îrâdımız dört yüz bin kîse akçeye bâliğ oldu. Ana göre hareket iktizâ ider. Zîrâ mezâlim îrâd-ı sahîh olmadığından masârıf-ı Devlet-i Aliyye îrâd-ı sahîhe göre tertîb olunmak iktizâ ider. Bir kerre yüz bin asker yüz elli bin kîse akçeye muhtâc olduğu düşünülüp, ba'de kırk bin kîse akçe süvâri masrafı konulup, ba'de kırk bin kîse akçe Tersâne-i Âmire, ba'de otuz bin kîse akçe Tophâne, ba'de beş bin kîse akçe Humbarahâne, ba'de on bin kîse akçe Baruthâne, ba'de üç bin kîse akçe zarar-ı mübâya'a, ba'de beş bin kîse akçe ebniyye-i mîriyye, ba'de beş bin kîse akçe mühimmât-ı hıyâmiyye masârıfı, ba'de on bin kîse akçe Matbah-ı Âmire ve arpa ve iki bin kîse akçe zarar-ı ağnâm ve on bin [18b] kîse akçe kılâ'-ı hâkāniyye ve yigirmi bin kîse akçe masârıf-ı nâgeh-zuhûr içün beher sene iddihâr olunmak. Nizâmât-ı âtiyye masârıfâtı dahi ber-vech-i tahmîn altmış bin kîse akçeye bâliğ olur[6] ve bu vechile cem' olunup

---

[1] Nizâma göre iktizâ iden akçe *A,B,C,D* : îrâd-ı vâfî *E.*
[2] olunması *A,B,C,D* ; olunmak *E.*
[3] olunmak *A,B,C,D* ; olunmuş *E.*
[4] îrâd *A* ; îrâdât *B,C,D,E.*
[5] ve ma'âşlarımızı *B,C,D,E.*
[6] olur *A,B,C,D* ; oldukda *E.*

Kîse-i rûmî		Nefer
150.000	Piyâde Asker-i Mansûre	100.000
40.000	Süvâri Asker-i Mansûre	15.000
40.000	Tersâne-i Âmire	
30.000	Tophâne-i Âmire	
5000	Humbarahâne-i Âmire	
+		
265.000		
10.000	Baruthâne-i Âmire	
3000	Zarar-ı Mübâya'a	
5000	Ebniyye-i Mîriyye	
5000	Mühimmât-ı Hıyâmiyye	
10.000	Matbah-ı Âmire ve arpa[1]	
+		
298.000		
2000	*Zarar-ı Ağnâm*	
10.000	*Kılâ'-ı Hâkāniyye*	
20.000	*Masârıf-ı Nâgeh-zuhûr*	
+		
330.000		

Mukannenât-ı âtiyye meselâ şu yekûn üzre üç yüz otuz bin kîse akçeye masârıfımız bâliğ oldukda ziyâde ve noksân tertîb ideceğinden altmış bin kîse akçe dahi zamm olunup üç yüz doksan [bin] kîse akçe olur.[2] Bu masârıfa [19a] göre îrâdımız her ne kadar dûn bulunursa cemî'-i masârıfın[3]

---

[1] ve arpa *E*.

[2] İtalikle belirtilen bölüm *A,B,C,D* nüshalarındaki yazım düzenidir. *E* nüshasında ise şu şekildedir:

2000	zarar-ı ağnâm
10.000	kılâ'ı hâkāniyye
20.000	masârıf-ı nâgeh-zuhûr
60.000	mukannenât-ı âtiyye
+	
390.000	

meselâ şu yekûn üzre üç yüz doksan bin kîse akçeye masârıfımız bâliğ oldukda ziyâde ve noksân tertîb ideceğinden altmış bin kîse akçe dahi zamm olunup.

[3] masârıfın *A,B,C,E* ; masârıfımızın *D*.

her cüz'inden birer mikdâr tenzîl olunmak iktizâ ider. Bu sûretde *illâ kıdem fe-illâ kıdem* tarîkasınca bî-luzûm olanlar[1] ziyâdece tenkīs olunup elzem olan asâkir husûsuna ilâve itmek îcâb ider. O zemân herkes îrâd-ı Devlet-i Aliye`yi bilüp bu kadar mehâmm-ı seniyye masârıfı mutâla'a olundukda ma'âşlarımızdan alındığı mertebe çıkmaz ise kimseler levm olunamaz. Zîrâ tophâne masârıfı tenzîl olunup, meselâ ulemâdan Yûsufzâde Efendi[2], ricâlden Nu'mân Efendi`ye üçer bin guruş ma'âş virilemez. Bu mu'ayyen masârıf ve îrâdın bir hüsn-i diğeri dahi rû-nümâdır ki ta'bîr olunmaz. Meselâ Mora Cezîresi eyâdî-i küffârda yedi sene[3] kaldı. Kimse acımadı ne oldu ise Devlet-i Aliyye`ye oldu. Lâkin bu hisâbdan sonra el-'iyâzu bi'llâhi te'âlâ[4] bir kazâ ya bir köy yed-i küffâra gidecek olup îrâd-ı Devlet-i Aliyye`ye noksân tertîb idüp bu hisâb üzre bizim ma'âşlardan tenzîl iktizâ[5] ideceği hâtıra geldiğinden gayret-i dîniyyemiz cûş itdi diyerek bir seferlik asker meccânen[6] hareket ider. Ve nice hüsn-i tedbîr iden âdemler bulunur. Lâkin şimdiki sûretde yalnız zarar Devlet-i Aliyye`ye â'id olduğundan Mora mâddesini ve vukū'ât-ı sâ'ireyi mesel deyü dinlerler. Hulâsa-i kelâm, pâdişâhımız mülkünden biz pâdişâhımızdan geçinürsek ber-vech-i sadâkat hidmet olunur. Ve illâ mâdâm ki biribirimizden ta'ayyüş itmede iken bundan a'lâ nizâm olmaz deyüp evvelki hâle rızâdan gayrı çâre yokdur. Usûlsuz îrâd ve masraf ile bir devletde müretteb asker yokdur. Mahlûl olan mukāta'ât ve eshâm ve ba'zı zuhûr iden bilâ-veled muhallefât bahâları fazla kalarak îrâdımız masrafımızdan taşarak ne mertebeye

[1] olanlar *A,B,C,D* ; olanlardan *E.*
[2] efendi *A,B,C,D* ; efendiye *E.*
[3] sene *A,B,C,D* ; senedir *E.*
[4] te'âlâ *D.*
[5] iktizâ *E.*
[6] asker meccânen *A,B,C,D* ; meccânen asker *E.*

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

yetişdürebilürsek işte kudret-i mu'ayyenemiz odur.[1] Ve illâ tophâneden matlûbât içün defterdâr efendiyi tazyîk iderler iken tophâneye ziyâde asker ve ziyâde edevât almak îcâb itmez. Hulâsa-i mâ-fi'l-bâl[2], herkes ayağını yorganına göre [19b] uzatmalı dirler, devletler dahi böyledir. Meselâ beş yüz bin kîse akçe îrâd-ı mu'ayyenesi var devlet yigirmi guruş mâhiyye ve elbisesi devletden ve me'kûlâtı devletden beş yüz bin asker yapamaz, yapdığı sûretde âhir-i kâr bozulur. Zîrâ mülkden i'tidâle münâfî akçe alınsa mülk bozulur, alınan kadar yerine gelmez olur. Memâlikden akçe alınmasa asker duramaz. Bu sûretde o devlet hem sekenesini ve hem askerini düşünüp ana göre hareket itmek lâzımdır. Meselâ Prusyalı, Rusya Devleti'nin cesâmetine göre gıbta-keşle tevsî'-i dâ'ire-i asker itse külliyyen maslahatı bozulur. Hele Devlet-i Aliyye-i Muhammediyye'ye göre her[3] âher devlet mülâhaza olunmayup bizim şer'imize ve zemânımıza yaraşur[4] mertebe asker tertîb[5] ve tanzîm-i hademe eyleyüp mâ'adâ kuvveti kuvvet-i İslâmiyyeye mahsûb itmeliyiz.[6] Meselâ bizim dînimizde cihâd cümleye farzdır. Yalnız Asâkir-i Mansûre'ye vâcib değildir. El-'iyâzu bi'llâh bir mahalli kefere istîlâ idecek olsa avretler bile mübâşeret-i kıtâl iderler. Lâkin kefere devletleri bu usûl üzre değildir. Zîrâ yalnız muhârebeleri sultanlardır. Mâ'adâsında ne gayret-i dîniyye ve ne gayret-i devlet vardır. El-'iyâzu bi'llâhi te'âlâ devletleri âher devlet eline geçse kendine ve emlâkına ve akārına bir akçelik mazarrat olmadığını bilürse öte tarafa geçer. Su'âl vârid olur ki kefere devletlerinin vükelâ vesâ'ir hademeleri[7]

---

[1] odur *A,B,C,D* ; vardır *E.*
[2] mâ-fîl'l-bâl *A,B,C,D* ; mâ-fi'l-bâb *E.*
[3] her *A,B,C,D* ; hiç *E.*
[4] bizim şer'imize ve zemânımıza yaraşur *B,C,D,E* ; bizim şer'imizde yaraşur *A.*
[5] tertîb *E.*
[6] itmeliyiz *A,B,C,D* ; eylemeliyiz *E.*

[7] hademeleri *A,B,C,D* ; hademesi *E.*

bizden ziyâde devletleri içün çabalarlar. Cevâb viririz ki mukteza-yı usûl-i nizâmlarıdır. Külle yevm usûle nezâretle idâre itmededirler. Geçenlerde Moskovlunun usûl-i nezâretine halel gelerek bi'l-cümle vükelâsı nihânî Ponaparta ile ittifâk iddiler. İşte bu sûret İslâm vükelâsı[1] içün kābil değildir. Bu takdîrce bizim azlığımız gücümüze gelmeyüp müsta'înen bi'llâhi te'âlâ ne mikdâra kudret ta'alluk iderse o mikdâr tanzîm olunup mâ'adâsı kuvvet-i resûl-i ekrem salla'llâhu te'âlâ aleyhi ve's-sellem efendimizin kuvvetidir.

<u>**YEDİNCİ BEND:**</u> ***EMVÂL-İ CİZYENİN GARET-GERÂN ELİNDEN HALÂS OLMASININ ÇÂRESİDİR.***[2]

[20a] Cizye mâddesini iltizâmât-ı sâ'ireye idhâl itmeyüp, şevvâl-i şerifde Anadolu'nun üç koluna ve Rumili'nin üç koluna ulemâ vü ricâl vü hademe-i devletden birer munsif[3] ve mütedeyyin âdem ma'iyyetine Batrîk tarafından bir râhib virilüp, yegân yegân re'âyâ tahrîr olunup, a'lâ vü evsât vü ednâsı tertîb olunarak her kazâya defteri vaz' olunarak bir sene bu sûretle akçeleri düşürülmek. Ve kable irsâlü'l-mübâşir evâmir neşr olunmalı ki cizye mâddesi viresi gelesiye gelür şey değildir. Mâh-ı mübârek şevvâle kadar her bir nefer re'âyâ cizyesini ihzâr ü tehyi'e eylesün. Bu emr-i âlîden iki mâh sonra mübâşiri hareket eylemek. Bir kerre ale'r-rü'ûs kâğıdlar virilüp, irtesi sene o mikdâr kâğıd muhassıllar tarafına irsâl olunup, her kangı kazâ muharremi geçirirse Batrikhâne tarafından o kazânın cizyesi alınmak. Mâl-ı cizyeye göre muhassıllar tarafına bir cüz'î avâ'id kazâ re'âyâsı tarafından virile. Lâkin bir nefer re'âyâdan cizyeden mâ'adâ her kim bir pâre alursa fî-mâba'd bu makūle muhassıllıkda

---

[1] bu sûret İslâm vükelâsı *A,B,C,D* ; bu sûret devlet-i İslâmiyye vükelâsı *E*.
[2] Emvâl-i cizyenin gāret-gerân elinden halâs olmasının çâresidir *A,B,C*, ; emvâl-i cizyenin gāret-gerân elinden halâs olup, ber-nehc-i şer'î tahsîlinin sûretidir *E* ; ahvâl i cizyenin gāret-gerân elinden halâs olması çâresi beyânındadır *D*.
[3] munsif *B,C,D,E* ; mansıb *A*.

istihdâm olmamak[1] üzre cemî'-i aklâma kayd olunmak. Yâhûd muhassıllara virilecek cüz'î mu'ayyen evrâka muhassıliyye[2] deyü bir mühr ile ikişer pâre tahrîr olunmak. Erbâb-ı vukūfun haberlerine göre bu sûreti kesb iderse külliyyetlü akçe olur dirler. Lâkin zarar itmeyeceği meczûmdur. Su'âl vârid olur ki kâr olmadıkdan sonra bu külfeti Devlet-i Aliyye niye ihtiyâr itsün? Cevâb virilir ki re'âyâsını muhâfaza ve mülkünü i'mâr ve a'şâr-ı şer'iyyeyi teksîrdir. Re'âyânın kalbinden vahşeti ref' ve cenâb-ı hakk'ın rızâ-yı şerîfini tahsîl içündür.[3] Her bir husûsun menâfi'i bir dürlüdür. Yurtan ve Kıbtiyân mîrî ve cizyeleri dahi bu üslûba konulup, meselâ Cabbarzâdeler'den biri ve Kara Osmânzâdeler'den bir de ulemâdan bir âdem me'mûr buyurulup yegân yegân tahrîr olunarak maktû' olunmak. Bunun maktû' olunmasında be's yokdur. Lâkin cizyede câ'iz değildir. Zîrâ maktû' cizye şer'in [20b] hilâfıdır. Yurtan'da ve Kıbtıyân'da bu mahzûr mülâhaza olunmaz.

<u>SEKİZİNCİ BEND</u>: *İHRÂC-I MA'ÂDİNE DÂ'İRDİR.*

El-ân ma'âdin-i hümâyûndan ihrâc olunan sîm ü zerin kârından vâz geçilüp, fakat teksîr-i nukūd[4] içün râyic vakte göre birkaç pâre dûn olunarak fi'ât vaz' olunmak. Bu takrîb sâ'ir ma'âdin olan mahallerde bu usûl şâyi' olmağla her memleketdeki ma'den ola, tabî'î herkes ihrâcına meyl ider. Şimdi meyl itmedikleri mezâlim havfiyledir. Ma'âdin-i hümâyûna halkın itdiği hidmet Devlet-i Aliyye'nin masrafı ve ma'den vâlîlerinin masrafı hisâb olunsa gümüşün her dirhemi altmış pâreyi geçer. Gerek İstanbul[5]'dan gerek bilâd-ı sâ'ireden ihrâc-ı ma'âdine himmet ider

---

[1] muhassıllıkda istihdâm olmamak *A,B,C,D* ; muhassıllıkda ve tahsîldârlıkda olmamak *E.*
[2] muhassıliyye *A,B,C,D* ; tahsîliyye *E.*
[3] içündür *A,B,D* ; içün ider *C,E.*
[4] nukūd *B,C,D,E* ; nüfūz *A.*
[5] İstanbul *A,B,C,D* ; Âsitâne *E.*

âdem bulunursa kumpanya sûretiyle ihâle olunup odunu, kömürü, mâlzemesini kendileri tedârik itmek üzre ya'ni bir gûne, umûra[1] rabt olunmamak üzre isterse acem devletinden kömür getürsün isterse Kûh-ı Elbruz'dan odun getürsün her ne yaparsa yapsın cânib-i mîrîye iştirâ olunmak[2]. Ve ma'âş-ı nâs ehven olup herkesin elinde akçe tedâvül itmek.

DOKUZUNCU BEND: ***EHÂLÎMİZİ KÂR Ü KESBE VE TİCÂRETE MEYL İTDİRMENİN VE MEMÂLİKİMİZDE ÇIKAN MENSÛCUN[3] VE MA'MÛLÂTIN İ'MÂL Ü İSTİ'MÂLİ ESBÂBININ SÛRETİDİR.[4]***

İbtidâ her kim kangı san'ata[5] heves iderse Devlet-i Aliyye cânibinden mahzar-ı iltifât olup, min-külli'l-vücûh i'ânet olunmak. Eğer bed' eylediği maslahatı fi'le çıkarırsa[6] kefîle rabt ile sermâye i'tâ olunmak. Ve üç sene murûr itmedikçe Avrupa'da müte'ârif olduğu üzre mîrî mutâlebe[7] olunmamak. Üç sâl murûrunda mikdâr-ı lâyıkı üzre mîrî vaz' olunmak. Cemî'-i kibâr-ı devlet ve hademe-i saltanat-ı seniyyeye[8] kâr ü ticâret ayb olmamak. Lâkin anlara da [21a] olacak mu'âmelât tüccâra olan gibi olmak. Gerek tevzî'inde gerek akçesi düşürülmekde esnâfla müvâzene olmak. Düvel-i sâ'ire gibi devletimiz içün lâ-yenkatı' maslahatlar düşünülüp, meselâ Boğaz Hisâra ve Kütâhya ve Pirlepe ve emsâli çanak ve çömlek çıkan yerlere ustalar irsâl olunup bilâ-mîrî güzelce, resmlice i'mâl olunmaya dikkat olunmak. Ve mikrâz ve çakı ve şîşe ve billûr vesâ'ir

---

1 bir gûne, umûra *A* ; bir gûnâ, umûra *B, C* ; bir köy ve umûra *E.*
2 cânib-i mîrîye iştirâ olunmak *A,B,C,D* ; cânib-i mîrîye ancak fâ'idedir. Tümende beş pâye noksânla darbhâneden iştirâ olunmak *E.*
3 mensûcun *A,B,C,D* ; mensûcât *E.*
4 sûretidir *A,B,C,D* ; beyânındadır *E.*
5 san'ata *A,B,C,D* ; sınâ'at *E.*
6 bed' eylediği maslahatı fi'le *A,B,C,D* ; bed' iddiği şey'i fi'le *E.*
7 mutâlebe *A,B,C,E* ; vaz' *D.*
8 seniyyeye *B,C,D,E* ; seniyye *A.*

düvel-i efrecden gelen şeylerin i'mâline dikkat olunup[1] ekseri kârhânelerini taşrada yapmağa himmet olunmak. Zîrâ taşralarda ücret-i amele Âsitâne'den dûndur. Tâ'ife-i efrecden metâ' alınmayarak[2] gerçi gümrükler zarar ider. Lâkin i'mâl olunan metâ'larımızdan hâsıl olacak mîrî, zarar-ı[3] gümrüğü idâre ider. İ'mâl olunacak şeyler enfiyye gibi be-her-hâl devletin i'mâl itdiğinden satılsun dinmeyüp şimdilik gerek İstanbulî gerek efrencî metâ' alınsun. Zîrâ *e'n-nâsü harîsün alâ mâ-müni'a* medlûlunca be-her-hâl bundan al şundan al lakırdısını halk istemez. Bu makûle şeylerin hüsnü ayân oldukça halk, nâs meyl iderler. Çünkü her bir memnû'un ya Devlet-i Aliyye'ye zarar-ı küllisi olmalı yâhûd nâsa ya[4] ikisine birden fâ'ide-i azîme olursa hayr[5] dahi olunmak meşrû'dur. Memnû'âtdan olan şeylerin bedeli olarak mülkümüzde çıkar bir şey olmalı ki halk o menfa'ati görüp yasağa râzî ola. Ve ba'zı def'a yasağlar olur ki tenbîh olunan eşyâ yasağ olan mâddeden ziyâdedir. Meselâ etbâ' bir kerre çukadan ne hâl ise ûrûbalar yapdırdılar. Anında dürlü fesâdı zuhûr itmekle şayak yapdırsınlar deyü müzâkere olundu. Şimdi harîf bu kerre çuka ûrûba masârıfına dûçâr olmuş iken anı dûn bahâya satup şayak elbise iki kat[6] mutazarrır olur. Televvün-i memnû'âtdan dolayı Rum vak'ası zuhûr ideli kâh bedevî kâh seferî olunarak birkaç bin kîse akçemiz düşmen eline [21b] geçdi. Bu nükteyi bilmedik ki etbâ'mız dediğimiz süfehâ zırh ve miğfer giyse düşmenin zerre kadar vazîfesi değildir. O harc-ı ûrûba pârelerini kâşki umûr-ı seferiyyeye imdâd itmiş olaydık. Yasağın fâ'idesi mülkümüzde çıkan mensûcâtdan

---

[1] olunup *A,B,C,D* ; olunmak *E.*
[2] alınmayarak *A,B,C,D* ; almayarak *E.*
[3] zarar *E.*
[4] ya *A,B,C,D* ; yâhûd *E.*
[5] hayr *A,B,C,D* ; cebr *E.*
[6] şayak elbise iki kat *A* ; şayak elbiseden iki kat *B,C* ; şayak alsa ikikat *E.*

birkaç nev‘ kuşâk gibi siyâh boyalı şey yapup üstüne gālî[1]-i mîrî konarak kalpâk giyen cemî‘-i re‘âyâya kalpâk yasağ olup re‘âyâ o kuşaklardan fi’âtıyla cânib-i mîrîden küşâd olunan birkaç dükkândan alsalar. İsteyen senede bir alsun isteyen iki alsun isteyen gālî bahâlısından alsun dinüp şu kalpâk mâddesi ref‘ olsa hem cânib-i mîrî müntefi‘ olur hem akçemiz[2] mülkden çıkmaz hem re‘âyâmızın en dûni senede kalpâğa otuz guruş virirken on guruş virir olur. İşte yasağ bu vechile olursa temel tutar ve akçe mülkümüzde kalur[3] ve metâ‘ımız revâc bulur.

<u>ONUNCU BEND</u>: *İSRÂF OLAN ŞEYLERİN Bİ’L-MÜLÂYİME REF‘İYLE, HALKIN Bİ’T-TEDRÎC SEFÂHATDAN MEN‘ OLUNMASI BEYÂNINDADIR.*[4]

İbtidâ kuyumcu esnâfı fi-mâba‘d sîm ü zerden masnû‘ mutlakā evânî-i sîmiyye işlemeyüp, bakırdan masnû‘ evânî i‘mâl ile ta‘ayyüş ideler. Eğer gümüşden altundan nesne i‘mâl iderlerse kaç dirhem ise o mikdâr sîm-i hâlis Darbhâne-i Âmire`ye virüp istediklerini tasnî‘ ideler. Mînâ mâddesi yalnız nefs-i nefîs-i şâhâneye münhasır olup darbhânede i‘mâl olunmak. Ve sîmkeşhâne külliyyen sedd olunup ashâb-ı dest-gâha cânib-i mîrîden birer pârça şey virilüp dest-gâhları ta‘tîl olunup kalfaları vesâ’irleri âher şey’e sülûk itmeleri. Yâhûd gümüş mâddesi gibi bir katını Darbhâne-i Âmire`ye virirlerse istedikleri gibi işlemeleri ve sîm-i hâlisden masnû‘ evânîyi Darbhâne-i Âmire`ye götürüp fürûht ider olursa seksen ayârında olanlara mikdâr-ı dirhemi [22a] kadar sikke-i hasene virilmek. Bir seneye kadar kaça alınup satılur ise ol vechile râyic olup bir seneden sonra yalı,

---

1 gālî *E* ; hâlî *A,B,C,D.*

2 akçemiz *B,C,D,E* ; akçe *A.*

3 kalur *E.*

4 İsrâf olan şeylerin bi’l-mülâyime ref‘iyle, halkın bi’t-tedrîc sefâhatdan men‘ olunması beyânındadır *A,B,C,D* ; isrâf olan eşyanın bi’l-mülâyime ref‘iyle, bi’t-tedrîc halkı sefâhatdan men‘ itmenin sûretidir *E.*

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

konak yüz elli kîse akçeden ziyâdeye alunup satulmamak. Konakların, yalıların ta'mîri veyâhûd müceddeden inşâsı iktizâ ider ise sâhib-i binânın dâ'iresine göre ruhsat virilüp ziyâdeden men' olunmak. Eğer mutlak yaparım dirse ziyâdesine göre[1] cânib-i mîrîye şey tahsîs olunmak. Alîl ü ihtiyârdan mâ'adâ pâdişâh dirliği olmayan eşhâs her kim olursa olsun bârgîre binmemek, re'â[yâ] dahi böyle olmak. İllet ü sinnî İstanbul[2] kādîsı ve hekîmbaşı ma'rifetiyle mu'âyene olunup yedine ikisinin mühriyle tezkire virildikde rükûb itmeleri. Mutlakā binem diyen olur ise bir def'a süvâri askerine beş yüz guruşluk bir bârgîr virüp senede[3] bir bârgîrin yiyeceği mikdârı arpa ve hem saman[4] masârıfını beher sene idâre[5] itmek üzre ruhsat virilmek. Ve yedlerine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den[6] memhûr senedde şurûtu beyân olmak. Hademe-i Devlet-i Aliyye'ye tahsîs kılınacak vâridât-ı mukanneneye tatbîkan herkesin vüs'at-ı dâ'iresi pergâr-ı insâfla ta'yîn olunup ziyâde ider olursa men' olunmayup ziyâde itdiği şey kadar cânib-i mîrîye virgi virmek. Meselâ bir mevâlîden âdeme üç uşağa ruhsat virildiği sûretde bir ziyâde isti'mâl iderse Asker-i Mansûre'ye senede bir neferlik virgi virmek. Bu usûl düvel-i efrenciyenin ekserisinde cârîdir ve iki hüsnü birden âşikârdır; hem süfehâyı sefâhetden alıkor hem mîrîleri ma'mûr ider. İşte usûl-i terk-i sefâhat bunun misâli[7] şeylerle olur. Yohsa ikide birde şunu giymesünler şunu giysünler deyüp hem nüfûz[8]-ı emr-i pâdişâhîyi el-'iyâzu bi'llâh istihfâf ve hem ez çuka giyeni dûçâr-ı lâf ü güzâf itmekden gayrı bir şey'e müfîd olmadıkdan başka bir kerre izrâr itmiş

[1] göre *E.*
[2] İstanbul *A,E* ; İslambol *B,C,D.*
[3] senede *E.*
[4] arpa ve hem saman *A,B,C* ; yem, saman *E.*
[5] idâre *A* ; edâ *B,C,D,E.*
[6] Devlet-i Aliyye'den *A,B,C,D* ; devletden *E.*
[7] misâli *A,B,C,D* ; emsâli *E.*
[8] nüfûz *C,E* ; nüfûs *A,B.*

iken mu'înde halk bir kerre daha[1] zarar [22b] eylediği muhakkakdır. Bunların emsâli hem menfa'at-ı mîrî mutâla'a olunup hem menâfi'-i âmme düşünülerek halkı sefâhetden men' itmek kābildir. Yohsa bî-ma'nâ tazyîklerle ta'cîz itmek fâ'ide virse şimdiye kadar virirdi.

<u>ON BİRİNCİ BEND</u>: *VÂRİDÂT-I DEVLET-İ ALİYYE[2] MAKTÛ' OLDUKDA, VÜZERÂ-YI ÂLİŞÂN VESÂ'İR HADEMEYE ÎRÂD[3] KALMAYUP NE VECHİLE İDÂRE OLUNMALARI BEYÂNINDADIR.*

İbtidâ kazâlar maktû' olduğu sûretde beher kazâya maktû'una ve kazânın cesâmetine göre, meselâ mâhiyye üç bin guruşdan yarım kîse akçeye kadar muhassıllar ta'yîn olunmak. Ve bu muhassıllıklar ancak hademe-i pâdişâhî vü hademe[4]-i vüzerâ vü hademe-i ricâl ü a'yânlara münhasır olup, meselâ Hudâvendigâr Sancâğı'nda otuz altı kazâ mahallin her birine gidecek muhassıllar on beş dâne vâlîsi tarafından ve on beş dâne hademe-i devletden ve altı dâne ricâl-i devlet etbâ'ından[5] ve yerliden olmak. Ve vüzerâ-yı izâm üçer bin guruşa kapu kethüdâsı kullanup bir şahsın iki vezîrin kapu kethüdâlığı bulunmamak. Tertîb olunacak mîr-livâlara birer kapu kethüdâsı virilüp biner guruş mâhiyye virilmek. Bunun da ikisi bir yerde bulunmayup erbâbı isti'mâl olunmak. Bâb-ı Âlî hademesinin ta'yînâtı Matbah-ı Âmire'den virilüp sadr-ı a'zamlar yalnız matbahlarını idâre ideler. Ve ta'yînât işe yaramazlara virilmeyüp kâtib-i hakīkī olanlara virilmek. Ve mâhiyye paşa kapusu ketebesine elli bin guruş ihsân-ı şâhâne olup yazısına, liyâkatına göre şâkirdâne varınca taksîm

---

[1] bir kerre izrâr itmiş iken mu'înde halk bir kerre daha *A,B,C,D* ; bir kerre sefâhat izrâr itmiş iken ma'iyyetinde halk bir kat daha *E.*
[2] Vâridât-ı Devlet-i Aliyye *A,B,C,D* ; vâridât-ı aliyye *E.*
[3] vesâ'ir hademeye îrâd *A,B,C,D* ; vesâ'ir hademe ve erkâna îrâd *E.*
[4] hademe *E.*
[5] etbâ'ından *A,B,C,D* ; hademesinden *E.*

olunmak. Ve idâre-i muhassıllıklara gitmeleri. Ve her odanın cesâmetine göre mansıb ve muhassıllığa ta'yîn olunmak. Ve nevbetle mansıb olunup, nevbetle muhassıllıklara gitmeleri. Ve uhdelerinde olan ze'âmetler ibkā olunup, fî-mâba'd evlâda kalmayup hazîne mânde olmak. Ve her kalem kâtibinin kalan evlâdına pederi [23a] vâridâtının sülüsü i'tâ buyurulup kesb-i isti'dâd iderse ibkā olunup sâ'ir hisselere girmesi. Kesb-i isti'dâd itmez yâhûd âher kâra sülûk iderse Devlet-i Aliyye'den ma'âşı ref' olmak.[1] Erbâb-ı menâsıba şân-ı Devlet-i Aliyye göre mâhiyyeler virilmek. Ma'zûllerine dahi geçinecek mertebe mâhiyye[2] virilmek. Ve cemî'-i ehl-i menâsıba mâhiyyeler virülüp hâsılât menâsıb hisâbıyla Devlet-i Aliyye hazînesine virilmek. Meselâ baş[3] muhâsebeci efendinin hâsılâtı mine'l-kadîm Devlet-i Aliyye'den çıkar. Matbah vesâ'ir eşyânın hisâblarından akçe alup anlar da mîrîden alarak idâre olunmadadır.[4] Bu hisâba göre mahsûl-i menâsıb yine pâdişâhımızdan çıkıyor. Bir akçe ki rızâsız pâdişâhımızdan çıkar yâhûd kendi ma'lûmu olmadan mülkden çıkar, o akçeden ne hayr olur. Ma'zûl hademeye de hâline göre mansıbına göre mâhiyeler virilmek. Ve dâ'ireleri defter olunup ziyâde ve noksân olmamak üzre irâde-i aliyye ile ma'âşlarına göre tanzîm olunmak. Cümleden akdem mertebe-i vekâlet-penâhi bir rütbe-i celîledir ki müntehâ-yı merâtib-i beşeriyye o makāmda bulunan zevât-ı izâmın ihtiyâcı[5] ancak veliyyü'l-ni'amı[6] olan veliyyü'l-ni'am-ı âlem efendimize münhasır olup ferd-i âferîdeden öğreneceği kalmaya. Bây ü gedâ fukara ve vüzerâ indinde müsâvî olursa nîk ü bed mümeyyiz herkes makām-ı sadâret-i uzmâdan

---

[1] ref' olmak *A,B,C,D* ; kat' olunmak *E.*
[2] mahiyye *A* ; mahiyyeler *C,D,E.*
[3] baş *E.*
[4] olunmadadır *A,C,E* ; olunmakdadır *B,D.*
[5] ihtiyâcı *B,C,D,E.*
[6] ni'amı *A* ; ni'meti *B,C,D,E.*

hazer üzre olacağı, bu usûl hayret-i şümûle konduğu sûretde makām-ı sadâret-i uzmâ dârât ü tantana[1] murâd-ı cenâb-ı cihân-bânî ne mikdâr ise ve ne mertebe iktizâ iderse o mertebeye göre ihsân-ı şâhâne olursa anlara diyecek kalmayup hediyye nâmına bir şey kabûl iderlerse mu'âteb olmaları iktizâ ider. Lâkin şimdik hâlde ki bu îrâd[2] hademeye nazaran biraz îrâd[3]-ı vâfî olmadığından ba'zı vârîdâta el uzatmak îcâb-ı maslahatdandır. Gālibâ vâridât-ı mesned-i vekâlet-i mutlaka bin kîse akçeye varır varmaz vireler. Ve[4] bin kîse akçenin kalemiyyeden mâ'adâsı nâ-becâdır. Bu[5] nâ-becâ îrâd ile sâ'ir vüzerânın yolsuzca [23b] şeylerine ta'rîzinin ma'nâsı kalmaz. Binâ'en-'alâ-hazâ o mertebe-i sâmiyyeyi ta'n-ı âlemden vâreste itmek vâcibeden olup masârıfını Devlet-i Aliyye te'diye itmeğe muhtâcdır.[6] Su'âl vârid olur ki şimdiye kadar böylece idâre olunup gitmededir, şimdi birtakım akçe virilmek neden iktizâ ider? Cevâb virilür ki idâre olunduğu zemânlarda bu kadar masârıf olmayup îrâd-ı sadâret bayağı mu'ayyen idi. O zemânlar fi'l-hakīka idâre olunurdu. Lâkin yüz seneden berü idâre olunuyor dinürse hatâdır. Zîrâ buna idâre olunuyor dinmez belki idâre olunan şeyleri dahi bozuyor. Su'âl vârid olur ki işte sadr-ı a'zamlar kendilerine lâzım olacak kadar şey alsun Devlet-i Aliyye'ye bu vakt-i ihtiyâçda bâr olmasun. Cevâb virilür ki[7] henüz vakt-i ihtiyâç olduğu müsellem değildir. Devlet-i Aliyye'nin zarûreti hâşâ bi'z-zarûr değildir. Ancak hüsn-i idâreye muvaffak olamadığından böylece ikrâr olunmak

---

[1] dârât ü tantana *A,B,C,D* ; vâridât ü tantanası *E.*
[2] Lâkin şimdik hâlde ki bu îrâd *A* ; lâkin şimdiki hâlde bu îrâd *B,C,D,E.*
[3] îrâd *E.*
[4] Ve *A,B,C,D* ; o *E.*
[5] nâ-becâdır. Bu *E.*
[6] te'diye itmeğe muhtâcdır *A,B,C,D* ; itmek lâzımdır *E.*
[7] Cevâb virilür ki *A,B,C,D* ; cevâb viririz ki *E.*

iktizâ ideyor.[1] Ma'a-hazâ ki bizden evvel gelenler de böyle âciz idi. Ve bu usûlle gidersek bizden sonra gelenler de âciz olurlar. Zîrâ şu[2] kırk sene zarfında bir âkıl âdem yok muydu, hüsn-i tedbîr sâhibi kimse mesânide gelmedi mi? Lâkin bu usûl, gelen ukalâyı mecnûndan fark itdirmedi. Ve her kim i'tirâz eylese şahs-ı vâhide sanılup güceniyorlar. Ve ba'zı nâs fi'l-hakīka hamâkatından şu âdem bu âdem sebeb oldu deyü ta'n ü düşnâm iderler. Rabbe'l-ka'be hakk yedlerinde değildir. Ta'n olacak usûldur, yohsa eşhâs değildir. Eğer bâ'is-i mekrûhât eşhâs olsaydı şimdiye dek bu kadar tebeddülâtın birinde bir âkıl âdem gelüp nizâm virirdi. Bunun misâli bir dolabı dişleri kırık âsiyâbdır. O âsiyâba her ne koşulsa dönmez. Lâkin kemâl devrinde dendâneleri uygun çarha her ne koşulsa döndürür. Bu makāleleri biribirimize ta'rîz [24a] sanmayup cümlemiz birden şol sâbıkalı[3] ocak gibi terk idüp bir nizâmına girmeğe bakmalıyız. Yohsa Devlet-i Aliyye topumuzu azl itse ve bir âher takım gelse yine maslahat böyledir. Bizi değiştirme Yeniçeri ağası azli gibidir. Fi'l-hakīka irâde bir iyücesi gelüp beş on gün[4] râhat itdiğimiz oldu. Ne fâ'idesi var ki yine üstüne gelen bozdu. Bu sûretde terk-i usûlden gayrı buna çâre[5] düşünenler zann-ı gālibe göre hatâ iderler. Zîrâ bizden evvel gelen ukalâdan bizler akıl değiliz ki bu usûlle râbıta virelim. Su'âl vârid olur ki çünkü anlar da âciz imiş biz de âciziz, işte böyle kalur gider. Cevâb virilir ki ocak ref'î maslahat-ı hayriyyesi o âdemlerin eline geçeydi acebâ tağyîr-i usûl itmezler miydi? İşte bizim maksûdumuz bu kadar ki yigirmi iki mâhdan berü gayret olunsa

---

[1] Olamadığından böylece ikrâr olunmak iktizâ ideyor *A,B,C,D* ; olunamadığından böylece karâr olunmak iktizâ iderken i'tirâz bize dir sanulup bu sözler zarûrî kabûl olunmamak iktizâ ideyor *E.*
[2] şu *E.*
[3] şol sâbıkalı *A,B,C,D* ; şu usûl-i sâbıkalı *E.*
[4] gün *B,C,D,E.*
[5] çâre *A,B,C,D* ; usûl *E.*

pek çok nizâmât mümkün[1] olurdu. İşte asker nizâmı delîldir. Avrupa`da üç yılda öğrenilür ta'lîmi üç ayda nûr-i îmân şevkine Türkler[2] öğrendiler. Bizler anlar kadar nizâma giremedik. Hulâsa-i kelâm, sadr-ı a'zam-ı kaviyyü'l-himem hazretleri bir mu'tedil dâ'ire farz ü takdîr buyurup, kendileri îcâb iden masârıflarını ber-vech-i i'tidâl kendi zemânlarını düşünmeyüp Devlet-i Aliyye`nin zemânını düşünüp, Camî'-i Sultan Ahmed Hânî`de cânlarını düşünmedikleri gibi bunda da âsâyiş ve refâhlarını düşünmeyüp, ırz ü şân-ı sadâret-i uzmâyı vikâye iderek ne hâşâ düvel-i Avrupa`ya teşbîh olunmak üzre Devlet-i Aliyye`mizin vakt-i teseyyübünde olan sûrete tatbîk olunmak üzre beyne beyne mu'ayyen kedd-i külliyân ve anların da muhassıllıklardan alacakları şeyleri düşünerek[3] ba'zı hademe-i kadîmelerine münâsib çırâğları düşüneler ki, meselâ hâlâ virilen sadakaları cânib-i gümrükden ve ketebe ta'yînâtı Matbah-ı Âmire`den virilerek, meselâ iki bin kîse akçe ile idâresi mümkün olabilir mi? Bu husûs uhde-i diyânet müşîrilerine havâle ile tanzîm olunmak. Şimdilik şu hasârete göre ne mikdâr senevî iktizâ ideceği icmâlen bulunabilür.

Kuruş	
25.000	yetmiş nefer ağ[a]vât-ı enderûn ve kedd-i külliyân tertîbi ve mukannenâtı re'y-i âsafiye menût olarak[4]
2000	Kapu Kethudâsı[5] ve Selâm Ağâsı
2000	İmâm efendi ve sakallı ağâlar 10 nefer
5000	Alay çâvuşu iç mehteri ve kavvâs 40 nefer
3000	Hazînedâr
3000	Kapu Kethudâsı
15.000	masârıfât-ı elbise-i sadr-ı a'zam vesâ'ir
30.000	masârıfât-ı matbah-ı sadr-ı a'zamı
15.000	Ahûr masârıfât-ı sadr-ı a'zamı
+ 25.000	ba'zı masârıfât-ı müteferrika-i sadr-ı a'zamı
125.000	

---

[1] mümkün *E.*
[2] nûr-i îmân şevkine Türkler *A,B,C,D* ; nûr-i îmânla şu kaba Türkler *E.*
[3] alacakları şeyleri düşünerek *A,B,C,D* ; alacaklarını düşünerek *E.*
[4] ve mukannenâtı re'y-i âsafiye menût olarak *B,C,D,E.*
[5] Kapu kethudâsı *A,B,C,D* ; kapucular kethudâsı *E.*

Mâhiyye ber-vech-i tahmîn bu kadar iktizâ ider görünüyor. Ziyâde vü noksân bile çekmez şey olmamağla re'y-i rezîn-i âsafîye ve irâde-i şâhâneye menûtdur.

Kuruş	
3000	*bi-hisâb-ı kîse-i rûmî senede sadr-ı a'zamlara virilecek mukannenât*
4500	*ser-asker ve kapûdân-ı deryâ ve boğāz muhâfızı tesviyesi irâde-i şâhâneye menût olarak*
4500	*Rumili'de ve Anadolu'da iktizâ iden vezîrlere 15 aded* [25a]
10.000	*yigirmi mîr-i alay*
+5000	*hademe-i Bâb-ı Âlî ve ketebe-i bâb-ı müşârün-ileyh mukannenât-ı resmiye ile tesviye olunmak*
27.000	*üzre*
6000	*hademe-i bâb-ı defterî harc-ı aklâmla tesviye olunmak*
1000	*Kapucubaşılar muhassıllıklarda olmayanlarına*
5000	*Silah-şôr ve za'îm muhassıllıklarda olmayanlArına*
3000	*Haseki ve müteķā'idlerine hidmetde olmayanlarına*
3500	*Rikâb ağālarına vesâ'irlerine*
2000	*Ulemâya*
3000	*Ricâl-i devletin ma'zûl olup muhassıllıklara gitmeyenlerine ve müteķā'id vüzerâya ber-vech-*
+_____	*i tahmîn*
50.500[1]	

[1] İtalikle belirtilen bölüm *A,B,D* nüshalarındaki yazım düzenidir. *C* nüshasında ise:

3000	bi-hisâb-ı kîse-i rûmî senede sadr-ı a'zamlara virilecek mukannenât
45000	ser-asker ve kapûdân-ı deryâ ve boğāz muhâfızı tesviyesi irâde-i şâhâneye menût olarak
45000	Rumili'de ve Anadolu'da iktizâ iden vezîrlere 15 aded
10000	yigirmi mîr-i alay
+ 5000	Hademe-i Bâb-ı Âlî ve ketebe-i bâb-ı müşârün-ileyh mukannenât-ı resmiye ie tesviye olunmak
108000	üzre
6000	hademe-i bâb-ı defterî harc-ı aklâmla tesviye olunmak
1000	kapucubaşılar muhassıllıklarda olmayanlarına
5000	silah-şor ve za'îm muhassıllıklarda olmayanlarına
3000	haseki ve müteķā'idlerine hidmetde olmayanlarına
3500	rikâb ağālarına vesâ'irlerine
2000	ulemâya
+3000	ricâl-i devletin ma'zûl olup muhassıllıklara gitmeyenlerine müteķā'id vüzerâya ber-vech-i tahmîn
131500	

E nüshasında ise şu şekildedir:

3000	bi-hisâb-ı kîse-i rûmî senede sadr-ı a'zamlara virilecek mukannenât
4500	ser-asker ve kapûdân-ı deryâ ve boğāz muhâfızı tesviyesi irâde-i şâhâneye menût olarak
15000	Rumili'de ve Anadolu'da iktizâ iden mahallere on beş vezîre
10000	yigirmi mîr-i alay
+ 5000	hademe-i Bâb-ı Âlî ve ketebe-i bâb-ı müşârün-ileyh vâridâtlarıyla tesviye olunmak iktizâ ider
37500	
6000	hademe-i bâb-ı defterî mukannen olan harc-ı aklâmla tesviye olunmak
1000	kapucubaşılar muhassıllıkda olmayanlara
500	silah-şor za'îm muhassıllıkda olmayanlara
300	haseki ve müteķā'idlerine hidmetde olmayanlara
1500	rikâb ağālarına vesâ'ir
3500	ulemâya
2000	ricâl-i devletin ma'zûl olup muhassıllıklara gidemeyenlerine
+3000	müteķā'id vüzerâya ber-vech-i tahmîn
55300	

İşte bu kadar akçe bulunursa bu vechile tanzîm-i edevât-ı mülkiyye olunup buna göre revâtıb ihsân olunmak îcâb ider. Bu kadar bulunduğu sûretde bu kadar ile iktifâ olunup daha ziyâde akçe bulunursa kuvvet-i askeriyyemize zamm olunmak îcâb ider. İşte bu mukannenâtdan sonra meselâ erbâbı tükendikce yeniden nişâncı defter emîni itmeyüp ikisi birden Evkāf nâzırlarının uhdesine havâle olunup üçü bir ma'âşla idâre olunmak. Farazâ tevkī'î, nişâncı lafzı ve mesnedi kadîm olduğundan Evkāf nâzırlarına nişâncı dimekde be's yokdur. Şıkk-ı sânî, Şıkk-ı sâlis kemâ-fi's-sâbık biri asker biri mukāta'ât nâzırı olmak. Lâkin erbâbı tükendikçe itmek îcâb ider. Zîrâ hademe-i devletin kesreti zemânında menâsıb kaldıkça ashâbı mağdûr olurlar. Bundan böyle on seneye kadar kimseye hâcelik ve kitâbet virilmeye. Erbâb-ı hüner ü haysiyyetden biri arz-ı hâl iderse rikâb-ı hümâyûna vire. Andan Bâb-ı Âlî'ye gelüp o âdemin inşâsı arz oluna. [25b] Cenâb-ı şehr-yâri-i müşkil-pesend-i kadr-dân eğer beğenürse ilhâk oluna. Kapucubaşılık kimsenin istid'âsı ile virilmeyüp ancak şevketlü pâdişâhımızın ihsânı olarak vezîrzâdelerin kılığı ve çehresi ve dirâyeti beğenilüp öyle virilmek, tevcîh olunmak. Vesâ'ir hademe-i vüzerânın dahi[1] ahvâlleri bilünüp paşasının hâtırına göre dîrlik virilmek. Ve nizâm-ı Bâb-ı Âlî bir kānûnnâme ve nizâm-ı Bâb-ı defterî bir kānûnnâme ve nizâm-ı vüzerâ bir kānûnnâme ve ulemâ bir kānûnnâme olup, usûl-i muharrere üzre cerh ü ta'dîli ashâb-ı haysiyyet ü liyâkata havâle buyurulup tanzîm olunmak. Zîrâ ahvâl-i ketebe vukūf-ı bendegânem olmadığından hâtıra gelen nizâmı bu kadarca tahrîr olundu.

<u>ON İKİNCİ BEND</u>: ***TARÎK-İ İLMİYENİN NİZÂMÂT-I MUHARREYE TATBÎKAN İKTİZÂ İDEN NİZÂMIDIR.***[2]

---

[1] dahi *E.*
[2] nizâmıdır *A,B,C,D* ; nizâmâtının esbâbıdır *E.*

Nizâmât-ı Devlet-i Aliyye'nin akdemi umûr-ı şerî'at-ı garrâ olup bu eyyâmda ne dereceleri kesb eyledi.[1] Bâ'is-i hicâb-ı hademe-i şer'-i şerîf ise de aralıkda meşâyih-i İslâmiyye cüz'î nizâma teşebbüs iderlerse dahi mü'esses olmadığından dikişi tutmayup, yine bir ucdan cehele-i nâs[2] niyâbetlere musallat olup, aylık yıllık çıkacak deyü bayağı a'yânlara dalkāvukluk iderek iltizâmât, mukāta'ât gibi güzeşteler çekerek kefilleme ve oda harcı virerek el-'iyâzu bi'llâh bir mertebeye gelmiştir ki umûr-ı örfiyyeden ziyâde fukarâya bâr-i girân olup, ahâlî zalemeden ahkâm-ı şer'iyye şikâyet idecek iken ahkâmdan a'yânlara[3] şikâyet ider oldular. Evvel-be-evvel bu mâddenin çâresine bakılmak cemî'-i husûslardan elzem olduğu ma'lûm-ı âlemiyândır. Su'âl vârid olur ki Sultan Süleymân zemânı gibi ulemâ yok ki her kazâya ehl-i ilm âdemler irsâl oluna. Cevâb virilür ki şimdilik bulunan mikdârı istihdâm [26a] olunup, mâ'adâsını cenâb-ı hakk'dan istid'â ideriz. Kable'n-nizâm oturduğumuz yerde sekiz-dokuz yüz kazâya birer ulemâdan âdem bulmak fi'l-hakīka emr-i düşvârdır. Lâkin şu Tophâne-i Âmire tanzîm olunup bir sene zarfında oldukça cerrâhlar ve oldukça hekîmliğe müsta'idd âdemler[4] bulunduğu misüllü biz de tarîk-i ilmiyyeye meh-mâ-emken nizâm virüp birtakım âdem yetişdirme mümkündür. Lâkin böyle yalnız biz fenâ olduk, Allâhü te'âlâ encâmını hayr eyleye deyü oturursak melâ'ike-i kirâm gelüp hükümet itmezler. Bu i'tirâf-ı taksîr nizâma müfîd değildir. Ve tarîk-i ilmiyye oldukça, nizâm bulmadıkça neye teşebbüs olunsa bî-nizâmdır. Hattâ giderek askeri tâ'ifesi i'tirâz etmeğe başlar. Yalnız itâ'at bizim içün imiş efendilerine eski

---

[1] eyledi *A,B,C,D* ; eylediği *E*.
[2] nâs *E*.
[3] ahkâm-ı şer'iyye şikâyet idecek iken ahkâmdan a'yânlara *A* ; hükkâm-ı şer'a şikâyet idecek iken hükkâmdan a'yânlara *B,C,D,E*.
[4] âdemler *D*.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

bildiklerinde musırrlar deyü gün be-gün lakırdılar başlar. Dimeseler bile *nahnu sükûtün ve'l-hevâ yetekellem* müfâdınca bunu bir tekellüm ider bulunursa güç iskât olunur. Bizler üç tâ'ife idik: Biri ulemâ, biri ricâl ü ketebe, biri ocaklı. Üçümüz de murûr-ı ezmine ile bozulmuş idik. Ocaklıdan farkımız[1] bu ki biz i'tirâf-ı kusûr idüp şevketlü pâdişâhımızın afv ü merhametine sığınup otururduk. Anlar bulundukları hâle mu'terif olmayup dürlü dürlü hıyânet ü habâsetler eylediler. Anınçün mevlâ-yı müte'âl kahr ü tedmîr eyledi. Biz i'tirâf-ı kusûr ile kurtulduk. İnsâf budur ki biz de cürmümüzü bilüp baş başa virüp rızâ-yı İlâhiyye ve rızâ-yı pâdişâhî üzre vaktimize nazaran ehven olmağla çalışup şu nizâma girüp pâdişâhımızın fermânına münkād olan askerimizden utanup râhat durup on iki nizâma râzî olsak olmaz mı? İbtidâ tarîk-i ilmiyye denilen şey beş nev' şeydir: Biri tarîk-i ulemâ diğeri tarîk-i devriyye, Rumili[2] ve biri tarîk-i Anadolu ve Mısır'dır. İbtidâ şu beş şeyden tarîk-i ulemâya i'ânet olunup efendileri ikdâr olundukdan sonra etbâ'ı [26b] düşünülse mukaddem vüs'at-i memâlik ve ucuzluk vaktde bu beş şey'i idâre mümkün imiş. Şimdi lâyıkıyla birini idâre müşkil oldu. Bunun çâresi şöyle hâtıra gelür ki ibtidâ mültezim olan mahdûm olup hâdim-i derece-i sâniyyede olmağla[3] tarîk-i kazâdan gerek Rumili ve gerek Anadolu'nun her raddesinden mansıblar alunup[4] mevkitleri zabt idinceye kadar tevkītle şeyhü'l-islâm efendi ve sudûr-ı kirâm hazerâtı vesâ'ir arpalıklar virilmek. Ve her bir arpalık eski aylıkları ile ta'dîl ü tesviye olunup guruşda bir pâreden ziyâde alınmamak üzre ber-vech-i emânet virilerek, meselâ Rumili ma'zûli bir âdemin iki

---

[1] farkımız *E* ; korkumuz *A,B,C,D.*
[2] diğeri tarîk-i devriyye. Rumili *A,B,C,D* ; diğer tarîk-i devriyye diğer tarîk-i Rumili *E.*
[3] olmağla *B,C,D,E* ; olmağa *A.*
[4] alunup *A,B,C,D* ;olup *E.*

arpalığından bu hisâba göre dört bin guruş hâsıl olup[1] şeyhü'l-islâm efendi tarafından nâ'ibin defteriyle bir me'mûr kabz idüp, o dört bin[2] guruşa kıyâsen sâ'ir sudûrun dahi arpalıkları mahsûl-i âdîsi *mâ-yecûz bihi'l-fukahâ* olarak bâb-ı veliyyü'n-ni'amide hıfz olunup, o[3] beş Rumili ma'zûlüne biribirinden eski ve yeniye göre ikişer yüz guruş ziyâde ile tevzî' olunup, meselâ dörder bin guruş düşürüp[4] üçer bin beş yüz guruş cânib-i Beytü'l-mâl'den zamm olunarak her birine yedi bin beş yüz guruş olmak üzre virilmek. Anadolu ma'zûllerine bu hisâb üzre beşer bin guruş mâhiyye tanzîm olunmak. Ve İstanbul ma'zûllerine dörder bin guruş ve Mekke ma'zûllerine ikişer bin guruş ve bilâd-ı erba'a ma'zûllerine biner guruş ve mahrec mevâlîsine[5] yedi yüz elli guruş ve şeyhü'l-islâm efendi hazretleri boğça vesâ'ir hedâyâ kabûl itmemek üzre mâhiyye ellişer kîse akçe, meşâyih-i İslâmiyye ma'zûllerine arpalıkları ile bile yigirmişer kîse akçe, müderrisînin liyâkat ü isti'dâdı olanların beyninde taksîm olunmak üzre otuz kîse akçe i'tâ buyurulursa tarîk-i ilmiyye irtişâdan halâs olup ta'n-ı âlemden [27a] vâreste olur. Dâ'ireleri bu kadar ihsânla olacak mertebede tanzîm olunup ziyâde masraf ider olursa te'dîb olunmak lâzım gelür. Her birinin masârıf-ı zarûriyyesinden mâ'adâ âmâlları Rumili, Anadolu[6] sadâretlerine vesâ'ir mansıblarına vâ-beste olarak kanâ'at üzre geçinmeleri iktizâ ider. Meselâ bir İstanbul ma'zûlu iki bin beş yüz guruşa maslahatını uydurup ta'ayyüş idüp ayda üç kîse akçe artırır[7] ise tevbîh olunmamak îcâb ider. Eğer merâsimi şân-ı Devlet-i Aliyye üzre edâ itmez ve siyâb-ı köhne

---

[1] olup *A,B,C,D* ; olursa *E.*
[2] O dört bin *B,C,D,E* ; on dört bin *A.*
[3] O *E.*
[4] dörder bin guruş düşürüp *A,B,C,D* ; dört bin guruş düşerse *E.*
[5] mevâlîsine *A,B,C,D* ; ma'zûllerine *E.*
[6] âmâlları Rumili, Anadolu *A,B,C,D* ; âmâllarını Rumili ve Anadolu *E.*
[7] artırır *A,B,C,D* ; artar *E.*

giymeyi irtikâb[1] iderse ma'âşından tenzîl iktizâ ider. Lâkin iktisâr[2] üzre kendini idâre eyleyüp sefâheti terk ile merâsimi yerine götürerek idâre-i hâl idüpte akçe artırır olur ise tek sefâhet itmesün de varsun sâye-i şâhânede akçe iddihâr eylesün, yalı yapsun, konak alsun ne yaparsa yapsun. İşbu sûret-i muharrereye tatbîk olarak[3] ma'âş ta'yîn olunmayup herkes hâlinden âciz iken arpalıklarından kaç guruş tenzîl olunsa hem gadri müstelzim olur hem nihânî yine ta'addîye mecbûrlardır. Bu hisâb üzre külli akçeye muhtâc olmayup hemân üç bin beş yüz kîse akçe ile âlemin feryâd itdiği mâddeden Devlet-i Aliyye halâs olup bu kadar bendegân-ı saltanat-ı seniyye dahi lisân-ı nâsdan kurtulup ve bu da makûlelerine hükkâm müdâhaneden halâs olup icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye'ye nâ'il olurlar. Bundan böyle her kim müğâyir-i rızâ-yı pâdişâhî hareket iderse işte[4] te'dîbât-ı lâyıka gelür görünüyor.

20.000	Kuzât-ı asâkir-i Rumili, 5 aded arpalıklardan mâ'adâ
20.000	Anadolu, 5 aded[5]
20.000	Dârü'l-hilâfe ma'zûlleri, 8 aded [27b]
12500	Haremeyn-i muhteremeyn ma'zûlleri, 15 aded
7500	Bilâd-ı erba'a ma'zûllerine 10 aded
+	
80.000	
10.000	Mahrec ma'zûller şimdilik
25.000	Şeyhü'l-islâm efendiye yigirmi kadarına
25.000	Meşâyih-i İslâmiyye ma'zûllerine, 4 aded
12500	Müderrisîn zümresinin müstahakk olanlarına
+	
152.500	

[1] irtikâb *A,B,C,D* ; ihtiyâr *E*.
[2] iktisâr *A,B,C,D* ; iktizâ *E*.
[3] olarak *A,B,C,D* ; olunarak *E*.
[4] işte *E*.
[5] Anadolu 5 aded *A* ; Anadolu 6 aded *B,C,D* ; kuzât-ı asâkir-i Anadolu 6 aded *E*.

Bi-hisâb-ı kîse-i rûmi senede üç bin bu kadar kîse akçe ider.[1] Bu râddelerde bulunan âdemler giderek bir mikdâr dahi azalmasına dikkat olunup beyhûde pâye ihsân buyurulmamak. Eski vâridâtla kanâ'at idüp rütbesi mâ-fevkindeki mukannenâta dâhil olmamak üzre pâye virilecek bir ehl-i âdem ise ihsân buyurulmak. Rütbe isterse mâ-fevki mahlûl olmadıkça hisseye dâhil olmaya. Cümle nüvvâbı şeyhü'l-islâm bulunanlar kendileri götürüp bi'l-imtihân nasb olundukda sûret-i emânet kendine ta'rîf olunup, mahsûl-i kazâyı ehâlî ma'rifetiyle yegân yegân defter eyleyüp, müftîlerin bulunmazsa müderrislerin imzâsıyla mahsûl-i kazâ şeyhü'l-islâm efendilere gelüp, anlar da siyâk-ı bâlâ üzre taksîm buyurup defterleri arpalık sâhiplerine i'tâ buyurulmak. Su'âl vârid olur ki ulemânın ba'zıları câhil ve umûr-ı devletden gāfil iken bu kadar masârıfa değerler mi? Cevâb virilür ki hakīkaten aranur ise cemî'-i hademe-i devlet kirâm-i mâ-lâ-nihâye-i pâdişâhın öşr ü mi'şârına değmezler. Zîrâ evâ'il-i ahvâle nazaran birimiz mâ-lâ-yelîki üzre değiliz. Bâlâda mezkûr olduğu[2] üzre tercîh-bilâ müreccah kabîlinden olmasun içün her sınıf lâyıkıyla tena'um itmek iktizâ ider. Amma erbâbı yok dinürse hakīkaten bir şeyin [28a] erbâbı yokdur. Bizde Ebû's-su'ûd'a ricâl-i devletinde[3] Tâcizâde ayârında âdem yokdur. Rütbe-i ma'âşları bir kerre yoklana[4]. Anların vâridâtı bir çömez ve bir[5] mehtere yetişmez. Bunun emsâli Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'dir. Mukaddemâ Sultan Süleymân aleyhi'r-rahmet ve'l-ğufrân hazreti altı akçe ulûfe ile tertîb-i asker buyurmuş. Şevketlü pâdişâhımız dahi altı akçe ihsân itmek iktizâ iderdi. Su'âl vârid olur ki bu kadar ulemâ ne lâzımdır?[6] Cevâb

[1] üç bin bu kadar kîse akçe ider *A,B,C* ; üç bin altı yüz altmış kîse akçedir *E* ; üç yüz bin *D*.
[2] mezkûr olduğu *A,B,C,D* ; zikr olunduğu *E*.
[3] Ebû's-su'ûda ricâl-i devletinde *A,B,C* ; Ebû's-su'ûd ricâl-i devletde *D,E*.
[4] Rütbe-i ma'âşları bir kerre yoklana *A,B,C,D* ; mertebe-i ma'âşları bir kerre aklâmdan yoklansa *E*.
[5] bir *E*.
[6] ne lâzımdır *A,B,C,D* ; neye lâzımdır *E*.

viririz ki daha ziyâde lâzımdır. Amma evvelki kadar bulunmuyor. Su'âl vârid olur ki *illâ kıdem fe-illâ kıdem* çıkalı tarîk-i ilmiyye bozulup cehele eline girdi. Cevâb virilür ki *illâ kıdem fe-illâ kıdem*den olmadı, medhal ü mahrecini muhâfaza itmemeden oldu. Medhali muhâfaza olunduğu sûretde erbâb-ı isti'dâd cem' oldukda o erbâb-ı isti'dâdın akdemine mürâ'ât olunsa ne lâzım gelür. Lâkin her isteyenin oğlu, uşağı birer takrîb idhâl olunarak hem tarîk bu kılığa girdi hem yine şikâyet iden bizleriz. Bir cevâb dahi virilür ki *illâ kıdem fe-illâ kıdem* olmayup *illâ ilm mâ-lâ a'lem*[1] olsa bi'l-külliyye nizâm-ı ulemâ kalkar. Zîrâ saltanat-ı seniyyemizin bârî-i te'âlâ şevketini gün be-gün müzdâd eyleye.[2] İn'âm ü ihsânı her sunûf hakkında bî-pâyân olmadadır. Şeyhü'l-islâm-ı zemân Tâhir Efendi hazretleri fi'l-hakîka ehl-i ilm bir zâtdır. Lâkin Memâlik-i Osmâniyye'de ve Âsitâne'de[3] ihtimâl ki andan âlim bir âdem ola. O âdem *illâ ilm fe-illâ ilm* tarîkasınca mesned-i fetvâya tâlib olur. O âdem nasb olunsa andan âlim biri daha zuhûr ider. Ve *fevka külli zî ilmin alîmün* müfâdınca fetvâ tâliblerinin ardı alınmayup hâlâ olan mülâzemet imtihânı makām-ı fetvâ içün kubbe altında olmağa başlar. Evvel ü âhirini düşünmeden, cevâbları mutâla'a olunmadan îrâd olunan su'âl kahkaha-fermâ-yı ashâb-ı ukūldür.[4] Üstüvânî merhûma, Na'imâ merhûmun cevâbı gibi bu saltanat-ı cesîmenin ulemâsı [28b] gerek ricâli çöl arabı gibi çırlak çıplak gezemez. Mukaddemlerde bu imiş diyen nâ-dânlara cevâb virilür ki her sınıf zemân-ı evvele râzî olursa işte ta'dîl ü tesviye bulunmuş olur. Bir kerre Üsküdâr'daki mezâr taşlarına dikkat iden zemânımızla evvel zemânı bulabilür. Bu rütbeye gelmiş şey tekrâr evveline rucû' itmek mümkün olmaz. Lâkin bi'l-farz şu mezâr taşları suver-i gûnâ-

---

[1] illâ ilm mâ-lâ a'lem *A,B,C,D* ; illâ ilm fe-illâ ilm *E.*
[2] eyleye *A,B,C,D* ; eylesün *E.*
[3] ve Asitâne'de *E.*
[4] su'âl kahkaha-fermâ-yı ashâb-ı ukūldür *A,B,C,D* ; su'âller kahkaha-fermâ-yı erbâb-ı ukūldür *E.*

gûn ile müzeyyen olmak, hem mevtâya ve hem tereke ve vereseye muzırrdır diyerek şer'an men' olunabilür. Lâkin bi'l-külliyye senin mezâr bid'atdır deyü men' olunmaz, olunsa bile erâcîfi değmez. İşte bunun gibi beher sınıfı o eski hâle getirmek mümkün olamadığından meh-mâ-emken nizâmının çâresine bakılmak *mâ-lâ-yüdrikü külle lâ-yütrik külle* kā'idesince mümkün olabilür. Yohsa cehele-i nâsın i'tirâzı her sınıfadır. Eğer dinürse ki her sınıfa siyâk-ı evvel üzre râbıta virelim.[1] Bu husûs bir àkıldan sâdır olmaz. Zîrâ Sultan Süleymân vüzerâsının havâssı şimdi kavvâs başıya el virmez. Bu takdîrce Sultan Süleymân, Ömer ibn-i Abdü'l-'azîz'e ve Ömer ibn-i Abdü'l[2]-'azîz dahi hazreti Ömer radıya'llâhü anha taklîd itmediler.[3] Nizâmdan garaz şimdikinden ehven olup bârî gitdikce terakkī itmesün içündür. Yohsa halkın istediği mertebe ıslâh-ı cihân mümkün değildir. Bizim murâdımız muharrib-i cihân olan irtişâ kalkup, vâridâtımız durarak ümerâ vü vüzerâmız maktû'larına kāni' olup zülm itmemek ve fî-mâba'd müteşerri' nâ'ibler tedârik olunup, hiç olmazsa kırk elli sene akdem olan âdemlere nazaran nizâm virilmekdir. Kimsenin kimseye ne borcu var kaziyyesi ihlâl-i âlemden gayrı şey'e netîce virmez. Bu mübâhasede her ne kadar tatvîl-i kelâm olunsa mümkündür. Lâkin her sunûfun âhere i'tirâzına mü'eddî olmağla matlûb olan ıslâh-ı âlem iken ifsâd itmiş oluruz. Bi'llâhi'l-kerîm sâye-i Devlet-i Hazret-i Mahmûd Hânî'de bir tarîka ihtiyâcım yokdur. Ölmeyecek kadar şeyle sâyesinde [29a] beni besleyeceğini bilürüm. Eyyûb imâmı Hâfız Efendi açlığından ölmüyor. Garazım vâridât-ı ulemâ-yı i'zâm değildir. Ancak müvâzeneyi elden

---

[1] her sınıfa siyâk-ı evvel üzre râbıta virelim *A,B,C,D* ; siyâk üzre her sınıfa râbıta virelim *E*.
[2] Abdü'l *B,C,D*.
[3] Bu takdîrce Sultan Süleymân Ömer ibn-i Abdü'l-azîz'e ve Ömer ibn-i Abdü'l-azîz dahi hazreti Ömer radıya'llâhü anha taklîd itmediler *A,B,C,D* ; Bu takdîrce bu kadar bin asker ve nüfûsu Sultan Süleyman zemânında dahi evâ'ile götürmek adetu'llâh'ın hilâfıdır. Zîrâ Sultan Süleyman dahi Ömer bin Abdü'l-azîz'e ve Ömer bin Abdü'l-azîz dahi Ömer bin el-hattâb radıya'llâhü anha taklîd itmediler *E*.

bırakmamadır. Su'âl vârid olur ki be-her-hâl garaz ulemâyı istishâbdır. Cevâb virilür ki ulemâdan vü vüzerâdan vü ricâlden[1] Devlet-i Aliyye`mize ihânet itmiş eşhâsın görmediklerimize dahi adâvet itmedeyiz. Kara Çelebizâde Abdü'l-'azîz gibi Şemseddin gibi vesâ'ir isimleri müstekreh eşhâs gibilerine şer'-i şerîf tecvîz itse la'net okurum. Lâkin mutlakā Mûsa Paşa zorba idi deyü sâ'ir sâdık vüzerâya ve anınla müttefik ricâl içün bî-cürm ü günâh olan ricâl-i Devlet-i Aliyye`ye husûmet câ'iz değildir. İçimizde melâ'în-makhûre[2] var iken cümle vükelâ ma'zûrlardır. Meselâ darbhâne`ye ve tahmîse vesâ'ir mahalle usta koyup nezâret iden vüzerâya, mataracıbaşı ve ulemâya baş çukadâr koyan harîflerin mekr ü keydi gün gibi zâhir ve ulemâ ellerinde esîr ve ricâl-i devlet şehîd iken îkāz-ı fitnede bulunmayup, ba'de yedlerinde esîr olanların cürmü nedir? Şu keşân ber keşân Etmeydanı`na götürdükleri İbrâhim Nesîm Efendi`yi farazâ âzâd itseler idi havf-ı cân ile baş yazıcı olmağa kābı var idi. Ve îkāz-ı fitnede bulunanlar varsa da mücâzâtlarını âhiretde göreler ve dünyada gördüler. Bi'z-zarûr mütâba'ata mecbûr olanlara levm itmek insâfdan hâricdir. Velev öyle olmuş böyle birkaç hâ'in harîfin cinâyeti içün mu'ahhar zuhûr idüp, Devlet-i Aliyye`ye ihâneti sebkat itmemiş âdemlere sizin kavminizde mukaddem fenâ âdemler vardı deyüp azâb[3] olunmaz. Bu sûretde afa'llâhü ammâ selef deyüp her fırkadan zuhûr itmiş isâ'et-i sâbıkadan kemâl-i merhamet-i hümâyûnlarından sarf-ı nazar buyurup, mübârek kalb-i hümâyûnları teveccühüyle terbiye olarak, dil-hâh-ı mülûkâneleri üzre bundan böyle tahsîl-i rızâ-yı feyz-iktizâ-yı tâcdârânelerine bakılarak [29b] bizden sonra o zemân mı âlem ma'mûr, âbâdân idi didikleri zemân evlâd ü

---

[1] ricâlden *E* ; ricâl *A,B,C,D.*
[2] melâ'în-makhûre *E* ; melâmîn-i makhûre *A,B,C,D.*
[3] azâb *A,B,C,D* ; itâb *E.*

ahfâdımız belâ o zemân ma'mûr ve[1] âbâdân idi deyüp ilâ kıyâme's-sâ'ate Devlet-i Aliyye mü'eyyed ü mü'ebbed olması mutazarrı'-ı der-gâh-ı kibriyâdır.

AHVÂL-İ ŞEYHÜ'L-İSLÂM

İbtidâ şeyhü'l-islâm bulunan efendiler hazerâtı büyük kāvuklu ta'bîr olunur dânişmendânî müderrisînden ve kibârzâde okur-yazar mahâdîmden on beş aded zât ta'yîn buyurmaları. Tâ ki anlar da resm ve[2] âyîn-i meşîhat-ı İslâmiyye'ye vâkıf olup, zemânıyla ser-kâra geldiklerinde maslahata âşina olalar. Ve bunlardan cünha-i vâhide sudûr itmedikçe şeyhü'l-islâmlar tebeddüliyle[3] mübeddel olmayalar. Ve Tarîk-i Mısır'dan vesâ'ir ma'âşlardan ve Beytü'l-mâl'dan bunlar içün kadr-i kifâye[4] ma'âş tahsîs olunmak. İçlerinden biri mevleviyetle bekâm oldukda yerine bi'l-intihâb müderrisînden bir zât ta'yîn olunmak. Ve gicede ikisi Bâb-ı Fetvâ'da kalup şeyhü'l-islâm hazretleriyle hem-meclis olup âdâb-ı sohbet ta'lim eylemek. Ve tesvîdhâneye dahi on beş aded müsvedde ilhâk olunup ma'âşları tesviye olunmak. Bunlar da hâcelerden olmak lâzımdır ki emînü'l-fetvâ bi'l-imtihân[5] bunlardan olmak. Şeyhü'l-islâm efendiler kendi kethüdâlarını ve mektûbcularını kendi umûrlarında istihdâm buyurup, umûr-ı ibâdu'llâh içün mevâlîden bir dirâyetli âdemi arzuhâlci nasb idüp, ma'iyyetine iki dânişmend ta'yîn olunup umûr-ı ibâda dikkatleri tenbîh olunmak. Gerek kethüdâ ve gerek mektûbî ve gerek mahâdîmî umûr-ı meşîhât-ı İslâmiyye'den bir şey'e müdâhale itmemeleri. Dânişmendân ve müsevvidîn dâ'imâ büyük kāvuklarıyla oturalar. Zîrâ esâfil-i nâs ilmi kāvukda zann

[1] ve *E.*
[2] ve *B,C,D,E.*
[3] cünhâ-i vâhide sudûr itmedikçe şeyhü'l-islâmlar tebeddüliyle *A,B,C,D* ; cünhâ-i vâzıha sudûr itmedikçe şeyhü'l-islâm efendiler tebeddüliyle *E.*
[4] kifâye *A,B,C,D* ; kifâyet *E.*
[5] imtihân *A,B,C,D* ; intihâb *E.*

iderler. Ve etbâ'ileri sâyis ve seriyyedâra varınca otuz neferi tecâvüz itmemek. Ve a'yâd ve silsilelerden mâ'adâ vaktde etbâ'-ı şeyhü'l-islâm koltukdan akçe almamak ve etbâ'a usûl-ı sadr-ı a'zamı üzre birer pâr-çe mâhiyye virilmek. İki nefer-i muhzır kādî-asker kapusundan [30a] her gün gelüp Bâb-ı Fetvâ-penâhî'de ikāmet ideler. Her gün bir dâyin bir medyûndan[1] arz-ı hâl itdikde arz-ı hâli mahzar-ı medyûna götürüp birer rub'iyyeden mâ'adâ hidmet virilmemek. Ve meşâyih-i İslâmiyye'ye Beytü'l-mâl'dan virilecek ma'âşdan mâ'adâ bi't-tesviyye dört arpalık virilmek. Kimseden boğca, bahâ kabûl itmemek üzre ve etbâ'ına lâyık olacak mertebe mâhiyye tertîb olundukda ziyâde ve noksân etbâ' istihdâm itmemek.[2] Büyük kāvuklu ve etbâ' hidmeti bir defter ile kat' olup menâsıb tevcîhinde ziyâde ve noksân almamaları. Ve büyük kāvuklular ders vekîlinden[3] beher gün telemmüz eylemeleri.

AHVÂL-İ KUZÂT-I ASÂKİR

Bâlâda muharrer mâhiyyelerden[4] mâ'adâ bir ferde hall-i İlâhi vâki' olmadıkça pâye virilmemek. İkişer arpalıklarına Beytü'l-mâl'dan zamm olunacak mâhiyyeye göre etbâ' ve dârât tanzîm olunup ziyâde idenleri te'dîb olunmak. Dâ'irelerinde iki sakallı ve sekiz bıyıklı dört aded sâyis-i seriyyedâr olup ziyâde itmemeleri. Ve biribirinden ziyâde ihtişâm iderse taraf-ı şeyhü'l-islâmîden tevbîh olunmak. Isgā itmezse Devlet-i Aliyye'ye ihbâr olunmak. Bi'l-fi'l kādî-askerler onar etbâ' on etbâ'[5] daha zamm idüp azlinde yine eski sûrete gireler. Ve hall-i İlâhiyye vukū' bulmadığı takdîrce sudûra kesret gelmemek içün Anadolu Sadâreti dahi tekrar ide. Eğer teksîri

---

[1] Her gün bir dâyin bir medyûndan *E* ; bir dâyin medyûndan *A,B,C,D*.
[2] üzre ve etbâ'ına lâyık olacak mertebe mâhiyye mâhiyye tertîb olundukda ziyâde ve noksân etbâ' istihdâm itmemek *E*.
[3] vekîlinden *A,B,C,E* ; vekîllerinden *D*.
[4] mâhiyyelerden *A,B,C,D* ; mâhiyyelilerden *E*.
[5] kādî-askerler onar etbâ' on etbâ' *A,B,C,D* ; kādî-askerler eski etbâ'ına on etbâ' *E*.

murâd-ı şâhâne olursa ma'âşıyla kaç dânesine irâde-i seniyyeleri ta'alluk iderse ihsân buyurulmak.

AHVÂL-İ MEVÂLÎ

İstanbul ma'zûlleri bir sakallı ve bir imâm isti'mâl idüp altı çukadârdan ziyâde isti'mâl itmemek ve üç seriyyedâr ve[1] sâyis kullanmak. Bir vechile ziyâde itmemek, ziyâde sakallıya muhtâc olursa bir bıyıklı eksik idüp yerine sakallı isti'mâl ideler. Ve bu sınıf dahi[2] tekessür itmemek içün îcâb iderse İstanbul kādîları tekrâr ideler. Ve nefsim içün [30b] mutâla'a olunmuş dirlerse beni hiç nasb itmeyeler. Ve Mekke ma'zûlleri birer sakallı dörder etbâ' bir seriyyedâr bir sâyis isti'mâl ideler. Ve bilâd-ı erba'adan Burusa mansıbı arpalık olup Mısır ve Şam kādîları be-her-hâl Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere'ye kādî olalar. Eğer fevt olur yâhûd mâni'-i şer'îsi zuhûr iderse Edirne ma'zûllerinden irsâl oluna. Bunlarda bir sakallı ve üçer uşak ve bir seriyyedâr ve bir sâyis isti'mâl itmek.[3] Ve sudûr-ı kirâm ve meşâyih-i İslâmiyye ma'zûllerinin arpalıklarına bunlardan tâlib olanlar niyâbete gitmek. Ve bi'l-cümle ulemâya pâye silsile-i müderrisîn gibi mahlûl vukū'undan virilmek. Ser-etıbbâ-ı hâssa[4] ve imâmeyn-i şehr-yârî ve müneccimbaşılar bunlara yakīn olmayup irâde-i şâhâne ile her kangı mertebe ihsân olunursa sâ'iri[5] anlara kıyâs oluna.

AHVÂL-İ MÜDERRİSÎN

---

[1] ve *D.*
[2] dahi *E.*
[3] Bunlarda bir sakallı ve üçer uşak ve bir seriyyedâr ve bir sâyis isti'mâl itmek *A,B,C,D* ; bunlarda bir sakallı ve üçer uşak isti'mâl ideler ve sekiz mahrecden ikisi arpalık olup, altı mahrece münhasır olmak. Ve ma'zûlleri üçer uşak ve bir seriyyedâr ve sâyis isti'mâl itmek *E.*
[4] Ser-etıbbâ-ı hâssa *E* ; ser-etıbbâ *A,B,C,D.*

[5] sâ'iri *A,B,C,D* ; sâ'irleri *E.*

İbtidâ semt ü mahalleri münâsebetiyle beş on kibârzâdeye bir hâce ta'yîn olunup mahalleri câmi'inde ders okumaları tenbîh olunmak, okumaz olursa tarîki hakk olunmak. Belki yalnız müderrisîne hasr olunmayup mevâlîye dahi tenbîh olunmak. İmtihân ile müderris olmuş hâceleri şeyhü'l-islâm cem' idüp her birine su'âl itmeli ki sen yalnız refâh-ı hâlle cevâmi'de tedrîsiyle mi meşgül olursun yâhûd hidemâtda mı isti'mâl olunmak istersin? Anlar da ne cânibe meyl iderse iki sınıfa tansîf idüp ana göre vezâyif-i medârisi ve ma'îşetlerin birer mikdârını müreffehan geçinmek üzre anlara tahsîs idüp menfa'atını niyâbetlerde[1] ve hidemâtda isti'mâl itmek. Vesâ'ir cehele-i müderrisîne su'âl itmeli ki dirlikde bir dirlik[2] isterseniz dirîg olunmaz deyü fi'l-hakîka âher sınıfa meyl ider olursa [31a] rızâsıyla ihrâc olunmak. Ve kuzât evlâdlarının ehliyyeti olmayanlara birer sene kazâsı tevcîh olunup babaları tarîkine ilhâk olunmamak. Ve senede altı rü'ûs virilmek: Üçü mahâdîme, üçü bakiyye-i imtihâna. Ve yedi yılda bir kerre imtihân olup yedi sene zarfında tarîk-i ilmiyyeden kaç âdem vefât itmiş ise anın nısfı mertebesi rü'ûs virilmek. Ve kibârzâdeler medâris vezâyifine ta'arruz itmeyüp bi'z-zât Ders-i âmmlara ta'yîn[3] olunmak. Ve müderrisînden lâyıkıyla mahâkime, tophâne'ye ve hendesehâneye[4] ve Tercemân Odası'na zevât ta'yîn olunmak lâzimedendir. Zîrâ sudûrdan oldukları zemân ve ordularda kâdî bulundukları hengâmda ağızlarına gelen hezeyânı itmeyüp ahvâl-i âleme münâsebetle vukûf-ı tahsîl iderler. Bayağı mücerrebü'l-etvârlarından kalemlerde birer ikişer aded konsa fâ'ide-i âtîsi melhûzdur. Zîrâ serâ'ir-i Devlet-i Aliyye'ye bî-vukûf kâdî-asker oldukda dâhil-i müşâvere olup bir mâdde der-miyân olsa sükût itse bir şey'e zâhib

[1] tahsîs idüp menfa'atını niyâbetlerde *A,B,C,D* ; tahsîs idüp diğer sınıfını niyâbetlerde *E.*
[2] su'âl itmeli ki dirlikde bir dirlik *A,B,C,D* ; su'âl itmeli ki âher dirlikden bir dirlik *E.*
[3] Ders-i âmmlara ta'yîn *A,B,C,D* ; ders-i âmm olanlara ta'yîn *E.*
[4] Hendesehâneye *E.*

olurlar, itmese be-her-hâl[1] hezeyân söyleyüp erbâb-ı vukūf istihzâ ider. Ma'a-hazâ ki hiç o şahsın cürmü yokdur. Zîrâ ser u bûni nâ-ma'lûm maslahata re'y itmek[2] kimsenin kârı değildir. Altmış yıl Devlet-i Aliyye'nin bir maslahatına vâkıf olmamış yetmiş yaşında bir harîfe yigirmi sene müstahdem olmuş otuz yaşında âdem galebe ider. Bu sûretde o gāfil ihtiyârın cürmü nedir? Su'âl vârid olur ki ulemânın serâ'ire vâkıf olması keşf-i râzî mûcib olur. Zîrâ samt vâdîleri olmamağla muhâfaza-i esrâr idemezler. Cevâb virilür ki muhâfaza-i esrâr iden tarîk değildir, eşhâsdır. Böyle nizâma konmuş âdemler ne cânı vardır ki esrâr-ı Devlet-i Aliyye'yi fâş eyleye. Ve bu intizâmdan sonra esrâr kalmaz ki keşf eylesün. Ay aydın hisâb belli mesellince hademe-i Devlet-i Aliyye [31b] birbirinden gizli şey kalmaz.[3] Esrâr-ı Devlet-i Aliyye'yi fâş idecek sebük-magzân te'dîb olunmadıkça her tarîkde bulunur. Hulâsa-i kelâm, bî-vukūf kalmış âdemlere ta'n olunmak nâ-revâdır. Sahn-ı semân'dan aşağı müderrisîne şöyle tenbîh oluna ki tevcîh-i kazâya kadar isti'dâd kesb ideler, itmeyecekler ise şimdiden âher kâra sülûk ideleler. Sahn-ı semân'dan yukarı müderrisînin miyânında *illâ kıdem fe-illâ kıdem* kaziyyesi küllî olmayup aralıkda erbâb-ı haysiyyet takdîm olunarak[4] ve aralıkda cehele de mansıb olup, niyâbetle kullanarak az zemânda bir sûret giye. Burusa ve Edirne müderrisleri medârise münhasır olup[5], fî-mâba'd devriyye ile kimse çıkmamak. Ashâbı tükendikce birer birer devriyye menâsıbı arpalık olarak

---

[1] be-her-hâl *E.*
[2] itmek *E.*
[3] Hademe-i Devlet-i Aliyye birbirinden gizli şey kalmaz *A,B,C,D* ; hademe-i Devlet-i Aliyye'nin birbirinden gizli şey'i kalmaz *E.*
[4] olunarak *A,B,C,D* ; olunup *E.*

[5] niyâbetle kullanarak az zemânda bir sûret giye. Burusa ve Edirne müderrisleri medârise münhasır olup *E.*

erbâbı azaldıkda cümlesine mahrec i'tibârî idüp devriyye tarîki imhâ olmak.

AHVÂL-İ MAHÂKİM

Mahmûd Paşa ve Ahî Çelebi ve Balât ve Dâvud Paşa mahkemeleri ref' olunup, ser-asker paşa kapusu civârında bir cesîm mahkeme ihdâs olunup, kādı efendiler tarafından iki nâ'ib ve yigirmi-otuz kâtib isti'mâl olunmak. Tophâne ve Kâsımpaşa mahkemeleri ref' olunup Galata mahkemesi tevsî' olunmak ve cemî'-i mahâkime birer hâce ta'yîn olunup külle yevm birer ders-i fıkh-ı şerîf okunmak ve ta'yîn olunan hâceler dahi kâtiblerden sakk öğrenmek ve hâce hisseye dâhil olup lâyıkı üzre ketebe hâcelerine mâhiyye virilmek. Zîrâ mahâkime senede kādî-askerler otuz mansıb virmek[1], zîrâ hademe-i şer' bunlardır. Meselâ beş kısmet ketebesine beş pâye, üç Galata'ya, bir Eyyûb'a, iki Üsküdâr'a, üç Haremeyn'e, beş kādî ketebesine, altı yeni mahkemeye virilmek iktizâ ider. Ve bu[2] iltifâtla az zemânda çok âdemler peydâ olup niyâbete[3] giderler.

AHVÂL-İ NÜVVÂB

[32a] İbtidâ Şeyhü'l-islâm efendiler[4] hazerâtı Şânîzâde sakkından hüccec-i mütenevvi'a yazdırup yanlarına koyalar. Niyâbete gidecek âdeme hüccetin birisini virüp[5] kırâ'at itdire. Ba'de su'âl ide ki bu kâğıdı hâkim ne zemân yazar ve ne mâddedir ve[6] niçün virirler, bir tasvîr-i mes'ele eyle deyü buyururlar. Cevâba muktedir olursa ta'yîn eyleye, olmazsa âher kâra sülûk it deyüp cevâb vire. Mâhiyyesi üç yüz guruşdan dûn kazâya müstakil

---

[1] Zîrâ mahâkime senede kādî-askerler otuz mansıb virmek *A,B,C,D* : ve ketebe-i mahâkime senede kādî-askerler otuz mansıb virmek *E.*
[2] bu *B,C,D,E.*
[3] niyâbete *A,B,C,D* ; niyâbetlere de *E.*
[4] efendiler *A,B,C,D* ; efendimiz *E.*
[5] virüp *E.*
[6] ve *E.*

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

nâ'ib irsâl itmeyüp civârında olan cesîm kazânın nâ'ibine nâhiye sûretiyle virilmek kıllet-i masârıfa mûcib olup fukarâ ta'addîden vâreste olur. Ve cesîm kazâ nâ'ibi efendi de mürâseleleri toplayup vardığı kazâda müftîlere, müderrislere tevzî' eyleyüp[1] mâhiyyelerini defterleriyle şeyhü'l-islâmiye irsâl ide. Âsitâne'den nâhiye nâ'ibi sûretiyle liyâkatli gider âdem olursa cesîm kazânın nâ'ibine terfîkan irsâl oluna. Fî-mâba'd hükkâm bir mahalle harem götürmemek, götürdüğü sûretde haremleri ta'dâd olunup şeyhü'l-islâm'dan mürûr tezkeresi ala.[2] Zîrâ yüz guruşluk niyâbete beş avratla gitmek fukarâya bârdır. Cemî'-i kazâlar emânet virilmek, emânete hiyânet ider olursa bi't-tahkīk tecrübe olunup o makūle hâ'in fî-mâba'd niyâbetlere[3] müsta'mel olmamak. Her mahalle liyâkatli hâkim bulmak şimdilik emr-i düşvârdır. Lâkin emânet virildiği sûretde bulunabilür. Meselâ fi'l-asl bir a'lem âdem niyâbet istese sarrâfı olmadıkça velev kādî-ı şer' olsun gidemez idi. Eğerçi bu sûretden tarîk-i kazâ ehâlîsi mutazarrır gibi olurlar. Lâkin zarar-ı hâss kabîlindendir. Şerî'at-ı garrâ hedef-i ta'n-ı cühelâ olmadan halâs olsunda birkaç kādî efendi mutazarrır olursa da be's yokdur.

AHVÂL-İ TARÎK-İ KAZÂ[4]

Tarîk-i kazâ cemî'-i turukdan ziyâde nizâma muhtâc olup ekall-i nizâmı beş seneye mevkūfdur. [32b] Her ne kadar nizâmı emr-i asîr ise de bu kalakda bırakılmayup bir hüsn-i sûrete konmak mümkündür. Meselâ tarîk-i kazâya ihtiyâcı olmayup âher dirliği olanlardan bi'l-külliyye ref' olunmak. Ve şimdiden ref' olmayup mansıb yazıldıkça su'âl olunup

---

[1] eyleyüp *A,B,C,D* ; idüp *E.*
[2] Şeyhü'l-islâm'dan mürûr tezkeresi ala *A,B,C,D* ; şeyhü'l-islâmlar'dan mürûr tezkeresi almak *E.*
[3] niyâbetlere *A* ; niyâbetde *B,C,D,E.*
[4] Ahvâl-i tarîk-i kazâ *A,B,C,D* ; ahvâl-i kuzât *E.*

geçineceği olup tarîk-i ulemâ hademesinden ve ketebeden ve nüvvâbdan olmayan şahsın kâğıdına şerh virilüp kesb-i isti'dâd idinceye dek mansıb tevcîh olunmamak deyü kādî-asker tarafından şeyhü'l-islâm efendiye kâğıdı irsâl olunup, işâret olunmak. Esnâfdan ise hemân ref' olunmak. Fî-mâba'd meşâyih-i İslâmiyye ve sudûr ve mevâlîye tahsîs olunan menâsıbdan mâ'adâ gerek[1] ricâl-i devlet vesâ'ir hademe-i saltanat taraflarından bu husûsda recâ-i müsmir olmamak. Vüzerâ[2] ve ricâl-i devlet dâ'irelerinde bulunan kuzâta dahi mu'âmele-i sâbıka icrâ olunmak. Zîrâ hem zem'âmet alup hem hidmete gidüp hem hademe-i ulemâya mahsûs olan kazâya da ta'arruz hilâf-ı müvâzenedir. Ta'arruz itdikleri sûretde hademe-i ulemâ ya da hademe-i ricâl-i devlete mahsûs olan[3] şeylerden ihsân olunmak lâzım gelür. On seneye kadar imtihânlı, imtihânsız duhûl tevcîh olunmamak. Duhûl mansıblarının mutasarrıf ve muvakkitleri bitdikçe etrâflarda olan cesîm kazâlara nâhiye sûretiyle zamm[4] olunmak. Çelebî ve eğri rütbelerinden dahi beş altı mansıbın mevkiti bitdikçe tevcîh olunmayup âher kazâlara ilhâk olunmak. Kādî-asker ancak müddeti hisâbınca tevcîh eyleyüp[5], meselâ üç yüz kazâda on ikişer mâhda tasarrufu iktizâ ider.[6] Üç yüz kazâda üç bin altı yüz mâh tasarrufu lâzım gelür.[7] Sene hitâmında tevcîhâtın tevkītleri hisâb olunup bu hisâbdan ziyâde tevcîh itmiş ise ilgā olunmak. Bu sûrete konur ise erbâbı azalup bakiyye kalanı sâye-i

---

[1] tahsîs olunan menâsıbdan mâ'adâ gerek *A,B,C,D* ; tahsîs olunan mansıblardan mâ'adâ gerek vüzerâ gerek *E.*
[2] vüzerâ *E.*
[3] kazâya da ta'arruz hilâf-ı müvâzenedir. Ta'arruz itdikleri sûretde hademe-i ulemâ ya da hademe-i ricâl-i devlete mahsûs olan *E.*
[4] zamm *A,B,C,D* ; ilhâk *E.*
[5] tevcîh eyleyüp *A,B,C,D* ; tevcîhât idüp *E.*
[6] Meselâ üç yüz kazâda on ikişer mâhda tasarrufu iktizâ ider *A,C,D,E*; meselâ üç yüz kazâda üç mâddede tasarrufu iktizâ ider *B.*
[7] lâzım gelür *A,B,C,D* ; iktizâ ider *E.*

pâdişâh`da iki üç yılda mansıb olarak[1] refâhla geçinürler. Ve hayli okur-yazar âdemler meyl idüp tarîk-i kazâ düzelür. Ulemâ-yı izâmın bî-garaz ukalâsı cümle bu nizâma râzî olurlar.[2] Aklı ermeyenler biz uşak bulamayız şöyle olur [33a] böyle olur diyerek mâdde-i irtişâyı setr ile nâs tarafından hâtıra gelmez su'âl cevâblar iderler. Lâkin birisi becâ değildir. Yağcı Mustafa Çelebî`nin mansıbı elinden gitmesün deyü vedî'a-i resûlu'llâh olan şerî'at-ı mutahharaya düşmenlerimizden ta'n ü şenî'[3] işitdirmek revâ-yı hakk değildir. Fe-emmâ arada birkaç âdeme dahi[4] gadr olursa Devlet-i Aliyye`mize gadr olmasun da birtakım nâ-ehle olursa olsun. Her bir nizâmda bu makûle şeyler be-her-hâl ola gelmişdir. Bu karyenin ehâlîsi fi'l-hakîka sûret-i zâhirde bir mikdâr mutazarrır olurlar. Ve bu zararlar bizlere mukaddem gelenlerin zararıdır. Lâkin bundan sonra geleceklere bizim fâ'idemiz olur.[5] Beş on senelik müsâferet içün Devlet-i Muhammediyye`nin mesâlih-i hayriyyesini terk câ'iz değildir, terk itmek nâ-revâdır.[6] Mevâdd-ı muharrere bî-garaz erbâb-ı vukûfa havâle buyurulup cerh ü ta'dîl ile sûret-i haseneye girer. Ehl-i ilm zinde olup tarîk-i ilmiyyeden geçinen âdemler[7] bize ta'lîm-i ilm emr ideyorlar, irtikâb itdirmiyorlar deyü kimse şikâyet idemez. Lâkin her sınıf yoluna girerse bu da girer. Ancak sınıf-ı vâhidi tathîre çabalayup âher sınıfa müdâhale olunmaz ise yine bitmez. Zîrâ bi-gayr-ı hakkın olmuş olur. Bu husûsa me'mûr olacak zât levm-i lâ'imden hazer itmemek şartdır. Ve sâye-i

---

[1] olarak *A,B,C,D* ; olup *E*.
[2] cümle bu nizâma râzî olurlar *A,B,C,D* ; cümleten bu nizâma râzîdirler *E*.
[3] ta'n ü şenî' *A,C,D* ; ta'n ü teşnî' *B,E*.
[4] dahi *E*.
[5] Lâkin bundan sonra geleceklere bizim fâ'idemiz olur *B,C,D,E* : lâkin bundan sonra gelecekler bizim fâ'ide olur *A*.
[6] terk câ'iz değildir, terk itmek nâ-revâdır *A,B,C,D* ; terk itmek câ'iz değildir, nâ-revâdır *E*.
[7] âdemler *A,B,C,D* ; âdemlere *E*.

şâhânede böyle âdemler vardır. Muharrir-i fakīre tenkīh[1]-i defâtir emr olunduğu zemân ba'zı ashâb-ı hakk sana pâdişâhla fukarâdan gayrı dost kalmadı. Lâkin levm-i lâ'imden hazer itme, rızâ-yı İlâhî ve rızâ-yı pâdişâhî seni herkesden kurtarır didi. Fi'l-hakīka pâdişâhın kalbi ve fukarânın gönlü[2] bir oldukda yâr ü ağyârdan vesvese itmek hatâdır. El-'iyâzu bi'llâh bu makūle mevâdda garaz girerse vahâmeti melhûzdur. Lâkin Gelibolu a'yânına mâ-sabakda nefsâniyyetim olup[3] hâlâ nâ'ibi kimdir bilmeyüp Çirmen vâlîsinden lutfdan gayrı bir şey görmeyüp [33b] kazâ-yı mezbûrun, meselâ defterinden fâhiş olarak bir mikdâr şey tenzîl eylediğimde, şu üç şahısdan her kangısı gücense hakk yedinde olmamağla hüdâ-yı müte'âl be-her-hâl i'âne ider. İşte bu tenkīh-i kazâya me'mûr olan âdemde bu usûlü tutup kimseden ihtirâz itmezse üç mâhda yoluna girer. Ve Devlet-i Aliyye'mizde bu makūle mevâdda aklı irer âdemler mevcûddur. Cerr ü menfa'atımız ve hadememizi düşünerek halkın yüzüne çıkacak kıyâfetimiz kalmadı. Eğer aklımız olsa insâf idüp her birimiz bu sûrete râzî oluruz. Mollâ Gürâni ve emsâli ulemâ-yı âmilînin vâridât-ı za'îfeleri ile câmi'leri Vefâ'da İsmâ'îl Efendi ve yakīnlarda Velî Efendi ve Tevfîk Efendi ve emsâlinin hayrât ü hasenâtları meşhûr-ı âlemdir. Bizim bir mürekkeb hokkası kadar kubbe yapacak kudretimiz kalmadı. Buna sebeb ziyâde kazanup, kazancımızdan ziyâde ulemâya yaraşmayacak[4] sefâhatlerdir. Biz de eslâf-ı kirâmı taklîd eylesek hakk te'âlâ berekâtını virüp her birimiz sâye-i saltanat-ı seniyyede sâhib-i hayrât oluruz. Dün değil evvelsi gün vefât iden Benlizâde merhûm[5] hayrâta bin kîse akçe sarf itdi. Defter

---

[1] tenkīh *B,C,D,E.*
[2] pâdişâhın kalbi ve fukarânın gönlü *A,B,C,D* ; pâdişâhın gönlü ve fukarânın kalbi *E.*
[3] olup *A,B,C,D* ; olmayup *E.*
[4] yaraşmayacak *A,B,C,D* ; yaraşmaz *E.*
[5] merhûm *E.*

masârıfı rü'yet olunsa ömründe beş yüz kîse akçe sarf itmemişdir. Hulâsa-i kelâm, bu sûretlerin her bir tarafı güzelce mutâla'a olunup müsta'înen bi'llâhi te'âlâ mübâşeret olunduğu sûretde sâye-i hümâ-vâye-i mülûkânede bitmez şey yokdur. Devlet-i Aliyye'de bir müteneffis[1] âdem hâkim nasb[2] buyurulup kulları da'vâcı olup her kim i'tirâz iderse bendelerine i'tirâz eyleye. Cevâba kudret-yâb olunmazsa bu sûretde terk olunmak iktizâ ider. Lâkin sanırım ki cemî'-i ukalâ tasdîk iderler. Ukalâdan mâ'adâsından sarf-ı zihn olunmak iktizâ eyler.[3]

HÂTİME VE BA'ZI FÜRÛ'ÂT-I HAYRİYYE[4]

[34a] İşbu usûl-i muharrere vehle-i ûlâ ve nazara-i humekāda birtakım kavânin-i cedîde ve bir alay nizâmât-ı adîde görünmekle ezhâni eğerçi tahdîş itmek de muhtemeldir. Lâkin nazar-ı im'ân olunsa Devlet-i Aliyye'mizin kavânîn-i atîkasını tecdîd kabîlindendir. Meselâ sadr-ı a'zamlara virilecek mu'ayyenât mukaddem ki havâsslarından ibâretdir. Şeyhü'l-islâmlara virilecek kapu arasından ta'bîriyle alınan şey dimekdir. Lâkin masârıf-ı zemâneye tatbîkan her biri kıyâsdan bîrûndur. Bu takdîrce ya bu sûrete konulmalı yâhûd hâl bulunduğumuz sûretde kalmalı. Bu iki şıkkın ortası yokdur. Mevâlî beş yüz akçelik monlâ ta'bîri müsta'meldir. O zemân beş yüz akçelik monlâ imişler. Şimdi beş yüz guruşluk monlâ olacaklar Beytü'l-mâl'dan ziyâde masârıfları içün mebâliğ i'tâ olundukda arpalıkların sûret-i idâresi i'tidâle resîde olur. Bu sûret olmadıkça me'mûr-ı tenkīhi olduğumuz defâtir-i memâlikden her ne tenzîl ve ilgā olunsa yine hey'et-i uhrâ ile fukarâdan o tenzîlât çıkacağına şüphe yokdur. Zîrâ eslâf-ı kirâmın zemânında bu te'dîbât birkaç kerre vâki' olup halk bildiğinden

---

1 Müteneffis *A,C,E* ; müteneffir *B,D.*
2 nasb *E.*
3 eyler *A,C,D* ; ider *B,E.*
4 Hâtime ve ba'zı fürû'ât-ı hayriyye *A,B,C,D* ; hâtime ve ba'zı şimdilik hâtıra gelmiş fürû'ât-ı hayriyye *E.*

gerü kalmadı. Farazâ virenler alanlar te'dîb olunsa bu masârıf böyle iken bi-gayr-ı hakkın te'dîb olunmuş olurlar. Lâkin herkesin ma'âşına oldukça vüs'at gelüp yine evvelki mekârihde ısrâr ider olursa i'dâmla te'dîb becâ olur. Meselâ sadr-ı a'zamlar bir mahallden ednâ şey aldığı mesmû'-ı hazret-i hilâfet-penâhi oldukda senin masârıf-ı cüz'iyye ve külliyyene îrâd ta'yîn olunmuş iken bu ne cesâretdir deyüp te'dîb itmek lâzım gelür. Lâkin bu keyfiyyetde iken âzâr ü sitem dahi nâ-becâ olmuş olur. Mecmû'-ı kazâlar maktû' olduğu sûretde bir iki me'mûrun idâresi müte'assir görünürse farazâ bi'l-külliyye Hudâvendigâr sancâğı maktû'an Tophâne-i Âmire'ye ocakları[1] gibi tahsîs olunup tekāsîti tophâne nâzırları ma'rifetiyle tahsîl olunmak. Meselâ Ankara ve Kankırı sancâkları Matbah-ı [34b] Âmire'ye tahsîs olunup tekāsîdi Matbah emînleri[2] tarafından tahsîl olunmak. Ve helümme cerrâ her bir kazâ masârıfına göre mevâdd-ı saltanat-ı seniyye[ye] havâle olunup defterdâr efendi[3] akçe virmedi şu oldu bu oldu dinmez. Senede[4] bir kerre Tophâne-i Âmire'nin masârıfı[5] rü'yet olunup fazla zuhûr iderse cânib-i mîrîye teslîm olunmak. Ziyâde matlûbât zuhûr iderse[6] cânib-i mîrîden taleb olunmak üzre tanzîmi teshîl-i maslahatı müstelzim olacağı zâhirdir. Ya'ni bu hâtimeden murâd-ı bendegânem oldur ki mevâdd-ı muhârrere her ne kadar cesîm görünüyorsa bile bed' olundukta emr-i eshel olacağı[7] sâ'ir bendegân-ı Devlet-i Aliyye dahi te'emmül eyleyüp mahzûru her ne ise beyân eylemeleri iktizâ ider. Bu maktû' mâddesi evvel-emirde maslahat-ı azîme olup, hemân bilâ-mutâla'a

[1] ocakları *A,B,C,D* ; ocaklık *E.*
[2] emînleri *A,B,C,D* ; emîni *E.*
[3] efendi *E.*
[4] senede *E.*
[5] masârıfı *A,B,C,D* ; hisâbı *E.*
[6] cânib-i mîrîye teslîm olunmak. Ziyâde matlûbât zuhûr iderse *E.*
[7] zâhirdir. Ya'ni bu hâtimeden murâd-ı bendegânem oldur ki mevâdd-ı muhârrere her ne kadar cesîm görünüyorsa bile bed' olundukta emr-i eshel olacağı *E.*

memâliki maktû‘ itsin dimekle bitmeyüp defâtir-i memâlik-i şâhâne geldikçe rûz-i kāsıma kadar yekûnleri bir araya konulup, ne hâsıl olacağı tebeyyün idinceye kadar levâyih-i hademe-i saltanat-ı seniyyeye gereği gibi karâr virilüp, müsta‘înen bi’llâhi’l-azîm ve bi-rûhâniyyet-i resûle’l-kerîm bed’ olunup, cemî‘-i milelde harâm ve muharrib-i nizâm olan mevâdd-ı ma‘lûmeyi terkle hem rızâ-yı rahmet-iktizâ-yı[1] cenâb-ı bârî ve hem du‘â-yı yümn-ihtivâ-yı hazret-i şehr-yârîye mahzar olacağımız bedîhîdir. Bu mevâddın ba‘zı fürû‘ât-ı nizâmiyye dahi iktizâ ider.[2] Meselâ ulemâ ü ricâl bi’l-cümle taklîl-i dâ’ire eyleyüp, matbahlarını haremlerde idâre eylemek telef ü serefden ümmet-i Muhammed vikāye olunmuş olur. Bu sûretde herkese birtakım arap câriye iktizâ ider. Ve anların isti‘mâli fî zemânına gāyet su‘ûbet kesb itmişdir. Anlara dikkat olunmak. Meselâ bir arap câriye bir kapuda bir sene hidmet eyleyüp, cânı esîrcisini istediği gibi o kapudan kalkup bir iki mâh pazarda ikāmet ile itfâ-yı harâret eyleyüp ba‘de[3] der-‘akab bir kapuya satılıyor. Ve esîrci pazarı müferrih köşkle[4] tanzîm olunup esîrciler bildikleri gibi girüp çıkarak her câriye birer kez pazara çıkmağı kavrıyor. Farazâ bir müsinn kapucubaşı esîr pazarı nâzırı nasb olunup cemî‘-i esîrciler tahrîr olunup ehl-i ırz âdemler olmak. Ve pazar odaları mukassî binâ olunup fürûht [35a] olunacak câriyeler râhat itmemek. Ve mümkün olursa esîrci halkın halâyıklarını görmemek. Ba‘zı kocakarılar istihdâm ile müşterilere arz olunmak. Ve buna dâ’îr nizâmlar düşünülüp ibâdu’llâhı zarardan vikāye eylemek. Etbâ‘ mâddesi geçenlerde karâr virildiği üzre tezkeresiz bir mahallden bir mahalle intisâb idememek. Müstakillen bir ihtiyâr kapucubaşı hâtûnların kıyâfetine me’mûr olup, âdetâ

---

[1] rahmet iktizâ *E.*
[2] Bu mevâddın ba‘zı fürû‘ât-ı nizâmiyye dahi iktizâ ider *E.*
[3] ba‘de *E.*
[4] satılıyor. Ve esîrci pazarı müferrih köşkle *A,B,C,D* ; satılır ise pazarı müferrih köşklerle *E.*

haftada iki gün kola çıkıp rızâ-yı pâdişâhdan fâhiş yakalı ferâce giyenleri ve yüzlerini açanlarını zokākda bulur ise hânesine kadar berâber gidüp, iyâline teslîm eyleyüp[1], bir daha bu kıyâfetde hâtûnunu zokāka koyurursan seni te'dîb iderim deyü kocasına nush ü pend ile derzîlere bir endâze virilüp renk tahsîs olunup, kangı derzi hilâf-ı rızâ-yı âlî ûr[û]ba keserse te'dîb olunmak. Re'âyâ menâzilinden külliyyen hamâmlar[2] ref' olunmak. Re'âyâ-ı berberî, ehl-i İslâmı ve ehl-i İslâm, berberî re'âyâyı tırâş itmemek. Ve hamâmlarda re'âyâ bilinmek içün arkalarına hâvlu yerine peştemâl virilmek. Na'leynsiz gezmeleri ehl-i İslâm'a muzırrdır. Zîrâ iyâzen bi'llâh çirk-âbı ile çıkup peykelerde ehl-i İslâm hâvlularını telvîs iderler. Re'âyâ bilinsün dir iken ehl-i İslâm'a mazarratı der-kârdır.[3] Bi'l-külliyye esnâf, kethüdâ ve yiğitbaşılarından mâ'adâ mest giymeyüp çorap, terlik isti'mâl eylemeleri. Hademe-i devletden mâ'adâ esnâf vesâ'ir kesân çatal sarık giymeyüp beşli ta'bîr olunur kāvuk üstüne önsüz sarık sarmaları[4] tenbîh olunmak. Zîrâ hademe-i devletden fark olunmak lâzımdır. Âsitâne tahrîri bir emr-i lâzım olup tahrîr olunmuş idi. Lâkin fâ'ide-i müterettibesi[5] terk olunduğundan muharrirlere ve defterlere giden akçe[6] telef olarak bir şey'e müfîd olmadı. Kimi hiç yazılmadı, kimi beş mahallde yazıldı. Her nakilde âher mahalleye gitdiyken [35b] kimse arayıp[7] sormadı. Hulâsa-i kelâm, bir şey çıkacakmış deyü[8] halkın erâcîfe tevakku'undan gayrı bir fâ'ideyi müntic olmadı. Tahrîr-i memâlikden garaz başı boş âdem bırakmamakdır. El-ân zokāklar da doludur. Bir dirlikde alâkası olmayup bir mahalle

[1] eyleyüp *A,B,C,D* ; idüp *E.*
[2] hamâmlar *B,C,D,E.*
[3] der-kârdır *A,B,C,D* ; der-kâr olur *E.*
[4] sarmaları *E.*
[5] fâ'ide-i müterettibesi *A,B,C,D* ; fâ'idesi *E.*
[6] akçe *A,B,C,D* ; akçeler *E.*
[7] gitdiyken kimse arayıp *A,B,C,D* ; gittikde kimse aramayup *E.*
[8] deyü *D,E.*

delikanlısı nâmıyla başı[1] boş katı çok eşhâs mevcûddur. Anlar her mahallde tefahhus olunup beher hâl bir[2] dirliğe gir deyü cebr olunmak. Ve her sınıfa zâbıta tarafından tezkere virilmek. Ve esnâf ise kethudâsından yedinde tezkere olmak. Ve irâde tezkeresiz bulundukça te'dîb olunmak. Ve Âsitâne`de her ne kadar miskîn var ise miskînlere konulmak. Ve miskînler Üsküdâr`dan kalkup ba'îd bir mahallde mahsûs mekân ta'yîn olunmak. Ve altı ay zarfında Memâlik-i Osmâniyye`de mevcûd seyyâhîn zümresine şöyle emr oluna ki ya tavattun idüp tekyede ya âher mahallde ikāmet ideler. Yâhûd altı mâha kadar herkes vilâyetine gide. Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Buhârâ vesâ'ir emâkin-i mübârekeden züvvâr gelürse Şeyhü'l-harem ve mevâlî mektûbuyla geleler. Ve Buhârâ`dan gelenler Buhârâ hâkiminin tekeffüliyle geleler. Ve altı mâhdan sonra bir mahallden murûr tezkeresi virilüp o makūleleri vilâyet vilâyet gezdirmeyeler. Âsitâne`de alîl ü topal ü çolak fukarâyı tâbhânelere koyup ashâb-ı temevvülden anlar içün akçe alınmak. Ve âdî fukarâya mahallesinden i'âne olunmak. Herkes sadakayı mahalle[3] fukarâsına virüp ikdâr ideler. Fukarâsı çok mahalleye ağniyâ mahallâtından i'âne ideler. Hulâsa, bir müstakil me'mûr nasb olunup zokākda bir sâ'il görüldüğü vakt sen kangı mahalledensin deyüp hâlini öğrenüp mahallesine götürüp eğer ağniyâ mahallesi ise mâhiyye ta'yîn itdüre. Fukarâ mahallesi ise ağniyâ mahallesinden i'âne itdüre. Eli ayağı tutar makūle ise hemân Tersâne-i Âmire`ye yollayup gündelikle isti'mâl itdire. Ve her sene İstanbul`un kaldırımları tanzîm olunup, nısfı cânib-i mîrîden ve nısf-ı [36a] âheri su yolcu ve arabacı ve[4] evinde suyu olan ve haremi arabaya biner makūle

[1] delikanlısı nâmıyla başı *A,B,C,D* ; delikanlısı deyü başı *E.*
[2] bir *E.*
[3] mahalle *A,B,C,D* ; mahallesi *E.*
[4] ve *B,C,D,E.*

âdemlerden[1] alâ-haddihim tahsîl olunmak. Su'âl vârid olur ki sevk-i sultânî içün halk niçün pâre virsün? Kimse su yolu açmazsa ve kimse arabaya binmezse fi'l-hakīka bu su'âl vârid olur. Lâkin halkın ta'addîsiyle bozulmuş su yoluna Beytü'l-mâl-i müslimînden akçe sarfı îcâb itmez. Oyuncakcılar evsân ü esnâm gibi envâ'-ı hayvânât yapmayup ancak âlât-ı harbe müte'allik oyuncak yapmak etfâlın mûcib-i meyelâni olacağı bedîhîdir. Sabâh vakti ve öyle vakti ve ikindi vaktinden mâ'adâ vaktde zokākda çoçuk bulunur ise mahsûs bir me'mûr olup bulduğu çoçuğu yetîm ise kimsesi yoğise Asâkir-i Mansûre`nin envâ'ına arz idüp cebren tahrîr itdire. Anası ve babası var ise be-her-hâl ya hâceye ya ustaya virmek içün cebr olunup kefîle rabt oluna. Cevâmi'de ne kadar cesîm bal mûmu var ise yerlerine birer boyalı amûd vaz' olunup, Câmi'-i Lâmi'-i Nusret`deki[2] âvîzeler gibi mihrâbın cânibine âvîzeler vaz' olunup, bal mûmların[3] akçesi vezâyif-i kalîle-i hademeye zamm ile güzelce mü'ezzin ve temîz kayyim bulmak. Ayasofya`da vesâ'ir selâtin cevâmi'de ikāmet[4] idecek mü'ezzin bulunmaz. Bilâ-fâ'ide mihrâbda otuz kîse akçelik mûm yanup nısfı sirkat olunmadadır. Allâh ve resûlünün rızâsı olmayan şey mihrâb-ı câmi'de icrâ olunmak revâ değildir. Fî zemânına zuhûr iden tezkere bağı[5] mâddesi bir dereceye geldi ki bayağı esnâf biribirine tezkere yazsa dest-mâl arayor. Bi'l-külliyye ref' olunup esrâra müte'allik olan tezkerelere katı mûm ile zarf ile irsâl olunmak. Etbâ'ına herkes ziyâdece aylık virüp, fî-mâ-ba'd koltuk bahşîşi nâmıyla bir ferd kimseye bir pâre i'tâ itmemek. Şimdilik biraz emti'a-i efrecî var ki zarûrî [36b] muhtâcız. Men' ü ref' olunsa yerini

---

[1] makūle âdemlerden *A,B,C,D* ; makūleden *E.*
[2] ki *E.*
[3] mûmların *A* ; mûmlarının *B,C,D,E.*
[4] ikāmet *A,B,C,D* : kāmet *E.*
[5] bağı *E.*

tutar mülkümüzde henüz eşyâ olmadığına mebnî[1] zarar-ı ibâdu'llâha mûcib olur. Meselâ İngiliz şâlı alınup satılmakda olup andan dûn bahâ ile mülkümüzde anın yerini tutar şimdilik vâfî eşyâ olmadığından te'hîri iktizâ ider. İn-şâ-Allâhü'l-mevlâ tesviye ve tanzîm olundukda bir mülke ihtiyâcımız kalmaz. Lâkin mülkümüzde yerini tutar şey olup terkle kat'â bir şey îcâb itmeyecek şeyleri evvel-be-evvel ref' ü men'[2] itmek vâcibdir. Meselâ Mağnisa gülünün yerini duhân tutar. Aslâ ihtiyâcımız yokdur.[3] Meselâ kiraz çubuğunun yerini yasemen ve silme ve erguvân tutar. İşte bunlara giden akçe mülkümüzde kalur. Bunun[4] emsâli nizâmât-ı cüz'iyyeye birer kerre sarf-ı zihn olunarak erbâbına havâle buyurulup, birkaç mâh zarfında husûle geleceği ma'lûmdur. Ve bu tahrîr olunan mevâdd tıbk-ı tahrîr-i bendegânem üzre dir deyü cezm ü i'tikādım olmayup erbâb-ı vukûfla yegân yegân istişâreye muhtâc mevâddandır. Zîrâ bir âdemin aklıyla[5] virilmiş nizâm makbûl-i âmme olamaz. Her kim i'tirâz iderse tasdîk iden kullarına havâle olunup, hüsn ü kubhu beyân olunarak erbâb-ı i'tirâz cerh olunabilür ise mübâşeret olunmak iktizâ ider. Lâkin i'tirâzlarda vâkı'â[6] mutâbık olmak şartdır. Yalnız vakt-i hâl böyle, bunlara kim me'mûr olacak, bu kadar sâdık âdem mi bulunur sözler ile iskât sadedinde olurlarsa mücerred ibtâl hakk kabîlindendir. Lâyıkıyla istihdâm olunduğu sûretde her bir maslahata vâfî nice âdemler bulunur. Hakk te'âlâ zevâl virmeye. Devlet-i İslâmiyye hademesi kalmadı mı? Bi't-tahsîs uğur-ı pâdişâhîde cân virir nice âdemler olduğu ma'lûmumuzdur. Lâkin yalnız lutf ü ihsân ile

---

[1] olmadığına mebnî *A,B,C,D* ; olmadığından men'î *E.*
[2] ref' ü men' *E* ; ref' *A,B,C,D.*
[3] Mağnisa gülünün yerini duhân tutar. Aslâ ihtiyâcımız yokdur *A* ; tenbâkûnun yerini duhân tutar. Aslâ ihtiyâcımız yokdur *B,C* ; tenbâkûnun yerini duhân tutar. İhtiyâcımız yokdur *D* ; tenbâkû hiç luzûm yokdur. yerini duhân tutar *E.*
[4] giden akçe mülkümüzde kalur. Bunun *A,B,C,D* ; gidecek akçe mülkümüzde kalur. Bunların *E.*
[5] bir âdemin aklıyla *A,B,C,D* ; bir âdemin beş âdemin aklıyla *E.*
[6] vâkı'â *A,D* ; vâkı'a *B,C,E.*

kullanılmayup aralıkda suçu üzerinde[1] bulunarak beyne'l-vükelâ ayıbı yüzüne urularak bir me'mûr te'dîb oluna, beş sene kifâyet ider. Lâkin herkes bildiğini [37a] işleyüp me'mûriyyetden çıktıkda kime varırsa size gadr oldu diyerek birtakım bilâ-mûcib müdâhinler me'mûru[2] da bu kalga kodular. Cümlemiz birden bir ma'zûle li'llâhi'l-hamd Devlet-i Aliyye sizi te'dîb eyledi, fi'l-hakīka cürmünüz olmasa bu olmazdı, siz de istiğfâr idin, rucû' idin. İn-şâ-Allâhü'l-mevlâ[3] tövbeniz inda'llâh kabûl olduğu sûretde şevketlü efendimizde hakkınızda merhamet iderler deyü yüzüne berâber kelâm-ı hakk tefevvüh olunsa ve herkes böyle dise iki yıla kadar hâ'in aransa bulunmaz. Zîrâ bir âdem dâ'ire-i saltanatdan mehcûr ve gördüğü inâyetden dûr olmağı istemez. Bu nizâmât-ı muharrere ârâ-yı evliyâ-yı umûr ve rızâ-yı feyz-i iktizâ-yı pâdişâh-ı adâlet-mevfûr ile cerh ü ta'dîl olunarak bir kālıba ifrâğ olundukda nizâmât nâzırı deyü ulemâdan bir âkıl zât[4] ve ricâl-i devletden bir âkıl âdem bi'l-iştirâk me'mûr[5] olup her kim nizâmdan hâric ya fi'len ya kavlen hatâ ider ise makām-ı sadâret-i uzmâya haber virüp te'dîbinde tekâsül olunmamak. Hîn-i sabâvetimden bu ana kadar dil-hûn olduğum bir sözdür ki halk anı her gün tefevvüh itmededir: pâdişâh yasağı üç gündür, dirler. Eğer zerre kadar gayretimiz olsa bu kelâmı halka didirmeyiz. Bir yasağ ki pâdişâh-ı İslâm emr eyleye ve şer'-i şerîfe muvâfık ola, anın ihlâli adimü'l-imkân olmalı değil midir? İşte bu usûl dâ'imâ o evâmir-i pâdişâhîye biri nezâret itmemeden tahaddüs ider. İki nâzır olduğu sûretde kimin cânı varır ki müğâyir-i rızâ hareket eyleye. Biri de dikkat olunacak şey ki[6] es'âr mâddesidir. Bâlâda bast ü beyân olunduğu

---
[1] üzerinde *E.*
[2] me'mûru *A,B,C,D* ; me'mûrları *E.*
[3] Allâhü'l-mevlâ *E* ; Allâh *A,B,C,D.*
[4] zât *E.*
[5] me'mûr *A,B,C,D* ; me'mûrlar *E.*
[6] ki *E.*

vechile narh-ı âmmeye gāyet mertebe ihtimâm olunmak emr-i vâcibdir. Zîrâ hademe-i saltanat ve mehâm-ı devlet maktû' olduğu sûretde es'âr-ı eşyâ bahâya çıkup tezâyüd ider ise yine irtikâbâta mecbûr olurlar. Meselâ vâridât-ı Devlet-i Aliyye şimdiki sûretde kalup maktû'âta zamm iktizâ ider. O zemân sözümüzde [37b] durmamış oluruz. El-'iyâzu bi'llâh külliyyen emniyyet meslûb olup vakten mine'l-evkāt bir şey'e nizâm virmek mümkün olmaz. Binâberîn her sûreti hakkāniyyetle bir iyice mülâhaza idüp öyle bed' olunmalıdır. Bu mevâdd-ı sâbıka usûl-i nizâmât-ı Devlet-i Aliyye'dendir. Fürû'âtı dahi bir âlay şeylerdir. Meselâ tersâne ve tophâne ve mühimmât-ı hıyâmiyye nizâmlarıdır. Anlara vukūfumuz olmadığından kütüb-i efrenciyye terceme olunup *mâ-yecûzu bi'ş-şer'* olanları icrâ olunmak lâzime-i hâldendir. Zîrâ nizâmâtı biz anlar kadar düşünemeyiz. Çünkü İslâmın nısf-ı a'kalları[1] ma'âda[2] masrûfdur. Hâzır tamâm anlar[3] akıllarını ma'âşa sarf itmişlerdir. Biz de anların şer'a dokunmaz nizâmlarına maslahatımızı uydurmakla iki kat kâr itmiş oluruz. Su'âl vârid olur ki yalnız bahsimiz ref'-i mezâlim ve tenkīh-i defâtir ve kazâları maktû' itmekde iken bu kadar mebâhis neden iktizâ eyledi? Cevâb viririz ki ref'-i mezâlim ile kazâları maktû' itmek maslahatı bir ağzı küçük cesîm küp gibidir. Bir kerre ağzı açılmağa bed' olunduğu sûretde ortası aşren fî aşerin bir havz-ı kebîr olur. Cemî'-i nizâmât-ı düvel birbirine tâbi'dir. Sıhhat-i beden ve tenâsüb-i ten cümle a'zânın selâmetiyle olur. Eğerçi bir iki uzvunda rahne olarak kullanılmaz değildir. Lâkin bi'l-âhire cemî'-i uzva sirâyet ider. Velev süllim rekâket ile kullanmak kābil olmuş, selâmet mümkün iken rekâkete râzî olmak neden iktizâ ider. Ve bu muharrerât be-

[1] a'kalları *A* ; akılları *B,C,D,E.*
[2] ma'âda *A,B,C,E* ; ma'âşa *D.*
[3] tamâm anlar *A,B,C,D* ; anlar tamâm *E.*

her-hâl vâkı'a mutâbıkdır iddi'âsı bâtıl olup zevî'l-'ukūlün cerh ü ta'dîline menûtdur. Ancak zevî'l-'ukūlden olup cerr-i menfa'atini yâhûd mücerred re'y-i âher olduğundan kabûl olunmamak iktizâ iderse her bendine reddiye tahrîr olunmak îcâb ider. Eğer taraf-ı çâkerânemden cevâb virile bilürse febihâ, virilemediği sûretde o şahsın re'yine cümleten râzî olmak iktizâ ider. Yoğise dahl-i mücerred ile vakt-i hâl deyüp omuz çekerek terk olunmak [38a] nâ-revâdır. Hele ba'zı kesân vardır ki mutlakā cehl ü humkundan güzel şey amma biz idemeyiz bu ana dek kim itmiş ki biz idelim diyerek îrâd eyledikleri[1] mahâzîr ehven-i min-beyti'l-'ankebût olmağla o makūlelere cevâb ancak sukût olup, icrâ olunsa bile yine inkâr iderler. Kimi gadr hulyâsı ve kimi hased belâsıyla dîn-i devlete hayrlı mevâddı te'hîr iderler. Ma'kūle kā'il fî'l-hakīka âkil sınıfdan[2] olursa olsun âdemlere havâle buyurulduğu sûretde be-her-hâl hakk ü bâtıl tebeyyün ider. Hemân Cenâb-ı nesak-saz-ı saltanat-ı kâ'inât, celle şânu ani'ş-şükûk ve'ş-şübühât, velî-ni'met-i âlem, bâ'is-i âsâyiş-i nev'-i benî Âdem, şehr-yâr-i erîke-i insâf, tâcdâr-ı ma'delet-evsâf, pâdişâh-ı evreng-istihkāk, el-müştehir bi'l-merâhim vâlâ-şakāk, yekke-tâz-ı meydân her hüner, nerre-şîr-i sürûş-peyker, dâver-i fukarâ-yâver, Hüsrev- pervîz-i çâker, nûr-i çeşm-i cihân ü cihâniyân, kurretü'l-'uyûn, ehl-i pîş ü irfân; şevketlü, azametlü, kudretlü efendimizi, habîb-i ekrem ve resûl-i muhterem salla'llâhu te'âlâ aleyhi ve's-sellem hazretlerinin rûhâniyyet-i mutahharaları hürmetine bu mücrim kūllarına bağışlayup mehdî-i muntazır intizârından âlemi halâs ve kâse-i deryûzemizi bâb-ı diğerden müstağnî eyleyüp pâdişâhımız kapusunda bende-i hâss beyne'l-ihtisâs eyleye, âmîn. Bi-hürmeti min-nutk evvelen bi-lafz-ı âmîn.

---

[1] eyledikleri *A,B,C,D* ; eylediği *E.*
[2] âkıl sınıfdan *A,B,C,D* ; âkıl kangı sınıfdan *E.*

Temmetü'l-kitâb bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb[1]

İzzet[2]

Her ki hâned du'â, tama'dârem

Zân ki men bende-i günahkârem[3]

[1] kitâb bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb *A,B,C,D.*

[2] İzzet *A.*

[3] Her ki hâned du'â, tama'dârem, Zân ki men bende-i günahkârem *B,D.*

BİBLİYOGRAFYA

1- YAZMA LÂYIHÂLAR

Keçecizâde İzzet Mollâ, *Islâh-ı Nizâm-ı Devlete Dâir Lâyıha*, İ. Ünv. Ktb. Türkçe Yazmalar Bölümü, Nr. 2679.

Keçecizâde İzzet Mollâ, *Islâh-ı Nizâm-ı Devlete Dâir Risâle*, İ. Ünv. Ktb. Türkçe Yazmalar Bölümü, Nr. 9670.

Keçecizâde İzzet Mollâ, *İzzet Monlâ Merhûmun Lâyıhasıdır*, Prof. Dr. İsmail ERÜNSAL'ın şahsi kütüphanesinden temin edilmiştir.

Keçecizâde İzzet Mollâ, *Keçecizâde İzzet Mollâ Lâyıha*, Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Katoloğu, Nr. 337.

Keçecizâde İzzet Mollâ, *Lâyıha-i İzzet Mollâ*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeni Yazmalar Bölümü, Nr. 355.

2- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Hatt-ı Hümâyûn, Nr. 8671; 25057; 36393.

3 - MATBU ESERLER

Abdullah, Fevziye, << Keçecizâde İzzet Molla >>, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953.

Ahmed Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, I, İstanbul 1290.

Beydilli, Kemal, << Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a Islâhât Düşünceleri>>, *İlmî Araştırmalar* 8, İstanbul 1999

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, İstanbul 1333.

İnal, İ. E. M. Kemal, << İzzet >>, *Son Asır Türk Şairleri*, Türk Tarih Encümeni Külliyatı, IV, İstanbul 1937.

Keçecizâde Reşad Fuad, << Keçecizâde İzzet Monlâ >>, *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, Nr. 41, 1332.

Sungu, İhsan, << II. Mahmud'un İzzet Molla ve Asâkir-i Mansûre Hakkında Bir Hattı >>, *Tarih Vesikaları*, I, 1941.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, << İzzet Molla >>, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1997.

GENEL İNDEKS

Ahî Çelebi mahkemeleri, 68
akçe, 3, 5, 6, 12, 19, 25, 28, 31, 34, 38, 39, 43, 44, 46, 49, 53, 57, 58, 59, 64, 72, 74, 76, 79
Alî Paşa(Mehmed Ali Paşa,Mısır valisi), 8
Anadolu, 35, 42, 53, 56, 57, 58, 64
Anadolu ma'zûlleri, 57
Anadolu sadâretleri, 57
Ankara, 74
Antalya, 25
Aristo, 12
Asâkir-i Hâssa-i Hümâyûn, 20
Asâkir-i Mansûre, 3, 6, 14, 26, 41, 59, 78
Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, 3, 59
Âsitâne, 19, 21, 29, 30, 35, 44, 45, 60,69, 76
Asker-i Mansûre, 29, 39, 47
Avrupa, 29, 44, 51
Ayasofya, 78
Aydın, 13
Azmî Efendi, 8
Bâb-ı Âlî, 18, 19, 21, 27, 48, 53, 54
Bâb-ı defterî, 54
Bâb-ı Fetvâ, 63
Bâb-ı fetvâ-penâhî, 64
Balât mahkemeleri, 68
bârgîr, 36, 37, 47
Baruthâne, 38, 39
Batrîk(Patrîk), 42
Batrikhâne, 42
Benlizâde, 72
Beykoz, 9
Beytü'l-mâl, 10, 34, 57, 63, 64, 73
bilâd-ı erba'a ma'zûlleri, 57
Boğaz Hisâra, 44
Bonaparta, 42
Boza, 29
Buhârâ, 11, 77
Burusa müderrisleri, 32, 65, 67, 68
Cabbarzâde, 43
Câmi'-i Lâmi'-i Nusret, 78
Câmi'-i Sultân Ahmed, 6, 52
cânib-i mîriyye, 5
cizye, 4, 19, 42
Çirmen, 72
darbhâne, 46, 62
Darbhâne-i Âmire, 4, 46
Dâvud Paşa mahkemeleri, 68
defâyin-i Kārûn, 12
Ders-i âmm, 66
Devlet-i Aliyye, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 11, 13, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 30, 32, 34, 35, 37, 38, 40, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 62, 64, 66, 67, 71, 72, 73, 81
Devlet-i Aliyye-i Muhammediyye, 41
Devlet-i Hazret-i Mahmûd Hân, 61
Devlet-i İslâmiyye, 12, 42, 79
Devlet-i Muhammediyye, 15, 71
duhân, 79
düvel-i Avrupa, 52
düvel-i efrenciye, 47
düvel-i kefere, 3
Ebû's-Su'ûd (Şeyhülislam), 59
Edirne, 25, 68
Edirne müderrisleri, 67
Eflatun, 12
El-hâc Yûsuf Efendi(Evkāf-ı hümâyûn nâzırı), 17
erguvân, 79
es'âr, 5, 32, 34, 80
eshâm, 3
Eşkînci mâddesi, 6
Etmeydanı, 62
Evkāf nâzırları, 54
Evkāf-ı Hümâyûn, 4
Fazlı Ağa, 14
fenn-i harb, 3, 7
Firenk, 21
Frençe Devleti, 7
Galata mahkemesi, 68
Gelibolu, 72
Gürcistan, 11
hademe-i bâb-ı Devlet-i Aliyye, 21
hademe-i devlet, 10, 28, 59
hademe-i Devlet-i Aliyye, 9, 21, 22, 25, 47
hademe-i saltanat-ı seniyye, 29
Harezm, 11
Havâss-ı Hümâyûn, 4
Ömer, Hz. (halife), 61
hendesehâne, 66
Hırka-i Sa'âdet Odası, 17, 18
Hudâvendigâr sancâğı, 48, 74
Humbarahâne, 38, 39
Hûrşîd Paşa, 27

huzûr-ı Âsafî, 20
Hüseyin Paşa(sadrazam), 13
İbrâhîm Ağa, 14
İbrâhim Nesîm Efendi, 62
Edirne ma'zûlleri, 65
İhtisâb Ağaları, 33
imâmeyn-i şehr-yârî, 65
İngiliz şâlı, 79
İrâd-ı Cedîd, 4
İsmâ'îl Efendi, 72
İstanbul, 19, 31, 35, 44, 47, 77
İstanbul ma'zûlleri, 57, 65
İzmir, 25, 32
kâdî-asker, 64, 66, 70
Kâhire, 8
kalpâk, 46
Kâmil Efendi(İzmir gümrükçüsü), 25
Kankırı, 74
Kapu Kethüdâsı, 48
kapucubaşı, 13, 24, 75
Kara Çelebizâde Abdü'l-'azîz, 62
Kara Osmânzâde, 43
Kâsımpaşa mahkemeleri, 68
Katolik ve Ermeni tâ'ifesi, 12
Kayseri, 21
Kazak tâ'ifesi, 11
kazmîr çuka, 25
Keçecizâde Mehmed İzzet, 1, 83
kenîsa, 26
Kıbtiyân, 43
Kirmân, 25
Kubbe altı, 60
Kûh-ı Elbruz, 44
Kütâhya, 44
ma'âdin-i hümâyûn, 43
mâdde-i irtişâ, 8, 24
Mağnisa gülü, 79
Mahmûd II, Sultan, 1
Mahmûd Paşa mahkemeleri, 68
mahrec mevâlîsi, 57
Matbah-ı Âmire, 38, 39, 48, 52, 74
Meclis-i şûrâ, 18
Medîne-i Münevvere, 65, 77
Mehdî, 9, 82
mekârî bârgîrleri, 36
mekârîcibaşı, 36
Mekke ma'zûlleri, 57, 65
Mekke-i Mükerreme, 65, 77
Memâlik-i Frençe, 7
Memâlik-i Hâkâniyye, 5
Memâlik-i Osmâniyye, 60, 77
Memâlik-i şâhâne, 10
Meşâyih-i İslâmiyye, 55, 58, 65, 70
Meşâyih-i İslâmiyye ma'zûlleri, 57
mîr-i alem, 13
Mollâ Gürânî, 72
Mora Cezîresi, 40
muhassıl, 28, 48
Mûsa Paşa, 62
Musul, 25
mülâzemet imtihânı, 60
müneccimbaşılar, 65
Na'imâ, 60
nârh-ı amme, 30, 34
Nemçe devleti, 7
Nemçe tercemânı, 20
nizâm-ı âlem, 9
Nizâm-ı Cedîd, 4, 5, 20, 37
Nizâm-ı Cedîd-i müstahsene, 5
Nu'mân Efendi, 40
Oklides, 33
Ömer ibn-i Abdü'l-'azîz, 61
paskâlya, 26
Paşa Kapusu, 48
Pirlepe, 44
Ponaparta(Bonapart), 7
Prusya Memâliki, 7
Rikâb-ı hümâyûn, 54
Rum vak'ası, 45
Rumili, 35, 42, 53, 56, 57, 58
Rumili ma'zûlü, 57
Rusya Devleti, 41
rüşvet, 24
Sahn-ı semân, 67
Ser-etıbbâ-ı hâssa, 65
sikke-i hasene, 46
Silahdâr Mehmed Paşa, 37
sîmkeşhâne, 46
Sultan Süleymân, 55, 59, 61
Şânîzâde(Atâullah Efendi), 68
Şemseddin, 62
şeyhü'l-islâm, 56, 59, 63, 70
Şıkk-ı sâlis, 54
Şıkk-ı sânî, 54
Tâ'ife-i efrec, 45
Tâcizâde(Cafer Çelebi), 59
Tâhir Efendi(şeyhülislam), 60
tarîk-i Anadolu, 56
tarîk-i devriyye, 56
tarîk-i Mısır, 56, 63
tarîk-i ulemâ, 56, 69
Tataristan, 11
tavâ'if-i mülûk, 11
Tercemân odası, 66
Tersâne, 38, 39, 77, 81
Tersâne-i Âmire, 38, 39, 77
Tevfik Efendi, 72
Tolon, 7
Tophâne, 11, 38, 40, 41, 66, 81
Tophâne mahkemeleri, 55, 68

Tophâne nâzırları, 74
Tophâne-i Âmire, 39, 55, 74
topkeşân, 36
tüfekhâne nâzırı, 20
türkçegizler, 21
Türk(ler), 26, 29, 31, 33, 51
ulemâ-yı Ezher, 9
Usûl-i efrenciyye, 8
Ümmet-i Muhammed, 7, 29
Üsküdâr, 60, 68, 77
Üstüvânî (Mehmed Efendi), 60
Evkāf-ı Hümâyûn, 4
Vefâ, 72
Velî Efendi, 72
Yağcı Mustafa Çelebî, 71
Yeniçeri ağası, 51
Yurtan, 43
Yûsuf Ağa (III. Selim'in Vâlide Kethüdası), 5
Yûsufzâde Efendi, 40

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ